fol. 59—61, puncte de suspensie în acelaşi loc.) Aici lucrarea se întrerupe, şi putem bănui că poetul a continuat-o pe alte foi. Cuprinsul acestui fragment, pe care îl presupunem, trebuie să ne fi arătat că feciorul de împărat, prins în mrejele somnului, a fost condus să vadă diferite existenţe umane, şi astfel să se instruiască şi să capete înţelepciune de conducător. Una din aceste existenţe ni-i povestită în v. 767 şi următ.

Un tînăr pornit de jos, din sărăcie, îşi croje^.te- viaţa stăpînit de gînduri copleşitoare de mărire (v. 78B)j. vrea să ajungă să conducă lumea şi să fie încoronat (v. 799) şi, stapinind popoare, să distribuie coroane şi să se bucure de toate plăcerile (v. 801—802). Dar această viaţă i se pare într-o bună z^_cu totul searbădă : „Dar foaia se întoarce..." (v. 805). începe o nouă existenţă de reculegere, răzleţire, citire de cărţi sfinte şi meditaţie (v. 807 şi următ.). Cu toată afundarea în această viaţă de ascet, nu s-a putut elibera de gînduri deşarte de mărire (v. 819), de visarea plăcerilor lumeşti (v. 824), de obsesia dragostei (v. 82&), preocupări şi visuri mai puternice decît sentimentul religios de care ar fi trebuit să fie cuprins în chilia lui (v. 828). Visul dragostei este îndeosebi puternic, el îi vrăjeşte existenţa, după cum el îl., face.. şL^L-su£ere._atÎ£_.de_ mult, încît îşi doreşte moartea, pentru ca prin moarte să se unească cu fiinţa" iubită (v7 "767' şi următ.). Magul, care-i îndrumătorul feabruIuTde împărat, ştie de nefericirea ascetului şi-şi propune să-i aducă mîngîiere (v. 584—587). La sfîrşitul părţii a treia îi promite o nouă viaţă, în altă parte, unde-şi va putea împlini visurile îndreptate ispre fiinţa eterică, ideală, care-l obseda (v. 837 şi următ.).

Din *Feciorul de împărat fără de stea* cunoaştem realizat numai un episod. Ştim că bătrînul împărat vrea ca fiul său să înveţe ce este deşertăciune şi ce este măreţie în viaţă (v. 96), că feciorul se hotărăşte să urmeze îndrumările magului şi să satisfacă" aspiraţiile părintelui său (v. 128), că magul, deşTse afla în faţa unui caz excepţional — feciorul de împărat nu are o stea a lui —, are multă bunăvoinţă şi caută să abată tot ce poate fi primejdie (v. 421—422). Desigur că-n alt episod, pe care poetul nu I-a mai dezvoltat —, este epoca unor mari proiecte tumultuoase şi neduse la capăt —, sau, poate, nu ni s-a păstrat, am fi avut peripeţii potrivit cu dorinţa tatălui, hotărîrea feciorului, bunăvoinţa magului. Văzînd, sub magia somnului, serii de existenţe, feciorul de împărat ar fi învăţat cum trebuie să trăiască şi cum să conducă o împărăţie.

Dovadă că Eminescu era frămîntat de gîndul acestei poveşti, dar că nu ajunsese la .o concepţie precizată, este şi fragmentul dramatic din Ms. 2285, fol. 114—122 (ed. Perpessicius, V, 151 şi următ.), în care feciorul de împărat, condus de mag, vine şi vede de aproape pustnicia trăită de călugăr. Apare clar că, sub călăuzirea magului, feciorul de împărat ar fi avut în fiece zi în faţa ochilor
o lecţie de descifrat şi pătruns (v. 63—71) :

M a g u l (d e d u p ă s c e n ă)
îndată... omul cu gînduri înţelepte
Nainte el de toate învaţă să aştepte.
Tu n-iai deprins-o încă. Dar iată-mă^n sfîrşit...

P r i n ţ u l

Eu văd cifrele toate din lecţia-mi de azi
Deşi ìa le pricepe nu pot. Te mg dă-mi cheia
La cele ce privesc eu, ca să străvăd ideea.

Magul

Ştiu ! vrei să afli cine-i acel sărman călugăr,
Ce scări acum clădeşte din pietre şi din bulgări,
Din stînce năruite la acel templu ?

P r i n ţ u l

Da!

Nici *Feciorul de împănat fără de stea,* ca povestire alegorică, n-am înţelege-o în semnificaţia ei, dacă n-am face apel la cultura literară şi filozofică asimilată de poet în această epocă a studenţiei. Despre cunoaşterea misticei swedenborgiene, prin *Traume eines Geistersehers* şi prin *Seraphita,* am avut prilejul să amintim comentînd *Mortua est.* Aducem aici completări.

Balzac, în *Seraphita,* citează lucrarea lui Jean Wier : *De praestigiis daemonum et incantationibus ac vene- ficiis* (1564) şi-i dă pe scurt şi cuprinsul. Cartea lui Jean Wier duce însă şi spre cunoaşterea lui H. Cornelius Agrippa, despre care aminteşte şi Kant în tratatul contra lui Swedenborg.

Jean Wier a fost elevul lui H. Cornelius Agrippa, şi analizînd *De pbilosophia occulta* a acestuia arată şi unele practice magice, care ne duc de îndată gîndul spre ceea ce este element vrăjitoresc în *Sărmanul Dionis: „II y a encore une table par laquelle on trouve quelques figures familieres uux malins esprits, ensemble des images sous la forme des- quelles ils ,otnt accoutume d'apparaître a ceux qui Ies in- voquent. hem des figures familieres <aux esprits de Saturne, de Jupiter, de Mars, du Soleil, de Venus, de Mercure et de la Lwne."* (Traducere fr. sub titlul *Histoires, disputes et dis-cours,* ed. Paris, 1885, t. I, p. 188.)

Sărmanul Dionis află de la maistrul Ruben că pe fila a şaptea a cărţii astrologice sînt formulele magice pentru a ^te transpune în orice spaţiu ai voi şi că tot la a şaptea filă se află noi Formule îndrumatoareŢ~Şi în cartea lui Wier se arată valoarea magică a numărului şapte : *„Le nombre sept \a plusieurs fortes et differentes vertus, etant compose d'un et de six, ìou de deux et de cinq, ou de tmis et de quatre, et ayant l'unite qui le lie avec un double nombre tr'maire ; c'est pourquoi si l'on considere tous ces nombre s et ce qui le compose, on «zvouera sans doute, que tant par ses parties jointes ensemble que par lui-meme en parti- culier, il est rempli de toute sorte de majeste."* (*Ibid*p. 241.)

în aceeaşi lucrare se scrie__dgşjjr[p] snflptnl rarp străbate întreaga lume, făcînd din ea o singură unitate : n mTTfe idee poetică, pe c are - o'~âHăm~ şi-n versurile lui Emi- nescu : *„L'âme du monde est une certaine vie unique, qui remplit tout, qui nourrit tout, qui lie et tient toutes cboses ensemble, de maniere qu'elle ne fmt qu'une machine de tout le monde" (Ibid.,* p. 412).

Scrierile lui H. Cornelius Agrippa de Nettesheim au apărut la Stuttgart în

cinci volume, în 1855—1856, sub titlul *Magische Werke.* Citǎm cîteva din chestiunile tratate, în cartea I, cap. 3 : *Von den vier Elementen, ihren Eigen- schaften;* cap. 10 : *Von den verborgenen Krăften der Dinge ;* cap. 14 : *Vom Weltgeiste und dem Rand der verborgenen Krăţte ;* cap. 22 : *Wie die Dinge dieser Welt den Himmelskorpern untergeordnet sind, und wie der mensch- liche Leib selbst, "sowie das Leben und Treiben der Menschen den Sternen and Himmelszeichen entspricbt;* cap. 41 : *Von den Zaubermittein und ihren Gemalt;* cap. 59 : *Von der Weissagung durch Traume.* în cartea II, cap. 2 : *Von den Zahlen, ihrer Mucht und ihren Krăften;* cap. 22 : *Von den Planetentafeln, ihren Krăften und Formeln... ;* cap. 53 : *Dass es ohne die Astrologie keine volkommene Wahr&agund gebe;* cap. 57 : *Beweis, d\ass die Weltseele, wie auch die Seelen der Himmelskorper verniinftig sind und* ìan *dem gott- lichen Verstctnde theilnehmen.*

Voi. V cuprinde între altele : *Einleitung in die Lehrc von den sublunarischen Ddmonen* de Victorius, *Von der Magie der Alten* de Arbatil şi *Die verschiedenen Wahr- sagimgsarten* de X.

în voi. II, p. 66, avem şi versurile cîntăreţului Linus despre numărul şapte :

Als der siebente Tag erschien, ward Alles
vollendet
Von dem Allmăchtigen Vater, weshalb die Guten
ihn feiern ;
Auch ist die siebente Zahl von allen Dingen der
Ursprung
Und vollkommen vor Aliem, so wie die
Siebenmal sieben..
Sieben ist daher auch die Zahl der wandelnden
Steme,
Die sicb in ewigen Kreisen am hohen Himmel
bewegen.

După 1815, ştiinţele oculte au ‘ajuns în mare favoare la Berlin. La universitate s-au creat două catedre de magnetism animal. Unul din profesori, Koreff, dezvolta în prelegerile lui ideea că trupul ar fi numai haina, învelişul pentru un principiu spiritual necunoscut. Magnetizorul, prin- tr-un mecanism tainic, poate elibera pe cineva de piedicile conştiinţei, spre ă^’Tâ^^'sT^ungă^în 'âcorcT cu ritmul vle- ţîî universale.

Este epoca în care sînt în favoare lucrările despre spiritism ale lui Stilling (Jean H. Jung), cunoscător bun al lui Paracelsus şi al lui Bohme. Asupra Berlinului şi asupra ţărilor germanice se răspîndise valul unui misticism dement, asemănător cu acela răspîndit asupra Parisului, cu vreo cîteva decenii înainte, pe vremea lui Mesmer şi Cagliostro. în această epocă pătrund în occident şi ideile lui Swedenborg, asupra cărora se va opri atenţia unor scriitori de mare talent : Hoffmann, Balzac, Gerard de Nerval, Baudelaire. *Seraphita* lui Balzac este din 1835.

Pe la jumătatea secolului al XlX-a oraşul Stuttgart a fost centrul de difuzare al cărţilor mistice. Acolo au apărut operele doctorului Faust în patru volume,

Die er- statmlichen Bticher des grossen Arztes Nostradamus, editate de C. Rosch, *Schliissel zur Geisterwelt oder die Ktrnst des Lehens* de J. Kernning, *Magie oder Zauberkrăfte der Natur* de I. S. Halle, *Die egyptischen grossen Offenbarungen, Geister tmd Wunderherrschaft, Blicke in die Traum- und Geisterwelt* (Erzăhlungen). Este greu de presupus că nu vor fi fost expediate şi-ntr-un centru atît de important ca Viena. Nu vom afirma că Eminescu a citit numaidecît toate aceste scrieri, dar iarăşi nu vom crede că a rămas indiferent^ faţă de ele o minte curioasă tocmai de lucruri oculte cum este aceea a lui Dionis.

O lume a misterului avem şi-n povestirea al cărei personaj este faraonul Tlâ, îndrăgostit de frumoasa Rodope, care, şi după moarte, îi stăpîneşte mintea şi-i atrage la mormîntul din adîncul unei piramide? Feciorul ele îrn^~ părat~Tărade ste^'seăînăna~cîr-âxest'7arâon Tlâ, care „se primbla prin umbra trandafirie a salei în talarul lui negru strălucitor" (Ms. 2255, fol. 94).

Şi faraonul Tlâ recurge la practici magice pentru a face să apară Isis : „Deschise o uşă mare şi intră într-o sală a cărei podea era o mică oglindă de aur... sală fără acoperă- mînt... Deasupra cerul, cu toate oceanele de stele... în oglindă, cerul cu toate oceanele de stele. I se părea că era un greier amărît suspendat în nemărginire...

— Isis, strigă el spre oglindă... Isis, apari !

Tabla se-nnegri şi deasupra-i apărură scrisori albe... chipuri de oameni şi de animale... Palatul întreg se cutremură lin..." *(Ibid.,* fol. 95.)

în aceeaşi povestire, alt personaj, doctorul de Lys, este preocupat de spiritism şi face parte dintr-o societate ocultă : „Doctorul era cunoscut ca membru al societăţii mistice numite : «Amicii întunericului», şi într-ade- văr, un om cuminte ca el da oarecare greutate misticismului...

Rodope s-apropie şi-şi pune gura pe urechea doctorului :

— împlineşte-ţi promisiunea, voi să-i văd înamorat. Ea dispăru.

— Crezi în spirite ? continuă doctorul netulburat.

— Cred.

— Atunci vino cu mine-n astă noapte... Se-nţe- lege, cu ochii legaţi.“ *(Ibid.)*

într-o mică schiţă al cărei personaj este sihastrul Iosif, avem mărturia preocupării de manuscrise vechi astrologice :

„Mîna mică şi păroasă întorcea cu degetul muiat paginile unse a unui manuscript grecesc de astrologie, zugrăvit cu cercuri şi figuri geometrice roşii. Şi literele începătoare a fiecărui capitol erau ca de tipar şi roşii... Ce căta el în această carte ? Adesea nimerea între foile ei zăloage de mătase cadrilată şi verde, acolo-şi oprea privirea mai multă vreme, apoi iar întorcea şi scria cifre pe o. hîrtie, însă bisericeşti — adică cu slove ; o tăcere adîncă era în cămară şi numai pana cea veche de gîscă scrîşnea pe hîrtia vînătă şi grunzuroasă şi suna izbită în călămările pline cu-o cerneală cleioasă şi oţetită. în urmă el închise manuscriptul vechi, plin de note marginale, scrise foarte mic şi legat în pergament ; îl aruncă cu nemulţămire peste o claie de cărţi şi-şi netezi barba cu expresia unei profunde neîndestulări cu sine însuşi." (Ms. 2286, fol. 2.) La creionarea acestui personaj preocupat de scrieri vechi astrologice, Eminescu avea desigur în minte pe Anselmus din *Ulciorul de aur* al lui Hoffmann.

Moş Iosif, adînc credincios şi cititor obişnuit al *Bibliei,* are şi cunoştinţe astronomice, pe care le amestecă însă cu credinţe mistice : „El avea destule cunoştinţi astronomice spre a şti că stelele nu sînt scîntei semănate pe bolta cerului numai spre plăcerea oamenilor, dar locul lor din *Biblie* pentru el avea un înţeles adînc. După el, fiecare atom*\ era centrul lumii întregi, adică a nemărginirii, şi fiecare sta în legătură cu toate lucrurilelumii. Fiecare, după ideea 1uî7 este~numarat de ochiul Domnului şi 'neaparat în existenţi" sa... si unul dirTlumc si toată lumea se turbura~p~^câ3e. De j aici consequenţa că omul poate fi influenţat de o~steauă, I adică că o lume întreagă, cu popoarele ei, cu viaţa ei, poate \ influenţa asupra unui individ omenesc — precum iarăşi cine / ştie dacă pămîntul nu influenţează asupra unei persoane în-/ semnate a unui glob depărtat... I

El nu găsea nici o contrazicere în_*Biblie,* unde toată lumea se zice a fi creată pentru bunulplac al oame- riilorTT)ăcă lumea-i nemărginită, fiecare punct îi tot aşa de bine centrul ei, ca "şT^ele ce-l înconjoară, aşadar lumea-i făcută pentru

plăcerea fiecaruŢ"'3m""'centrelc'"Tăle'"m~aceeaşi măsură, fiecare zice că *numai* pentru el, şi drept, căci el e tot în lume, dacă ar muri cu desăvîrşire, lumea ar fi moartă pentru "vecie. ‘Cu deosebi re naturile bogate trebuiau’ (să fie) după părerea lui în legătură cu o stea. Căci de cel (nu) sunt toţi oamenii înţelepţi şi mari, gîndea el — căcil altfel sunt toţi tot asemenea ? Prin aceea se deosebesc, pentru *j* că unii au în ei o rază cerească, care-i face să fie pătrunşi de puterea suprafiriî, a unei stele, iară ceilalţi, născuţi din lut şi nefiind în legătura decît cu coaja pămîntului, sunt robi j cu’duhuF şi Fericiţi numai dacă oameni insuflaţi prin mişcarea stelelor de Dumnezeu însuşT~sF"punHin fruntea lor şi le prescriu destinele, *(ibid.,* fol. 3)

în schiţa amintită este vorba de scrieri astrologice greceşti. Astrologia greacă însă este tributară celei

chaldeie şi egiptene. O carte cu renume pe vremea studiilor lui Eminescu a fost aceea a lui L. F. A. Maury : *ba magie et l’astrologie danTTtmtiquite et <au* wojc77^gc7T[7]ăns^— Î”S60. Cap. al II-Tea 'este consacrat problemei aşa cum se punea în Asiria, Persia şi Egipt. Aflăm de aici că însuşi turnul^ Babei, amintit în *Biblie,* a fost un mare post de observaţie astrologul.' Zeii supremi pentru cEaTcIeT~;rau Soarele şi Luna şi venerau~zo3Iăcul şi~cele~12 semne. Din poziţia soarelui, lunii şi celor cinci planete faţă de constelaţlîîezodiacului, se trageau concluzii asupra oamenilor. Horoscopul, răspîndit în 1 u melPelenica, ~cste~o moştenire chaldeie.

Perşii au fost, şi ei, sub influenţa chaldeie, dar au înlocuit sistemul naturalist al chaldeilor cu unul spiritualist. Corpurile cereşti au fost privite numai ca manifestarea puterilor unor spirite divine. Astfel s-a degajat noţiunea de Dumnezeu ca suprem creator şi s-a ajuns la concepţia lui Ormuzd sau Ahura Mazda. Pentru explicarea lumii materiale, a fost conceput Ahriman, duhul răului, în opoziţie cu Ormuzd, duhul binelui şi al luminii. Interpreţii voinţei divine, magii, au ajuns mai apoi să fie confundaţi cu vrăjitorii.

Cunoştinţe sistematice de istoria religiilor şi de mitologie comparată Eminescu a putut să aibă numai de la cursurile la Berlin din decembrie 1872 înainte. Poeziile lui însă arată unele cunoştinţe de asemenea materii şi înainte de această dată. Versuri în legătură cu Zend-Avesta duc spre convingerea că era în curent cu gîndirea lui Zoroastru. Desigur că a ajuns la citirea unor cărţi despre religia şi concepţiile de viaţă iranice, dar, credem că, înainte de această lectură, îşi însuşise, chiar din mediul copilăriei, sub forma unui bogomilism popular, practicat de ţărani în mod iraţional, teoria luptei între bine şi rău. Cultura lui, pe vremea cînd se frămînta să ajungă la limpezirea unei idei în poemuT *Mureşanu,* s-a altoit pe un teren pregătit să o pri-

rnească. Şi, în adevăr, în orientul tiraniilor şi al despotis- melor, experienţa însăşi a vieţii arăta lupta între bine şi rău şi triumful, cele mai adeseori, al răului asupra binelui. Aparatura simbolică a armatei de spirite bune, organizată, răs- pîndită şi ascultînd de divinitate, şi a celor şapte genii înconjurătoare, în lupta cu Ahriman, şi el înarmat şi organizat pentru o luptă necurmată, putea să fie acceptată livresc şi mai tîrziu.

Lectura fundamentală a lui Eminescu, la Viena, a fost *Lumea ca voinţă şi reprezentare* a lui Schopenhauer, şi oricine studiază această operă, fie că acceptă ori nu teoria voinţei ca lucru în sine, trebuie să recunoască talentul literar al filozofului şi să se încînte de tot florilegiul de versuri şi sentenţe adunate din literatura universală şi organizate spre

o idee. Antichitatea, cu tot ce este mai scînteietor în gîn- direa budhistă ori greco-romană, evul mediu mistic, Renaşterea din Apus, aşa cum se manifestă în poezie, Shakespeare, în ce are esenţial, Byron, în ce versifică potrivit cu gîndirea pesimistă, toate îşi au locul lor în ţesătura filozofică a lucrării. Poezie, pictură, sculptură, muzică, arhitectură, toate sînt folosite, prin reprezentanţii lor de seamă, în cursul argumentării lui Schopenhauer. Acest filozof i-a fost lui Eminescu izmmLjie&aitiv ori, uneori, numai punctul de plecare pentru cunoaşterea multor teorii dm domeniul literaturii, artei, filozofiei, religiei. ~ ~"

LaTViena trebuie să fi început Eminescu să cerceteze de aproape pe Platon, spre care-l îndruma şi studierea sistematică a lui Kant şi Schopenhauer. Cunoaşterea dialo- gului *Timaios* este vădită în *Feciorul de împărat fără stea* şi tot aşa teoria iubirii din *Banchetul* şi spiritualismul din *Phaidros.* Din *Timaios* putem afla de unitatea, indisoliibili- tatea şi divinitatea universului, de divinitatea astrelor şi de originea astrală a fiinţelor omeneşti. Şi tot din timpul studiilor la Viena trebuie să fie cunoaşterea cărţii lui_Apuleius

De deo S'ocmtis, cu toată a ei mistică sorbită din Platon. Divinităţile vizibile : soarele, luna, cinci astre, constelaţiile luminoase de deasupra noastră : „un cor admirabil pe care-l vedem strălucind cînd cerul este curat“, demonii ataşaţi la persoana fiecăruia şi trimiţîndu-şi din interior glasul lor „ca o oarecare voce divină“, protecţia pe care o au oamenii din partea divinităţilor intermediare, care transmit Creatorului dorinţele, aspiraţiile şi meritul oamenilor, deveneau astfel ceva familiar tînărului care era mai mult poet decît filozof.

Demonii apar adesea în poezia lui Eminescu, şi e bine să ştim ce sînt ei : *„daemones sunt genere animalia, ingenio ratmnabilia, animo passiva, cor pare mieria, tempore aeterna“ :* „fiinţe însufleţite, raţionale şi sensibile, cu un corp , aerian şi cu viaţă veşnică" (Apuleius, <*op. cit.).*

Şi fiecare om îşi are un demon — geniu cu un mare rol : „Acest geniu este o santinelă, o călăuză personală, un cenzor intim, un curator particular, un observator asiduu, un martor inseparabil, un judecător familiar, care dezaprobă răul şi laudă binele. El trebuie studiat, cunoscut, onorat cu „grijă religioasă... Căci în nesiguracTiTn^

I vede pentru noi,Qn îndoială ne sfătuieşte, în primejdie ne

I protejează, în mizerie ne~vme~îil ajutor : poate, uneori prin

l vise, alteori prin semne, cîteodată prin prezenţa lui vizibilă, jcînd este necesar, să îndepărteze nenorocirea, să aducă reu- / şita, să ne i'idice şi întărească în soarta noastră, să limpe- zească norii existenţei, să ne călăuzească în fericire şi să ^corecteze adversitatea." *(Ibid.)*

Eminescu este în primul rînd poet, şi-i gustăm ca atare, totodată însă are şi un fond căpătat prin cultură. A-l înţelege înseamnă, înainte de orice, a cunoaşte lectura lui, predilecţiile pentru o teorie ori alta, plăcerea lui de-a adînci cărţi de filozofie înaltă, de poezie frumoasă/ae rms^ tică populară ori cultă. Ceea ce am făcut în paginile de mai

sus este numai schiţarea unor căi care duc spre înţelegerea poemului *Feciorul de împărat fără de stea.*

Singura cercetare atentă a poemului a făcut-o Rosa del Conte în *Mihai Eminescu o deW Assoluto,* Mo- dena, 1963, p. 365 şi următ., unde se arată şi înlănţuirea ideilor poetice. Autoarea pune accentul pe filozofia antică dinainte şi de după Platon, şi, îndeosebi, pe scrierile Sf. Părinţi, Origen, Sf. Augustin şi alţii, din care, s-o spunem clar, numai puţin va fi cunoscut Eminescu de la 22 de ani.

In vremi de mult trecute, cînd stelele din ceriuri Emu copile albe, cu părul blond şi des...

început de basm. De observat dibăcia artistică a autorului, căci într-un poem în care lumea astrală are rol important, vremea îndepărtată a evenimentelor este aceea a stelelor-copile. început variat, după cum se poate vedea din comparaţia cu primele versuri din *Venere şi Madonă* şi din *Epigonii.*

întregul poem dă pe faţă nu numai contemplaţie a bolţii înstelate, ci şi sentimentul misterului, aşa cum îl trezesc în noi lucrurile de care depind viaţa şi soarta noastră.

O afectivitate asemănătoare a fost exprimată de Byron, de exemplu în *Pelerinajul lui Childe Harold,* c. III, strofa LXXXVIII:

Voi stele! care sînteţi poezia cerurilor:
Dacă încercăm să citim pe paginile voastre luminoase
Destinul oamenilor şi imperiilor — să ni se ierte aceasta,
Că în aspiraţiile noastre de măreţie Trecem dincolo de sfera noastră muritoare

1 *$i aspirăm să ne unim cu voi; căci voi sînteţi \ Frumuseţi şi mister, şi deşteptaţi în noi,*
\ De departe, atîta dragoste şi respect,
\ încît am pus sub numele unei stele \„Spartă, glorie, Putere. viată.

Măreţia cerului înstelat inspiră lui Eminescu versuri şi-n *Scrisoarea I, Scrisoarea III, Luceafărul.*

V. 5 este corespunzător celui din *Vertere şi Madonă :* „Lume ce gîndea în basme..."

V. 22. Expresia „umbre cu miros" de aici, ca şi „flori cari cînt“ din *Mortua est,* „aur mirositor" din *Demonism* (v. 5—6), „lumină aromată** din *Mimdoniz* (v. 26—27) ne arată cum în poezia lui Eminescu au pătruns „corespondenţe" ciudate, dezvăluitoare a unui strat de cultură mistică-, asimilată în anii de studenţie la Viena. Mistica lui Sweden- borg a îmbogăţit lumea poetică a lui Eminescu.

La Swedenborg, în adevăr, aflăm că vorbele zboară, culorile murmură, florile cîntă, culorile răspîndesc miresme (v. *Seraphita* de Balzac). Romanticii au avut simpatie pentru astfel de lucruri. Un scriitor romantic suedez, Tegner, a spus despre Swedenborg : *„Peut-etre etait-il mo'ms fou que beaucoup de theologiens plus ortbodoxes. L'idee d'une correspondance entre le monde spirituel et le monde materiei est \apres tout en elle-meme une idee poetique* (Citat de H. Schiick, în *Histoire de la litterature suedoise,* Paris, 1923, p. 274.)

O viziune poetică asemănătoare este în *Corres- pondances* de Baudelaire. Tema corespondenţei senzaţiilor, cu vădit izvor în Swedenborg (despre cunoaşterea lui Swedenborg de către Baudelaire, v. Andre Ferran, *Uestheiique de Baudelaire),* este dezvoltată de poet în *Uart romxntique*

— *Richard Wagner et Tannhăuser : „ce qui serait vraiment surprenant, c'est que le son* ne put pas *suggerer la couleur, que Ies couleurs* ne pussent pas *donner l'idee d'une melodie, et que le son et Ies couleurs fussent impropres a tmduire des idees ; Ies choses s'etant toujours exprimees par une analogie reciproque, depuis le jour ou Dieu a profere le monde comme une complexe et indivisible totalite :*

Le nature est un temple ou de vivants pilliers Laissent parfois sortir de oonfuses paroles; Uhomme y passe â travers des forets de symboles Qui l'observent avec des regards familiers.

Comme de longs echos qui de loin se confondent Dans une tenebreuse et profonde unite,
Vaste comme la nuit et comme la clarte,
T.es parfums, Ies couleurs et Ies sons se repondent °

în *Curiosites esthetiques — Salon de 1846 (De la couleur),* Baudelaire citează un pasaj din Hoffmann *(Kreisle- riana)* în sprijinul teoriei corespondenţelor : *„Ce n'est pas seulement en reve et dans le leger delire qui precede le sommeil, c'est encore eveillS, lorsque fentends la musique, que je trouve une analogie et une rewiion intime*

entre Ies couleurs, Ies sons et Ies parfums. 11 me semble que toutes ces choses ont ete engendrees par un meme rayon de lumiere, et qu'elles doivent se reunir dans un merveilleux concert. L'odeur des s-oucis bruns et rouges produit surtout un e f f e t magique sur ma personne. Elle me fait tomber dans une profondereverie, et fentends alors comme dans le lointain Ies sons graves et profonds du haut-bois."

Şi-n *Exposition universelle de 1855* (din voi. *Curiosites esthetiques*), Baudelaire scrie despre aceste *synesthesies :*

„Sons avoir recours â l'opium, qui n'a oonnu ces admirables heures, veritables fetes du cerveau, ou, Ies sens plus attentifs pergoivent des sensations plus retentissantes, ou le ciel d'un azur plus transparent s'enfonce comme un abîme plus infini, ou Ies sons tmtent musicalement, ou Ies couleurs par lent, ou Ies parfums racontent des mondes d'idees ?[a]

Mai amintim şi următoarele din *Les Paradis ar- tificiels — Ubomme-Dieu: „Fourrier et Swedenborg, l'un avec ses* analogies, *l'autre avec ses* correspondances *se sont incames dans le vegetal et l'animal qui tombent sous votre regard, et au lieu d'enseigner par la voix, ils vous endoctri- nent par la forme et la couleur*

Se poate pune deci chestiunea cunoaşterii lui Baudelaire de către Eminescu în anii studenţiei la Viena, unde totuşi mai degrabă puteau pătrunde Swedenborg şi Balzac decît poetul francez condamnat.

în privinţa lui Hoffmann, nu mai este nici o îndoială : citirea operelor lui o mărturiseşte însuşi Eminescu.

înainte de Eminescu, avem cunoaşterea lui Baudelaire de către Depărăţeanu. Acesta se afla, de altfel, la Paris în vremea răsunătoarei aduceri a lui Baudelaire în faţa justiţiei pentru *Les fleurs du mal.* Rechizitoriul procurorului imperial a avut loc la 20 august 1857, în faţa Camerei a IV-a corecţională, iar Depărăţeanu îşi datează o poezie: Paris, august 1857. Ecouri baudelairiene sînt în *în fine.* în *Convorbiri literare,* traduceri din Baudelaire în 1870.

V. 48 :

Vorbe mărgăritare le-n şiră tremurînd.

Expresia îşi are mireasma ei arhaică. Nu este vorba aici de înşirarea mecanică a vorbelor ca mărgăritarele pe un fir, ci de valoarea TrTsmc a vorbelor, de înţelepciunea şi de conţinutul lor moral. Este sensul pe careul are expresia în *Mărgăritare* de Sf. Ioan Gură de Aur, în traducerea frumoasă din 1691 a fraţilor Şerban şi Radu Greceanu.

V. 57 :

Şi sufletu-mi pîn' n-a-ntins îmflatele-i aripe.

„Aripile sufletului" nu-i o simplă imagine ca oricare alta. Expresia vine din repertoriul swedenborgian şi-i potrivită cu concepţia din poem. Mxixilld, oamenii buni devin îngeri, iar sufletul lor se-nalţă pe aripi spre astrele în care vor locui. în *De caelo et infemo:* < >mnl este. îru^senţă un înger şi devine efectiv un înger după moarte".

Nu va fi de prisos să notăm aici cuvintele din *Phaidros* despre însemnătatea deosebită a aripei ca organ : *„C'est la vertu naturelle de l'aile de mener vers le haut ce qui est pesant, en le faisant monter iaux regions elevees quha- hite la mce des dieux, et entre les choses qui se rapportent au corps, Văile est, en un sens, ce qui, au plus haut degre, participe au Divin*" (Trad. Robin, ed. „La Pleiade", voi. II, p. 35).

V. 74. în basmele noastre este obişnuită încercarea la care pune împăratul pe feciorii lui, pentru a le cunoaşte vrednicia, cînd are să trimită pe vreunul într-o misiune importantă. Un exemplu strălucit avem în *Harap Alb.*

V. 92. După Platon, în *Timaios,* timpul a-nceput să fie măsurat, deci să fie ceva conceptibil, numai după ce Creatorul a făcut planetele. Acestea sînt „instrumente ale timpului".

V. 93.

Şi soarele din ceruri la glasu-i se supune.

Magul ştie să se folosească de mijloace misteri-, oase pentru a-şi supune toate forţele naturii. întocmai ca şi magii asirieni ori egipteni, el este şi cititor în stele.

- ---------- VT95^96.

De-aceea voi ca dînsul pe fiul meu să-nveţe
Cari cărări a vieţii-s deşarte, cari măreţe.

Versuri importante, căci ne arată cum avea să se dezvolte acest poem rămas neterminat. Feciorul de împărat urma să cunoască mai întîi ce este deşertăciune a vieţii

(partea aceasta a fost în general compusă de Eminescu) *şi* apoi ce este măreţie în viaţă.

V. 97. Muntele în care trăieşte magul este Cea- hlăul-Pionul, acelaşi la care se referă Eminescu şi-n alte lucrări.

V. 105 şi următ.

Cu buclele lui negre, ce mîndru strălucite !
Cu faţa lui cea trasă, ce dureros de pal!
Cu ,ochii mari ce-şi primbla privirile-i unite,
C-o frunte-n bucle-şi pierde putemicu-i oval...

Eminescu se descrie pe sine idealizat. Narcisism care apare şi-n alte lucrări, de ex. în *Sărmanul Dionis:* „Nu era un cap urît acela al lui Dionis. Faţa era de acea dulceaţă vînătă, albă ca şi marmura în umbră, cam trasă, fără a fi uscată, şi ochii tăiaţi în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate pe care o are catifeaua neagră."

V. 120.

Ca gîndurilor mele aripi să le pui. ,

în *Faust,* p. I. *Vor dem Tor :*
Ach ! zu des Geistes Fliigeln wird so Isicht
Kein korplicher Fiii gel sich gesellen.

Eminescu abuzează de această imagine. în v. 57 : aripele sufletului (la fel în v. 159). în v. 350 : aripa vîn- tului (la fel în v. 372). în v. 391 : aripa de lumină. în v. 405 : Pe aripi să-i puie o mie de maje. în v. 409 : aripele-i leagă. în v. 469: Pe albii lui umeri aripi se desfac. în v. 496 : El aripa lui şi-o ridică. în v. 502 : El simte aripa că-n sus a pornit. în v. 558 : Şi întinzînd în vînturi aripefe regale. în v. 687 : înger cu aripi albe...

V. 130.

încins în strălucitul şi negrul lui talar.

Şi pentru acest cuvînt Eminescu are predilecţie. „Talar" în *La o artista,* v. 2, în *Speranţa,* v. 19, de asemenea în descrierea faraonului Tlâ.

V. 141.

Aripa unui înger el simte că-l mîngîie.

Swedenborg, în *De caelo et inferno,* scrie că fiecare om are în preajma lui un spirit bun, prin care se pune îrTTelaţie cu cerul, şi un spirit rău, care caută să-i duca spre-mfenr: ' ———-

V. 145 şi următ.

Spun mite — zice singur — că orice om în lume
Pe-a cerului nemargini el are-^o blîndă stea...

Credinţele populare se amestecă aici cu cele citite de Eminescu în cărţi mistice ori filozofice. Credinţa că o stea particulară indica venirea pe lume a unei

persoane este la bâza celor povestite rnTw*ngtjeîiă* lui Matei" despre naşterea lui lisus.

în partea cosmogonică din *Timaios,* se cuprind idei în legătură şi cu originea astrală a omului. Universul^ este socotit ca viu, unic, indisolubil şi compus din patru ele- mente~: foc, apă, aer, pămînt. Are forma sferică, mişcare circulară şi-i dotat cu divinitate. Există patru specii de vietăţi : cea cerească a zeilor, cea înaripată, cea acvatică_şi_ cea care se mişca cu ajutorul picioarelor. Astrele sînt divi- 'nităţî'vîzîbîle şi şi-au avut rolul lor Ia crearea omului, căci,

pentru cacerul să fie complet, Creatorul a socotit că est£ nevoie şi de fiinţe muritoare. Dacă ar fi creat singur pe om, acesta ar fi trebuit să fie nemuritor, avînd toate atributele Creatorului, dar Creatorul a lăsat divinităţilor astrale un rol, spunîndu-le : „Potrivit cu ce vă îngăduie natura, făuriţi fiinţe vii, imitînd fapta mea în munca de creare a voastră."

Dozînd amestecul din care a reieşit sufletul, Creatorul I-a împărţit într- un număr de suflete egaT~cu ăl astre- lor, distribuind fiecăruia cite unul.

/ Astfel au luat naştere muritorii bărbaţi. După

' moarte, dacă au trăit conform cu voinţa divină, se-ntorc în astru) lor ca să ducă o existenţă fericită. Dacă au fost \ mereu în greşeli, se nasc a doua oară sub formă de femei, şi \ reîncarnarea se poate continua, mereu, sub o formă de 'animal mai de jos.

r Divinităţile astrale au sarcina să fasoneze cor-

/purile muritorilor şi să diriÎ£ZC---pe-J^rTton'~spre fapte bunel / „După această însemînţare, el a încredinţat noilor divinităţi

I sarcina să fasoneze corpurile muritoare, iar pentru rest, partea [de suflet omenesc a cărei adăugire era cerută, aceasta şi ce j urmează după ea, fură ele însărcinate s-o realizeze, şi apoi să ia conducerea si să facă tot ce-i cu putinţă ca să îndru- \ rneze cît mai bine si mai onorabil fiin^lmnt6ar5',~~Cu ~ ex- \ cepţia cazului cînd aceasta însăşi devine cauza relelor în care ajunge".

Sub influenţa lui Platon este Cicero în *Visul lui Scipio :* Sufletul omenesc este o emanaţie din foamle^ eterne, care se numesc constelaţii şi stele, ‑corpunsferice şi rotunde, însufleţite de spirite divine, şi-şTŢăc'revol uţlfleşiplTrc urgerea orbitelor lor ""cu o iuţe£[a~rnmunată : *„hisque animus datus est ex illis sempitermis ignibus, quae sidera et stellas vo- catis; quae globosae et rotundae divinis animatae mentibus, circos suos orbesque conficiunt celeritate mirabili **

V. 153 şi următ. :

Un <om se naşte — un înger o stea din cer

aprinde...

Teoria originii astrale a omului, contaminată cu credinţa mistică om- înger, la Young, în *Noaptea V: „Les anges ne sont que des bommes d'une espece superieure, dont*

la nature est plus Ugere, plus deliee, et qui ont requ des ailes pour voler dans les espaces celestes. Et les hommes s<ont anssi des anges, mais cbarges du fardeau de la

matiere qu'ils doivent tmîner pendant le peu d'heures qu'ils traversent cette vallee fangeuse et qu'ils gravissent avec e f f o r t et d'un pied glissant les derniers degres de la creation.[K] (Trad, cit.)

V. 158 :

Şi umblă scriind saartea a omului născut...

Tot în *Noaptea V,* grija ce-o are îngerul de soarta omului : *„Nos freres celestes n'oublient point les hommes leurs allies : quoique absents et loin d'eux, nous sommes presents â leur amour. L'Archange Michel a combattu pour nous, Raphael* i*a chante nos triomphes, Gabriel nous apporte les ordres de L'Eternel.*[a] (Trad. cit.) Young dă nuanţă creştină unor idei pe care le cunoaşte din *Timaios.*

Dar Eminescu, studiind pe Schopenhauer, a fost îndreptat şi spre cartea lui Iacob Bohme *De signatura rerum.* Schopenhauer o citează tocmai în legătură cu tema care inspiră pe Eminescu în *Tat twan asi.* Si în mistica lui Bohme îngerii apar ca protectori ai oamenilor.-; Dumnezeu a făcut pe îngeri din foc si lumină, ca principii divine, şi pe oameni din corporeitate, ca un al treilea principiu divin. Natura terestră a rost lăsată conducerii îngerilor. teoria mistica a lui Bohme, v. studiul lui Emile Boutroux', în *Et.udes d'histoire de la philosophie,* Paris, 19Q8, p. 266 şi următ.)

Eminescu a cunoscut însă şi principiile religiei parse, aşa cum o aflăm în învăţătura lui Zoroastru, conformă şi cu credinţa populară m lupta "cliillie Line'şi rău. Şi-n această învăţătură se arată că omul este condus şi sprijinit cîeTm înger, de un gemu al lui personal-— Fravashi. Iată o succintă lămurire a acestei chestiuni : *„La Fravashi est «le type divin» de chacun des etres doues d'intelligence, son .* idee *dans la pensee d'Ormuzd. Chaque homme, chaque crea-*

ture nce iou â naître, chaque Yazata et Aboura mazdâ lui- vicnie lUvait sa Fravashi qui veillait sur lui et qui se devouait aiticre a son salut. Apres la mort de l'homme, les Fravashi rcstaient au ciel et elles y devenaient une sorte d'esprit inde- pendant, d'autant plus puissant pour le bien que les crea- tures auxquelles elles avaient ete attachees sur la terre avaient mietix pratique la purete et la vertu." (Maspero, *Histoire ancienne des peuples d'Orient,* Paris, Hachette, p. 613.)

V. 164.

Ce cade scuturată de-a morţii lung samum.

Cuvîntul obişnuit este : simun, dar Eminescu îl cunoaşte sub altă formă din *Familia,* 4/16 septembrie 1866 : un articol de Emil Marcu : *Samumul.*

V. 188.

Că cete rele d-îngeri la glas nu se supun.

Iacob Bohme explică astfel căderea unor în-

geri : creaţi liberi, îngerii se determină, ca şi Duhinezeu, fără constrîngere exterioară. O parte din îngeri şi-au conformat liberul lor arbitru cu voinţa divină, altă parte însă s-au revoltat contra lui Dumnezeu — Lucifer şi îngerii rebeli. Lucifer a păcătuit în mod liber, din propria lui voinţă, şi, renegînd pe Dumnezeu, a obţinut separarea de acesta (v. Boutroux, *op. cit.,* p. 266—267). V. 191—192.

De~aceea-n om ce naşte, din îngeri orişicare Odată^n vecrnicia-i coboară spre cercare.

Sugestie venită de la ideea veche a pitagoricie- nilor că sufletul este ceva divin, dar în stare de decădere, şi că se introduce într-un corp pentru a-şi ispăşi vina. Expi«rea poate veni şi prin treceri succesive în trupul mai multor vietăţi. ....

V. 199—200.

Şi prin a lumii vamă cobor bolnavi de-amor In corpurile de-oameni ce-aştept[5] *venirea lor.*

Rezultat al lecturii vreunei cărţi, poate a lui Bohme,această notă a lui Eminescu în Ms. 2262, fol. 1 v. :

„Ursirea unui suflet este corpul. Datoria lui e de a-l conduce pe acesta în virtute.

~ Sufletele sunt fiinţe de îngeri înamorate în cor-\ *j.*
puri de oameniŢxir7^rişi^l5eşte sufletul^pe^orpuF său, cu \ ₜ afîta omul este mai virtuos. . ~ /

Sufletu-i înger. /
Corpu-i om.“

De asemenea şi această parte dintr-o notă ma- nuscrisă cu titlul *Casiodor:*

„Diodor, vezi tu zenitul deasupra ta. Este sufletul tău... ce este sufletul... este fiinţa unui înger înamorată în-_. tr-o formă : eşti tu (Zenitul tău o stea, cine ştie ce lume nemărginită poarta vuietul destinelor tale d-asupra capului tău). Zenitul, umbra destinului, dovadă că aud murmurînd prin coardele lirei mirul sufletului meu, dovadă că am un suflet.
Cît de mare sunt eu ! Zenitul meu o stea, cine ştie ce lume, care poartă vuietul destinelor sale d-asupra capului meu... Sufletele oamenilor sunt fiinţe de îngeri înamorate în forme de lut; tu care eşti îngeruPcorpului meu, răspunde de ce nu-s mulţumit, de ce zbor pe aripele tale, ca un cîntec fără înţeles...[11,] (Ms. 2255, fol. 2u4'j

V. 206.

De-i rău, steaua s-aruncă în noaptea celor răi. Swedenborg prevede şi cazul pedepsirii unei stele de către un înger care execută vomţir~3ivină : *„En approchant du globe, l'Ange Exterminateur porte sur une comete la fait tourner sur son axe: les continents deviennent alors le fond des mers, les plus hautes montagnes deviennent des îles, et les pays ladis couverts des eaux marines renaissent pares de leur fmicheur en obeissant aux lois de la Genese.* (Balzac, *Seraphita,* p. 119.)

V. 225—226.

Dar în acest cer mure ce-n mii de lumi luceşte,
Tu nu ai nici un înger, tu nu ai nici o stea.

Expunîndu-şi concepţia lui despre „geniu", Eminescu dă semnificaţie înaltă şi poemului întreg. Nu avem o simplă poveste cu peripeţii ale unui fecior de împărat. Feciorul este o fiinţă genială şi-i menită să cunoască binele ₖ |i răul din existenţa umana, ca sa ajunga âstfeTăpt de a conduce lumea. Feciorul de împărat nu se naşte sut ^o~ste^~ăşa~" ′ ca oamenii obişnuiţi ; ca geniu el este ceva aparte, o excepţîeTn" creaţia de pe lume şi totodată, spiritual, un izolat de restul omenirii. Soarta~i-i hotărîtă de însăşi Divinitatea şi nu mai poate fi schimbată. Magul. cu toată puterea ce-o are ca intermediar între Creator şi om, nu poate facenimia determinant pentru viaţa hărăzită geniului":

De-icti fi ca alţi oameni atuncca se poate
Ca soarta ta-n bine din rău aş schimba.
Dar semnul tău nu stă în cartea mea toată.
A sorţilor stele de mineri purtate,
Da tu în tot cerul nu ai nici o stea.

(V. 423—427)

Ideea singularităţii geniului revine în poem ca un leit-motiv. Minte excepţională, „gîndire d_e titan" (v. J?36),

geniul nu este înţeles de oameni, şi încercarea lui de a se face înţeles rămîne zadarnică :

Şi-n basme au un nume : le zice năzdrăvan.
La gînduri uriaşe \a lor minte asudă,
Da aamenii-i înconjor şi nu vor să-i audă.

(V.. 238—240)

Traume eines Geistersehers îi va fi deşteptat lui Eminescu curiozitatea să cunoască lucrarea *De occulta philo- sophia* a lui H. C. Agrippa de Nettesheim. Scrierea s-a tradus şi în franceză şi în germană. Acest autor, care expune teoriile şi practicele magice şi le combate din punct de vedere religios, scrie şi despre spiritul pe care Dumnezeu îl trimite direct de la sine, nu din astre, ca să protejeze pe un om.\ Acest spirit este înzestrat cu atît de mare putere, că poate \ deturna şf Hotărîri le rele ale˙destinului, dacă omul tinde să se Tidice prin fapte şFcugetări bune.

■ ~ V. 26f:

Ascultă glasu-mi rece : eu sunt un semf mare.

Feciorul de împărat îşi are un sprijin şi-n seraful mare, particular, şi-n magul care vrea să-i înveţe cum să evite cele rele şi cum să se apere de primejdia morţii (vezi şi v. 433 **şF urmat.)"**

V. 262 :

De Domntd eu trimisu-s, căci te iubeşte mult.

Ideea este că geniul îşi are un sprijin direct în Dumnezeu : Creator faţă de creator.

Expresia „seraf mare“ îşi are explicaţia în cărţile mistice. Swedenborg, în *De caelo et infemo,* arată că îngerii
sînt de diferite categorii : cu cît sînt mai mari, cu atît lo- cuiesc în sfere mai înalte şi mai apropiate de Dumnezeu.

Gîndurile lui Eminescu despre geniu trebuie să fie puse în legătură şi cu ceea ce scrie în altă lucrare de tinereţe, *Geniu pustiu.* Aici îşi arată părerea despre menirea geniului în trezirea din adînc a forţelor spirituale ale unei naţiuni. Geniul apare ca im~proTeF şT“uH îndrumător :

"" „CîncT naţiunea e-n întuneric, ea doarme-n adîncimile geniului şi a puterilor sale neştiute şi tace — iar cînd Libertatea, civilizaţiunea plutesc asupră-i — oamenii superiori se ridică spre a le reflecta în frunţile lor şi a le arunca apoi în raze lungi adîncimilor poporului — astfel încît în sînul mării întregi se face o zi senină, ce răsfrînge în adîncul ei ceriul" (Eminescu, *Scrieri literare,* ed. Craiova, 1936,. p. 145). Şi această notă, care nu-i lipsită de un înţeles particular, cînd ne gîndim la

activitatea pusă de Eminescu pentru a cunoaşte neamul nostru în toate manifestările lui, şi la lupta J ce-o duce pe plan politic : „Dumnezeul geniului m-a sorbit din / popor, cum soarele soarbe un nour de aur din marea de { amar“ (Ms. 2254, fol. 18 v.).

V. 245.

Dară deşi (nu) îngeri îşi varsă a lor raze.

în ms. versul nu este deplin închegat. Perpessicius completează : „Dară deşi blînzi îngeri îşi varsă a lor raze“, ceea ce-i în contrazicere cu v. 243.

V. 252. Vers greu de descifrat. Perpessicius citeşte : „întorsu lui omoară p-orcine I-a ascultat". Propunem lectura :

Iubirea lui omoară p-orcine l-ia ascultat.

V. 281 :

Cînd moartea va cuprinde viaţa t>a lumească.

La Perpessicius, greşit : *Cînd mintea ca cuprinde...*

V. 300 şi următ. :

Un murmur fără ape, e suflet fără corp...

Teorie mistică spiritualistă : spiritul o dată descătuşat de trup devine spirit al lumii, atoatecuprinzător şi atoateştiutor.

335 şi următ.

Şi-n ceruri se-ncearcă auritele zodii
Şi dracii la rîuri adun licopodii.

Puternică sugerare a misterului. Rimele „zodii- rodii“ au fost folosite şi-n versiunea poeziei *Sara pe deal,* cuprinsă în *Ecoul.* întreaga strofă în care sînt aceste rime a fost barată de poet.

V. 343.

El cartm-şi deschide, la ceruri priveşte.

Predilecţie pentru cărţile magice. Magul seamănă, în aceasta, cu Sărmanul Dionis. Un mag cu aceleaşi preocupări este evocat în *Egipetul.*

V. 362.

Se-ndreaptă spre ţelul cel unic, senin.

La Perpessicius : *ţelul cel mic...*

V. 347.

Cu caii de fulger cutreieră norii nebuni

Versul are silabe în plus faţă de celelalte, dar dacă suprimăm cuvîntul „norii“, ca Perpessicius, se deformează înţelesul versului.

V. 393 şi următ.

Le ţin încuiate-^ntr-a muntelui fund.

Magul îşi ia rolul lui Eol asupra vînturilor. De observat că întregul pasaj al potolirii furtunii este de prisos în economia poemului aşa cum îl avem. Poetul n-a făcut din năvălirea vijelioasă a elementelor un mijloc conştient al vreunui spirit demonie de-a opri înaintarea feciorului 'He~Tm- părat. La o retuşare, desigur că pasajul ar fi căpătat un înţeles alegoric.

V. 428.

De-aceea nu pot face nimic pentru tine.

La Perpessicius : *De-aceea nu pot nimic pentru tine.*

V. 433.

Dar pot să-ţi arăt a pierzărilor cale.

Calea pierzărilor, arătată în poem, ar fi aceea a visurilor revoluţionare şi, apoi, a ascetismului fără adevă ratul lui înţeles, trăit de călugăr. Poemul ar fi cuprins, în concepţia poetului, şi alte „experienţe umane", din care feciorul de împărat ar fi căpătat învăţămintele.

V. 437.

De moarte, de care adînc eşti iubit.

Această ameninţare a morţii, amintită şi de Seraf (v. 257 şi următ.), urma desigur să fie exteriorizată în vreo parte a poemului.

V. 462.

Ca mirosul proaspăt a verzii păduri.

într-un cadru de pură fantazie, se strecoară şi o senzaţie nemijlocită, trăită de poet.

V. 466—467.

Pe oglinda cea neagră, profundă şi largă,
încet, încet pare o umbră de-argint.

Balzac, în *Seraphita,* aminteşte şi cartea lui Jean Wier *De praestigiis daemonum et incantationibus ac vene- ficiis* (1564). Jean Wier scrie în aceasta şi despre oglindă ca obiect magic, aşa cum este folosită în *Steganografia* lui Jean Tritheme. Citătm după ediţia franceză a cărţii lui Wier: *„Item les mimuers de cest art magique, auxquels encore que souventes fois il y ait quelques vertus naturelles, toutefois or- dmairement en la construction d'iceux et en leur usage, ils tidjoustent pctr grande meschmcete, ou des sacrees pmpheties de Dieu, des paroles ou sentences, ou un babillement blasphe- mateur de voix diaboliques"* (ed. Paris, 1885, *Histoires, dis- putes et discours,* I, p. 197—198).

în *Faust,* p. I, *Hexenkiiche,* imaginea Margaretei apare într-o oglindă magică.

V. 472.

Pe ţrmte-i flori roşii de mac.

Macul este folosit în vrăji şi descîntece. Aici este simbol al somnului. La Alecsandri, în *Concertul în hmcă,* frumosul vers :

Macul singur, roş la faţă, doarme dus pe

ceea lume.

V. 497.

Te duce cu dînsul în lumea de vis.

Prin mijloace magice, feciorul de împărat este transpus pe tărîmul somnului şi al visului. Astfel, el va putea fi dus în diferite părţi ale lumii, spre a cunoaşte viaţa sub multiple aspecte şi a învăţa cum se conduce o împărăţie. Procedeul literar de a ţi se dezvălui în vis întîmplări din care să scoţi o învăţătură pentru viaţa reală este folosit cu multă iscusinţă de Dickens în *Poveste de Crăciun.* Despre smulgerea cuiva de pe pămînt şi purtarea lui pe alte tărîmuri prin

mijloace magice, scrie şi Jean Wier în *op. cit. : „Car c?. n'est point une chose contraire â la nature des anges et des asprits, que de porter les corps en telle part quil plait a Dieu. Satan est encore esprit, et avons montre au commence- ment que par sa chute il n'a pas perdu son essence spirituelle** (Voi. I, p. 329—330.)

Despre zborul în văzduh al lui Faust, Eminescu ştie din lucrarea lui Goethe. V. 518 şi următ.

Pământul cu munţii-i ce fumegă stins...

La fel Cain este purtat_de „Satan prin lumea as- trelor şi vede în departâre pământul (v. Byron, *Cain,* act. II).

527. în *Timaios* se admite existenţa unei singure lumi şi a unui singur Creator. Eminescu putea şti despre pluralitatea lumilor locuite din Lucreţiu, Fontenelle şi, mai sigur, din cărţi magice şi mistice. Swedenborg priveşte universul ca format din ceruri suprapuse cu tinderea spre Fiinţa supremărT^u cît te afli într-un cer mai apropiat de divinitate, _cu_aut]simţrmâr^ultinfencîrer~îngeni^cunfi^ra omenească, îşi ocupaun loc mai aprop'iăt~o rîmaidepărtat de dîvTmt'ăte7~3uplT graduTToF~3e~puKtate şi elevaţiei " — *Yrsrr.* ---------- ---------

Aici lume-tantică urmează-a ei trai.

Obişnuit pentru noi lumea antică este cea greco- latină. Aici însă „antichitatea" nu este aceea pentru care Goethe îşi arată cultul în *Faust,* partea a Il-a, ci lumea cu aspectele ei primordiale. Şi aici, gîndirea lui Eminescu ni se poate lămuri recurgînd la^Qnn," aci:. II, de Byron :

C a i n :

O *cum tăiemnoi cerul! Cum pălesc*
In urma noastră stelele ! Pămiittul f-
O, unde e pământul meu ? Să-I văd,

Căci eu din el iam fost făcut.

Luc i f e r ;

Departe,

De nu-l mai poţi vedea şi e mai mic In univers decît eşti tu într-însul;
Dar să nu crezi că poţi scăpa de el;
Te vei întoarce-ndată la pământ,
La pulberea lui iarăşi; este-o parte Din veşnicia ta şi dintr-a mea.

C a i n :

Dar unde mă duci tu ?

Lu ci f e r :

La ce a fost
Naintea ta. Fantasma unei lumi,_
Din careta tae~Zo.gr o rămăşiţă.

(trad. PrGrlmm).

V. 538—542. Text greu de descifrat. La Perpessicius :

Vezi steaua că munţii şi-ntoarse şi marea îmblînd neclintită în vecinicu-i mers.
A anilor spaţ' le destină un soare :
La una-i mai mic şi la alta mai mare,
Căci sorii scriu timpu-n acest univers.

La Al. Colorian :

Vezi steaua că munţii şi-ntoarse, şi mare, Umblînd neclintită în vecinicu-i mers,
A. anilor spice le clatină-un soare ;
La una-i mai mic, şi la alta mai mare,
Căci sorii scriu timpu-n acest univers.
Propunem altă lectură :

Vezi steaua că munţii şi-întoarce şi marea., îmblînd neclintită în vecinicu-i mers.
A anilor spaţiu-l destină un soare :
La unu-i mai mic şi la altu mai mare Căci sorii scriu timpu-n acest univers.

Steaua, în mişcarea ei de rotaţie, arată pe rînd munţi şi mare şi-şi continuă mersul etern. Dacă admitem că sorii hotărăsc pentru stele o durată de existenţă mai îndelungă ori mai scurtă, sîntem în contrazicere cu v. 539. Credem că înţelesul just este că stelele-sori hotărăsc destinul omenesc, că în v. 541 este vorba de viaţa mai întinsă ori mai trecătoare a oamenilor.

V. 543.

Curînd vom ajunge la steaua senină.

Steaua Somnului este senină, şi-i firesc să fie aşa. Aceasta însemnează însă că sînt şi stele lipsite 4e seninătate, în adevăr, în v. 581 aflăm că sînt şi stele tulburate de ură şi război, după cum, în v. 206, am aflat de pedepsirea stelelor rele.

V. 564 şi următ.

Deasupra vedea stele şi dedesuptu-i stele,
El zboară fără preget ca tunetul răsnit; în sus, în dreapta-n stînga,
lanurile de stele Dispar —. El cade-un astru în haos azvîrlit.

O formă primă pentru versurile din *Luceafărul;*

Un cer de stele dedesupt,
De^asupra-i cer de stele —

Părea un fulger nentrerupt Rătăcitor prm ele.

V. 573.

0 7.i mai are încă ş-ajunge-n luna lui.

Nu este luna văzută de pe pământ, ci o lună din alt sistem astral.

V. 580.

Mm e-n tot universul o stea plină de pace.

Nu este luna văzută de pe pământ, ci o lună din care s-a născut magul.

V. 585.

Dar nu-i nefericirea în stea, ci e în el.

Fericirea şi nefericirea nu depind de cauze ex- trinseci, ci dece este în ea însăşi fiinţa noastră. Şi în *'li- maios* se expune că muritorul este condus de steaua lui spre fapte bune, deci spre fericire, dar că el însuşi, din propriu impuls, poate fi cauză a relelor pe care le suferă. V. şi nota la v. 145 şi următ.

V. 604 şi următ.

Bătrînu-n manta-i albă...

Elemente descriptive de aici apar şi-n *Mureşanu,* versiunea 1876 (v. versurile 403 şi următ.).

V. 621.

...dar însă ca umbra el e slab.

Se vede că acest „dar însă“ se bucura de oarecare circulaţie, dacă a putut fi folosit şi de Odobescu, în 1874, în *Pseudokinegeticos :* „Dar însă, şi eu am trăit pe cîmpia Bărăganului". Eminescu trebuie să fi cunoscut mai întîi expresia din *Halima sau 1001 de nopţi,* trad. Ion Barac (1836). în *Neguţătoriul şi Duhul:* „Văzînd aceşti pomi frumoşi, ar

gîndi omul cum că este loc de locuit; dar însă aceasta este o pustie ca aceea, unde cu mare primejdie are omul de a zăbovi într-însa“. Expresia revine adesea în *Halima.*

V. 686.

Ea prinde chip şi forma, o formă diafană.

Perpessicius crede că ar putea fi aici „diafanină", ca să rimeze cu „lumină". Dar, în poem, mai sînt şi alte versuri nerimate, acesta nu-i o excepţie.

V. 688.

Şi se coboară palid pe drumul razei sale.

La fel, Luceafărul coboară pe o rază. La fel, fantomele din *Fingal* (Cîntul II) : *„reviens encore sur ton rayon celeste... descends sur ton rayon de lumiere*[K] (Trad. cit.).

V. 707.

^Pe-acea parte iubită a sufletului meu. J

Sîntem în plină doctrină platoniciană asupra iubirii. Citǎm din *Banchetul, Discursul lui Anstofan* (trad. Mario Meunier, Paris, 1920) : *„Une telle necessite procede de ce que notre mature primtive etait une, et de ce que nous ne formions alors qu'un tout complet chacun. Aujourd*[y]*hui*[3] *nous \appelons amour le deşir et la poursuite de cette anei- enne unite. Auparavant, comme je Vai deja dit, nous etions un ; mais nous fumes depuis, par notre fante, separes par Zeus... Que personne ne parte en guerre contre Eros, car c'est se mettre en guerre contre lui que de se faire hdir des dieux. Soyons donc les amis et les concilies de ce dieu, et nous tmuverons et nous rencontrerons en nos \aimes le complement de nous-memes, bonheur qui echoit presentement â bien peu... Mais je soutiens egalement que tous les hommes, toutes les femmes, que le geme hurrmin tout entier semit semblablement heureux, si chacun purachevăit son \amour et troHvait framant qui put le mmener â son premier etat.“*

V. 748.

Mie-mi place visarea.

Mărturie autobiografică. în *Sărmanul Dionis:* „pentru el visul era o viaţă şi viaţa un vis“. în *Geniu pustiu ;* „Visul, o lume senină pentru mine, o lume plină de raze clare ca diamantul, de stele curate ca aurul, de verdura cea întunecoasă şi parfumată a dumbrăvilor de laur, — visul îşi deschise auritele lui gratii şi mă lăsă să intru în poeticele şi etern junele lui grădini".

V. 777—778. „...căci corpul meu de lut — Un sclav greoi...[<£]

în *Înţelepciunea lui Solomon*, 9 : „Că trupul cei putrezitor îngreuiază sufletul../*

1 V I

Preot deşteptării noastre semnelor vremii profet

în corespondenţa lui Eminescu cu Iacob Negruzzi sînt mărturii de care trebuie să ţinem seama. Astfel, Eminescu scrie la 6. II. 1871 : „De drama mea n-are să fie nimic, pentru că nu ştiu ce forma sa-I dau, pentru că nu e drama. S-ar potrivi poate mai mult pentru un epos, dar atunci aş pierde vioiciunea scenelor şi a caracterelor ce-mi trec prin minte. Cum vă spun, n-are să fie nimic din ea ; simt cum se desparte mtreguF ei în~părţT constitutive^Jin care fiecare işi pretinde independenţa sa. De ar fi fost să fie, apoi ar fi fost camxn maniera lui *~Fiaust,* **dar nu totuşi. " O nouă scrisoare, din 11. II. 1871, accentuează încă nesiguranţa autorului în privinţa concepţiei lucrării proiectate : „Cînd eraţi la Viena,ltnFîntreEâţrdacă nu port ceva în minte. Port şi eu acum ceva : o dramă epică, din care însă n-am scris pîn-acuma nici un şir. Nu sunt încă în clar nici cu forma, nici cu fondul ; nici cu părţile singulare„ nici cu raportul în care acestea să steie. Sunt mai multe umbre, ce le aruncă în închipuirea mea nişte forme, care au să vie de-acu ''namteT însă tare-mi pare mie ca va rămînea în veci nescrisă/[4]**

La ce lucrare face aluzie Eminescu ? în Ms. 2254, fol. 62 şi următ., se află cîteva scene dintr-o proiectată

«li.unii *Mirii,* de prin 1869. Să fi fost aceasta în maniera Iui *l'tiiist* „ti.ir nu totuşi" ?

Mult deosebit era Eminescu de contemporanii lui, de aceeaşi vîrstă cu ei ori mai maturi. Gîndurile lui se, îndreptau numai spre mari modele din literatura _univer- sali:^ ron, HugoTGoethe, Schiller, Wagner,yaceştia îi sînt ca faruri călăuzitoare, iar aspiraţiile atît de înalte ne fac să credcm că era conştient şi de forţele lăuntrice tumultuoase care îşi căutau o expresie în scris. Faust — tip excepţional de om'modern,cu pasiune ae a şti, cu sete de..a Jtrăi intens şi a ciinoaşte divinnl din_J.ubire, cu admiraţie a frumuseţii fizice şi ideale, făuritor de ideal pentru umanitate şi eroic în activitatea care se desfăşoară liber şi în toată plenitudinea după

imboldurile din adîncuri.

Dar, în *Mira,* figură dramatică este mai degrabă Arbore, decît reflexivul şi dezamăgitul Ştefăniţă. Doar în ce priveşte dragostea pentru tînăra şi pura Mira s-ar putea asemăna Ştefăniţă cu eroul îndrăgostit de Margareta. Şi, apoi, pentru scene din *Mira,* Eminescu se gîndeşte la *Torquato Tasso,* la *Clavigo,* nu la *Faust,* după cum reiese din notele din Ms. 2254, fol. 11 şi 28.

Pentru o „dramă epică" poetul ar fi trebuit să-şi ia ca model pe Shakespeare din *Hernie IV,* în două părţi, din *Henric VI,* în trei părţi, dar şi în privinţa procedeelor literare n-ar fi putut fi un simplu imitator, el care cunoştea imitaţiile naive, după Shakespeare şi Goethe, ale lui Bolinti- neanu, autor-dramatic pe care avea să-i critice aspru în articolul despre *Teatru românesc şi repertoriul lui,* din *Familia,* 1870.

Scrisoarea din 16. V. 1871 către Iacob Negruzzi ne dă însă unele date despre altă încercare dramatică, de astă dată precizată : „Afară de asta, am a vă face o confesiune

— confesiunea unei crime ce am comis-o acum doi ani. Fără cea mai mică teamă de procurori şi de judecători de in-

strucţie, în ciuda organelor siguritătii publice, am compus un tablou dramatic, a cărui figură principală e : — Andrei Mu- reşanu. Vi I-aş trimite, însă mă tem că atunci justiţia va pune mîna pe mine, şi... Ba zău, dacă titlul nu vă răpeşte apriori gustul de a arunca o privire în acest tablou, apoi vi l-oi trimite cu-o ocaziune viitoare, de veţi crede că obiectul său nu-l exclude dinainte de la estetică şi publicare. Dacă n-ar fi să fie, atunci va sta unde-a mai stat şi pîn-acuma
— în fundul lăzii mele."

Tabloul dramatic *Mureşanu,* din 1869, ni s-a păstrat în Ms. 2259, fol. 28—28 v. (versurile 1—40), şi Ms. 2254, fol. 77—80 v. (versurile 41—223). Exigent cu sine însuşi, cum nu sînt de obicei poeţii la 21 de ani, Eminescu n-a trimis lui Iacob Negruzzi lucrarea, mai mult, orînduindu-şi poezii din tinereţe, ca pentru un volum de publicat, din *Mureşmtu* nu transcrie decît primele 47 de versuri.

Poetul din 1871, în corespondenţă cu redactorul *Convorbirilor literare,* este mult deosebit de adolescentul cu încredere în viitor şi cu sufletul plin de florile imaginaţiei.

O notă semnificativă, în legătură cu epoca elaborării încercării dramaTîce~r^ATrr"-seiiis-o-4-atr--u-a--tiiBp-€HH^-sufletii-lmeu era pătruns de curăţenia idealurilor, cfnd nu eram rănit de îndoiala. Lumea mi se prezenta armonioasă, cum i se prezintă oricărui ochi vizionar, netrezit încă, oricărei subiectivităţi fericite în grădina înflorită a închipuirilor sale."
(Ms. 2259, foi. 28?) "

Acest *Mureşanu* din 1869 este un tablou dramatic mai mult de natură lirică, o creaţie subiectivă, care-l reprezintă pe Eminescu de la 19 ani cu sensibilitatea şi cu aspira- ^ *yc* ţiile lui. Starea de spirit a poetului este aceea pe care-a avut-o şi Wagner, care mărturiseşte in U *comunicare prietenilor rneV:* „Tuturor dorinţelor şi instinctelor noastre pasionale, care ne transportă în chip real în *viitor,* căutărr, să le dăm perceptibilitate senzuală cu ajutorul imaginilor trecutului,
■ acordîndu-le astfel forma pe care n-o pot căpăta de la pre-
i zentul modern*.

în tabloul dramatic, amestec de vis şi de trezvie, apariţie de figuri fantomatice, prezicătoare de viitor — procedee literare ce amintesc pe Bolintineanu din *Mărirea ţi uciderea lui Mihai Viteazul* — alternează cu părţi de feerie, care duc spre scene din *Faust* ori din unele opere ale lui Shakespeare. Se află şi un personaj simbolic : Lumina, la care a recurs şi Al. Pelimon în *Regenerarea României,* din *Flori de Moldo-România* (1864). Lucrarea merită să fie totuşi cercetată, fie şi numai fiindcă Mureşanu a obsedat mulţi ani mintea lui Eminescu, iar după 1869, avem încă două încercări dramatice, pe care poetul le intitulează tot *Mureşanu.*

în *Geniu pustiu,* prin glasul lui Toma Nour, Eminescu arătase că „libertatea" şi „civilizaţiunea" merg împreună şi că neamul românesc, la fel cu celelalte, trebuie să se scuture de tot ce însemnează asuprire şi sclavie. Un însetat de libertate este şi Mureşanu, şi sentimentele acestuia sînt în deplin acord şi cu ale lui Eminescu. în caracterizarea poetului transilvănean al revoluţiei de la 1848, Eminescu a avut în minte versurile din faimosul imn *Un răsunet.*

Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,
Decît să fim sclavi iarăşi în vechiul nost' pămînt.

Meditînd asupra istoriei neamului nostru, Mureşanu constată că întregul trecut este o înlănţuire de asupriri şi de suferinţi, sub „cnuta plumbuita", sub „legea de ărâmă“r'Uner asemenea soarte i-ar fi preferabilă stingerea pentru totdeauna.

„Anul 1848“, ca figură simbolică, reprezenta, în alte ţări, triumful unor idei progresiste, pentru Transilvania însă, a însemnat o cqaliţie a regimurilor despotice pentru în- frîngerea revoluţiei. „Regele Nord" poate să însemneze aici, în concepţia lui Eminescu, şi crivăţul cu asprimile lui, dar şi

^împilarea morală exercitată asupra neamului nostru. în faţa ameninţării cu moartea neamului, Mureşanu îşi exprimă încrederea în rezistenţa noastră etnică şi aşteaptă ca „viitorul", care scapă forţei despotismului, să-şi spună cuvîntul de re- ■' înviere. Din acest viitor răsare Lumina, care celebrează libertatea şi poezia închinată luptei de înălţare a naţiunii. \ *Mureşanu,* ca înscenare, este cTTucrare naivă de începător în ale teatrului, dar, ca poem liric, nu este lipsit de calităţi. Iată cu ce putere de expresie arată Eminescu opera de distrugere pe care-o speră timpul în desfăşurarea lui:

Eu stelele le spulber ca frunze^ngălbenite,
Eu îmflu răsuflarea vulcanului măreţ, \-v
înmormîntez sisteme în spaţii nesfîrjitg, ^ '
Eu mîlKţiî îi eulfemur şi mările le-nghcţ,
Astup în a pustiei nisipuri mări cumplite Şi-n grop ţări
înflorite sub oceanul creţ —
Dezmint secol de secol, zdrobesc eră de eră, - Fac din a vieţii
fapte lucire efemeră. '

Şi cu aceeaşi putere Eminescu exprimă încrederea în binefacerile libertăţii şi-n opera de ridicare a unei na[1] ţiuni prin geniile care apar numai la lumina libertăţii. Poe-\ tul, de altfel,, transpune în"versuri un cunoscut pasaj^ din / *Geniu pustiu :* ^

*O, munţii cu-*a lor frunte gîndindă-n nouri creţi Cînd se-ncunun'*
cu raze, ai zilei sunt profeţi,
Şi capete de geniu cînd ard, cînd se inspiră,
Arderea lor arată, la lumea ce-i admiră,
Că ziua e aproape... Şi palizii poeţi , r--
Profeţiei plini de vise ai albei dimineţi!

Reluarea unui pasaj dintr-o scriere şi adaptarea lui la subiectul altei scrieri desigur că nu este o calitate şi nu arată multă varietate de imaginaţie. Constatăm încă din 1869 astfel de transpuneri de dublă utilizare şi amintim că acest

procedeu va fi întîlnit de multe ori în activitatea poetului. Chiar şi de aici, din *Mureşanu,* mai putem da un exemplu.

în versificarea *întunericul şi Poetul*, avem următoarelecuvinte ale forţei care reprezintă numai înapoiere şi decădere politică şi spirituală :

cf '■ *f*

Tu care treci prm lume străin şi efemer,
Cu sufletuw lumină, cu gîndurile-n cer,
Poet gonit de rîsuri şi îngheţat de vînt,
Ce cînţi ca o stafie ieşiţii din mormînt,
K'-' Sfăramă^n stînca rece a ta nebună lră,
Căci lumea este piatră şi ea nu te admiră.

în *Mureşanu,* ca un simbol al redeşteptării, apare Lumina „albă şi surîzătoare" şi se adresează poetului cu vorbe de îmbărbătare : 137

Tu, care treci prin lume străin şi efemer,
Cu sufletu-^n lumină, cu gîndurile-n cer,
Poet gonit de lume şi îngheţat de vînt,

Ce cînţi ca o stafie ruină şi mormînt:
Acuma, cînd din umbră — Lumină — eu răsar, Aruncă de pe tine noianul de amar...

De prin 1872 este *Andrei Mureşanu* — Tablou dramatic într-un act —, lucrare a cărei „filozofie" vom în- ţelege-o mai bine analizînd mai întîi poemul *Demonism,* care aparţine aceleiaşi epoci.

O *raclă mare-i lumea. Stele-s cuie* _____
Bătute-n ea şi soarele-i fereastra I
La temniţa vieţii... /

Aşa începe cel mai straniu poem pesimist al lui Eminescu. Se află în Ms. 2290, fol. 19—24. Pubîicîndu-1 în *Sămănătorul,* din 2.III.1903, Chendi presupune proiectul unui poem *Demon şi înger,* din care ar fi făcut parte *Demonism* şi *Miradoniz.* Ceea ce este precis, ştim din Ms. 2290,

fol. 50, unde Eminescu notează *„Demon şi înger* (o tragedie)". Că *Demonism* este numai o parte dintr-o lucrare concepută vast se vede bine, dar partea aceasta ne ı apare ca închegată în elementele ei, dară nu şi dusă la desăvîrşire din punct de vedere artistic.

Nu trebuie să~ credem că era pentru Eminescu obligatorie rimarea versurilor. Avea exemple, în literatura germană, de frumoase poeme numai ritmate. Astfel, în Herder, poemul *Die Erde,* în care accentul de dragoste pentru pămînt este asemănător cu cel din *Demonism.* Numai în 159 de versuri poetul reuşeşte să contamineze mituri, pe care le putem afla în mitologii de origini variate, să le înfrumuseţeze cu legende cunoscute pe diferite căi, să le dea şi o culoare proprie prin fantazia sa şi să pună şi problema revoltei Răului împotriva Binelui, altfel decît este pusă de mazdeism. Să urmărim mai întîi problema mitică.

Ca-n *Avesta,* avem cele două principii : al bine-\ lui, dătător de viaţa~— Ahura Mazda (Ormuzd), şi al rău- ¡ lui, cauză a distrugerii — Anro Mainins (Ahriman), însă *rolurile* sînt inversate de KmTnescu, grandilocvent în felul lui Byron, mai mult decît pătruns de un sentiment adînc. \ Ahriman are dreptatea de partea lui, a purtat lupta contra [lui Ormuzd, adevăratul tiran, şi a căzut, dar numai înfrîn- \ gerea i-a adus situaţia de reprezentant al răului şi nedrep- \ tăţii, pe cînd învingătorul şi-a însuşit atributul dreptăţii, . justificat numai prin victoria lui : l

O *Demon, Demon ! Abia^acum pricej>* V~
De ce-tai urcat adîncurile tale'
Contm-nătfimTtEr cereşti ;
El a fost rău, şi fiindcă răul Puterea are de-a învinge... [5]*nvinse !*
Tu ai fost drept, de-taceea ai căzut.
Tu ai voit s^aduci dreptate-^n lume :

El e momire, şi nu vrea ia *cunoaşte Decît voinţa-şi*
proprie, şi-iaceea E rea. Tu ai crezut, o Demon,
Că în dreptate e puterea. — Nu,
Dreptatea nu-i nimic făr' de putere.

în lupta contra lui Ormuzd, Ahriman a avut ca ajutoare Pămîntul şi pe Titani. Poetul a cunoscut *Teo- gonita* lui Hesiod, pe care a completat-o şi din alte izvoare, fără să se ţină strict de texte documentare.

Ştim de lupta Titanilor contra lui Zeus şi cum s-a ajuns la ea din *Teogonia* lui Hesiod. Pămîntul (Gaia) a născut cerul înstelat, în care aveau să-şi stabilească lăcaşul zeii. Pămîntul a creat de asemenea şi munţii, lăcaş pentru zeiţe, nimfe, şi marea cu valuri în zbucium.

Pămîntul, apoi, din unirea lui cu Cerul (Ura- nos), a născut Oceanul şi Giganţii cu o sută de braţe : „Teribili erau fiii născuţi din Pămînt şi Cer, iar tatăl era cuprins de ură contra lor încă din prima zi. De îndată ce se năşteau, în loc să-i lase la lumină, îi ascuildea în sînul Pămîntului, care în adîncimile lui suferea de pe urma faptei rele a Cerului. Pămîntul imaginä atunci o şiretenie perfidă şi crudă. A creat repede metalul alb, oţelul, din care făcu un mare cosor şi se adresă fiilor şi, pentru a le aţîţa curajul, le spuse cu indignare : «Fii ieşiţi din mine şi dintr-un furios, dacă voiţi să mă credeţi, vom pedepsi fapta criminală a unui tată, oricît vă este de tată, deoarece el mai întîi a conceput fapte infame»."

Cronos porneşte lupta contra Cerului. Este ajutat de Pămînt şi sfătuit cum să atace. Cînd Cerul se apropie spre a învălui Pămîntul şi a-l fecunda, Cronos îl mutila. Fiii Cerului s-au numit Titani, dar Cronos îi devora de îndată ce i-i năştea Rhea, temîndu-se să nu fie, la rîndu-i, detronat. Ştia de la Pămînt şi de la Cerul înstelat că avea să se nască o dată puternicul Zeus. Rhea, sfătuită de Pămînt şi de Cerul înstelat, înşeală pe Cronos şi salvează pe Zeus, ascunzîndu-l în Creta. Pămîntul îi este protector.

Titanii, fii ai Pămîntului, se revoltă şi vor să alunge pe Zeus din scaunul lui ceresc. Zeus însă, cu ajutorul celorlalţi zei, iese biruitor şi închide pe Titani sub povara munţilor.

Pămîntul născu atunci un ultim fiu, pe Tifeu, din unirea lui cu Tartarul. Tifeu era destinat să ajungă rege al nemuritorilor şi al muritorilor, dacă ar fi fost lăsat liber. Dar Zeus era prudent şi prevăzător :

„Tună cu putere, şi Pămîntul, jur-împrejur, răsună de zgomot teribil, şi vastul Cer de deasupra, şi marea, şi valurile Oceanului, şi Tartarul de dedesupt, în timp ce se cutremura marele Olimp sub picioarele nemuritorului Stăpîngata de plecare la război, de răsuna pămîntul gemînd... în clocote erau Pămîntul şi Cerul şi Marea." Zeus lovi cu trăsnetul din Cer şi dintr-o singură lovitură zdrobi capetele monstrului. Tifeu se prăbuşi, în timp ce Pămîntul scotea gemete, şi fu închis în întinsul Tartar.

Sfătuit de Pămînt şi de Cerul înstelat, Zeus înghiţi şi pe Prudenţa, soţia sa, şi pe Athena, fiica sa, ca să rămînă singur stăpîn şi să nu i se mai nască vreun fiu care să-i primejduiască domnia.

După cum vedem, în *Teogonia* lui Hesiod, Pămîntul apare ca aliat al lui Zeus. După alte legende însă, Pămîntul, din supărare că-i fuseseră învinşi Titanii, a născut pe Tifeu, mai întîi, pe Otus şi pe Efialt, mai pe urmă, Giganţi care au voit să-i detroneze pe Zeus. Despre această luptă victorioasă pentru Zeus, avem versurile lui

Virgiliu în *Georgice,* I, 278 şi următ.

De remarcat că, la Eminescu, principiul răului, Ahriman, nu devine Satan din monoteism, îngerul căzut cin pricina orgoliului, aşa cum îl avem în *Cam* al lui Byron, ci rămîne Ahriman, aşa ca-n credinţele parse. Biruitorul Ormuzd ni-i înfăţişat de Eminescu în existenţa lui de beatitudine, în care se însoţesc grandiosul şi idilicul (v. 10—34). Dumnezeu este figurat de Eminescu în fel bogomilic : „Bogomilii aveau despre Dumnezeu o concepţie antropomorfică : după ei, Dumnezeu avea trup dintr-o substanţă foarte fină, necuprinsă cu simţurile. El poate fi văzut în cele trei înfăţişări : Tatăl, ca moşneag cu barbă ; Fiul, ca bărbat în floarea vîrstei ; Sf. Duh, ca un tînăr imberb. Fiul şi Sf. Duh sînt manifestări în devenire a Tatălui." (Teodor Popescu, Eugen Stănescu şi T. Bodogae *Istoria bisericească universală,* voi. II, Bucureşti, 1956, p. 80.)

Dar, la Eminescu, avem şi ceva cu totul deosebit. Ormuzd este conceput ca divinitate geloasă de puterea ei, sadică şi cinică. De aici pedepsirea Pămîntului — ca Titan —, fiindcă a fost aliat cu Ahriman. Trăsnit de Ormuzd, s-a prăbuşit în Haos şi a luat înfăţişarea pămîntului aşa cum îl cunoaştem, cu munţi şi codri, stînci şi pietre preţioase, metale şi ape. Din carnea putrezită a Titanului s-au născut viermii care se numesc oameni, făpturi slabe şi deşarte, cu chip şi asemănare cu Ormuzd, dar legate de pămînt, ca o batjocură pentru Titanul înfrînt :

Din carne,a-i putrezită, din noroi,
S^au născut viermii negrului cadavru :
Oamenii.
Spre a-l batjocori pină şi-n moarte,
Ne-am născut noi, după ordin divin,
Făcuţi ca să-şi petreacă Dumnezeul Bătrîn cu comica-
ne neputinţă,
Să rîdă^n tunet de deşertăciunea Viermilor cruzi, ce
s^asamăn' cu el,
Să paată zice-n crudă ironie :
Pămînt rebel, iată copiii tăi!

Notăm aici că ideea : om-vierme o putea cunoaşte Eminescu şi din *Faust,* partea I :

Dem Wurme gleich ich, der den Staub durchwiihlt.

în sensul chiar din *Demonism,* aflăm din Byron, *Don Juan,* c. IX, strofa XXXIX :

Men are but maggots of some huge Earth's burial
(Oamenii sînt numai viermii din mormîntul
vreunei lumi uriaşe.)

Spre deosebire de ce imaginează Eminescu, în credinţa bogomilică, Satan este creator al pământului, ca domnie a lui aparte : „Cosmogonia bogomililor înfăţişează drept creator al lumii văzute pe Satan. Acesta era fiul mai mare allui Dumnezeu, numindu-se Satanael, dar s-a revoltatîmpotriva Tatălui, a atras de partea sa un număr de îngeri şi, după ce a fost alungat din cer împreună cu ei, avînd putere creatoare, şi-a creat pentru sine o lume proprie, pământul" (*Istoria bisericească universală,* voi. II, p. 80.)

Ideea naşterii omului din pământ se află în multe credinţe religioase, atît ale neamurilor culte, cît şi ale celor în stare primitivă. Pământul mamă — *Terra mater — Gaia Mitir* — un motiv adesea tratat de poeţi, îl întîlnim atît la Homer şi Hesiod, cît şi la Lucreţiu şi Virgiliu.

Despre felul cum este conceput pământul ca mamă a tuturor fiinţelor a scris o documentată lucrare Albrecht Dieterich : *Mutter Erde* (Leipzig, 1913), după care citäm părerea lui Iacob Grimm : *„Fast in allen Spmchen wird die Erde weiblich und, im Gegensatz zu dem sie um- fangenden väterlichen Himmel, als segnende, gebärende, fruchtbringende aufgefasst“* (p. 17). Concepţia aceasta e în acord şi cu stabilirea de către Osthoff a identităţii de etimologie indogermanică pentru *homo* şi *humus* (p. 76).

înregistrăm aici şi credinţa bogomilică în privinţa creării omului :

„Satanael a încercat să creeze şi pe om din lut şi din apă, dar n-a reuşit să-i însufleţească. A cerut de ia Tatăl un suflet pentru Adam, şi această cerere i-a fost împlinită, cu condiţia ca Adam şi urmaşii lui să fie stăpîniţi de amîndoi. Destinaţia pe care a dat-o Dumnezeu omului era de a completa în cer numărul îngerilor căzuţi. Satanael socotea ca prin oameni să-şi mărească numărul adepţilor săi.“ *{Istoria bisericească universală,* voi. II, p. 80—81.)

Eminescu a cunoscut scrierile bogomilice de circulaţie şi la noi, sub forma lor populară, dar a prefăcut cu imaginaţia lui legendele cosmogonice. Despre influenţa bogomilică s-a scris mult la noi. A fost susţinută cu argumente de Hasdeu şi de Gaster, dar noii cercetători o neagă, socotind greşite deducţiile stabilite (D. Russo, N. Cartojan, Gh. Ciuhandu). „Ceea ce se mai poate atribui din literatura română influenţei bogomilismului sînt legendele cosmogonice, în care creatorul pământului apare Satan, dacă nu cumva şi aceasta va fi o influenţă încă şi mai veche, datorită maniheismului şi pavlicianismului, adus aici prin negustori armeni.“ *(Istoria bisericească universală,* II, p. 84.)

Foarte interesantă, în poemul *Demonism,* este partea închinată concepţiei *Pământul-Mamă* (v. 35—112). Tot ce este în noi tendinţă spre întoarcerea la natură şi spre dreptate (v. 56), spre bunătate (v. 76), spre pace (v. 81) vine ca o moştenire de la nobilul Titan înfrînt. Tot ce este orgoliu, dorinţă de mărire şi putere,

voinţă de unică stăpînire şi pornire spre rău (v. 64—73) vine de la Ormuzd, care a făcut să ne naştem ca viermi ai pămîntului, dar i-a creat după asemănarea cu el, stăpînitorul biruitor din cer (v. 99).

în ce priveşte problema răului în luptă cu binele, armonios îmbinată la poetul nostru cu problema complexă mitică, este limpede că Eminescu a cunoscut piesa *Gain* de Byron. N-a urmat servil modelul, a primit sugestii valoroase, iar alăturarea de texte poate evidenţia acest lucru.

Să se compare *Demonism* cu *Gain* (trad. P. Grimm) :

v. 78 şi urmat. — cu actul II, sc. 2, p. 85.
v. 94 şi următ. — cu actul II, sc. 1, p. 59, actul II, sc. 2, p. 80 şi 99. v. 97 şi următ. — cu actul II, sc. 2, p. 96. v. 113 şi următ. — cu actul I, sc. 1, p. 27. v. 116 şi următ. — cu actul II, finalul, p. 100.
v. 120 şi următ. — cu actul I, sc. 1, p. 50.

Am citat mai sus pasajul despre Ormuzd — Răul învingător al Demonului — Binele :

...El a fost rău, şi fiindcă răul Puterea are de-a învinge...
'nvinse...

Iată ce-i corespunde în *Gain,* act. II, finalul,

p. 100 **:**

Ga-nvingător vă spune el că-nvinsul E rău ; *dar el ce bine dă*
? De-taş fi învingătorul eu, *s-ar socoti Doar cele ce le face* el
ca rele... întoarce-te cu mine pe pămîntu-ţi Şi-ncearcăiacuma
tot ce mai rămîne Din harul lui ceresc ce peste voi L-a
revărsat. Şi binele şi răul Sînt astfel doar prin fima. lor, şi nu
sînt Nici rău, nici bine prin cel ce le-a dat;
Dar dacă el vă dă ceva ce-i bun —
Numiţi-l astfel, dacă însă răul *Din fapta* lui *chiar izvorăşte,*
voi Să nu mai spuneţi ca-i al meu, *mai bine Căutaţi adevăratul*
lui izvor...

Eminescu a cunoscut desigur şi oda *Prometheu a* lui Byron, mai întîi în traducerea lui Eliade *(Traduceri din Byron,* voi. II, Buc., 1839). Elanul gîndirii din *Demonism* (v. 113—124) este cel din următorul pasaj, pe care-l dăm după Eliade : „Titan ! suferinţele stirpei umane văzute de muritorii tăi ochi în trista lor realitate nu fură înainte-ţi, ca înaintea celorlalţi zei, un objet de dispreţ...

Crima ta, demnă de un zeu a fost, căci ai avut compătimire, căci ai vrut să împuţinezi, prin preceptele tale, grămada mizerelor umane şi căci ai vrut să-şi afle Omul tăria în sufletul său... Tu eşti un simbol al destinatei şi tăriei muritorilor : ca şi tine, Omul este divin în parte ; un rîu turburat ieşit dintr-o sorgente curată..."

Amintim aici că şi Demonul din *Eloa* de Vigny vrea să treacă drept un Prometeu pedepsit, fiindcă şi-a arătat dragostea pentru oameni :

C'est pom avoir aime, c'est pour avoir sauve
Que je suis malheureux, que je suis reprouve...
Ce mechant quon accuse est un'consolateur
Qui pleure sur l'esclave et le derobe au maître.

în concepţia lui Vigny însă Demonul este şi ră- mîne pînă la capăt

numai un seducător.

Un indiciu de cunoaştere a lui Byron de către Eminescu avem în ciorna de scrisoare din timpul studiilor la Viena, păstrată în Ms. 2255, fol. 304 : *„Ja, Sie werden es >aus diesem Briefe sehen, dass es nicht eine Byronsche Legende ist, nicht ein Heinesches Gedicht, dass in meinem Innern lebt: es ist eine Art unumwundenes Selbstgefallen an aliem mas Sie sind, und -an meinen eigenen Gefiihlen fur Sie“.* Bogdan-Duică, publicînd scrisoarea, emite părerea că ar fi putut fi adresată artistei Bognar (v. *Buletinul M. Eminescu,* Cernăuţi, 1932, p. 14—15).

în Ms. 2291, fol. 43, Eminescu notează printre studiile pe care avea intenţia să le cunoască unul din Rot- scher : *Uber Byron's Manjred.* Acestea trebuie să fie în legătură şi cu cursurile universitare de la Berlin. Diihring, la cursul despre pesimism şi optimism, avea să vorbească şi despre Bruno, Machiavelli, Schopenhauer, Byron (v. Carnetele de studii, în Ms. 2255, fol. 281—290).

Despre spiritul de revoltă din *Demonism* şi factura byronianăa romantismului lui Eminescu, în prima parte a activităţii sale poetice, v. şi *Poezia lui Eminescu.* Note după cursul universitar al lui D. Popovici, Cluj, 1947—1948, fasc. I.

1

Noua încercare dramatică *Mureşanu,* de prin 1872, se află în Ms. 2254, fol. 74—76 v. şi 81. Personajele sînt Mureşanu, Mors (corespunzător anului 1848 din versiunea 1869) şi Geniul Luminii (ca şi în versiunea 1869).

Lucrarea nu este terminată şi, în loc de o acţiune dramatică, avem numai monologul lui Mureşanu. Ca spirit, avem de fapt o nouă lucrare. Gîndirea pesimistă din *Demonism* este şi mai accentuată în monologul lui Mureşanu, revolta de pe plan mitic din *Demonism* ajunge aici o revoltă la fel de puternică, dar pe plan istoric naţional. Oricum, Mureşanu nu mai este poetul redeşteptării, aşa cum îl cunoaştem din poezii şi din activitatea lui politică şi de ziarist, ci apare ca un personaj mitic. Eminescu este tot mai aproape de caracterizarea din *Epigonii :*

Chiamă piatra, să învie ca şi miticul poet.

„Miticul poet" este Amphion, care, cîntînd pe liră, făcea să se aşeze pietrele singure şi să se înalţe zidurile Tebei. La fel Mureşanu, ca erou mitic, prin cîntecele lui face să se reclădească o patrie liberă. Versul lui Eminescu se referă la o poezie a lui Mureşanu din 1845, *Glasul unui român:*

De tace omenirea, va da glas stînca-n munte
Şi apele un vuiet, prin ton nepomenit.

S-ar putea însă şi ca versul lui Eminescu să cuprindă un înţeles alegoric, fără să-şi aibă inspiraţia dintr-o poezie anumită a lui Mureşanu.

Să urmărim gîndirea pesimistă exprimată. Preocuparea obsedantă a lui Mureşanu este de soarta neamului. Ce ascunde viitorul pentru acest neam, al cărui trecut a cunoscut numai împilare ? Faptele care întunecă ori fac să strălucească un neam sînt întîmplătoare, vin după un plan pe care nu-l putem pătrunde, sînt determinate de un *trebuie* de neînlăturat ? Dacă acestea sînt întrebări la care nu avem putinţa să răspundem, de faţă însă stau întîmplările înseşi, şi acestea arată că o ginte asupreşte pe alta, că o înşiruire bine orînduită de rele s-au abătut asupra neamului nostru, de faţă stă tot ce poate duce la convingerea că însuşi „sîm- burele lumii" este *râul,* că istoria însăşi este manifestarea acestui rău :

Cartea lumii d-eternă răutate
E scrisă şi menită.

Egoism, interes, pornite dintr-un duh al răului, se ascund sub cuvinte frumoase, ca bravură, onoare, evlavie. Popoare întregi se lasă înşelate de vorbe, se lasă conduse de şireţi şi preamăresc tocmai pe cei răi. Spunerea adevărului îţi atrage suferinţe şi moartea :

.....Dar spune-li adevărul,
Te-or răstigni pe cruce, te-or huidui cu pietre
Şi te vei stinge mizer de nimenea jelit.

Nu binele işi are întîietatea, ci răul, nu dreptatea triumfă, ci puterea. Imaginea vieţii istorice a neamurilor este tristă :

*.....*O *gintă ce se-rmlţă*
Pe spatele altora, e mare — *şi cu cît Mai mult se ţine-n locu-i*
prin rău şi prin
asprime,
Cti-atîta e mai *mare. Dreptate-universală E-tdceea ce-o urăşte*
puterea brută. Peste Tărie nu decide nimic.

Alte versuri exprimă şi mai cu putere ideea aceasta pesimistă a triumfului etern al răului : *în mînă vei prinde a istoriei carte Şi dacă tu de frică sau poate de ruşine In faptele ei rele nu vei încifra bine,*

Vedea-vei cum sub ochii-ţi în plin se desfăşoară Răul şi iarăşi răul —
că vremea se măsoară După a răutăţii păşire. Rău şi ură Dacă nu sunt, nu este istorie.

Puterea de viaţă însăşi îşi are izvorul în rău, ordinea lumii însăşi este nedreaptă şi trebuie răsturnată :

O, ridicaţi în suflet gigantici vijelii Şi sfărîmaţi cu-^o mîndră
strigare triumfală Ordinea cea nedreaptă, şireată, infernală,
Ce proştii şi şireţii, unii-'nşelaţi, iar alţii înşelători, susţin că
de Dumnezeu e pusă în lume.

Această filozofie a istoriei impregnată de pesimism îşi are izvorul în Schopenhauer, *Lumea ca voinţă şi reprezentare*. Şi-n lucrări în proză, şi-n articole politice, Eminescu exprimă adesea ideea că egoismul este la baza tuturor acţiunilor omeneşti.

Amintim că idei asemănătoare, în legătură cu triumful răului în viaţa socială, exprimă şi Bolintineanu în încercarea dramatică *Ştefan-vodă cel Berbant* (1867), lucrare aspru criticată de Eminescu în 1870. Iată un fragment din actul IV, sc. 7, cuvintele domnitorului:

Nu sînt eu tiranul cel întîi în lume,
Nici cel de pe urmă; libertatea-i nume Cu care înşelă de
veacuri de ani Biata omenire nişte şarlatani.
Lumea e <o turmă dată moştenire La cîţiva, şi lupta, pentru
omenire,
Nu e între popol şi între timni,
Lupta de scăpare e-ntre şarlatani,
Care să apuce locul la putere,
Ca să mulgă turma ce-a născut a piere.
Dreptul celui tare este tot aici.
N-asculta ce cîntă falşii fanatici,
Nici judecătorii care dau dreptate,
Nici turburătorii ce strig' libertate,
Dreptul celui tare este legea lor,
Dreptatea, morala, vorbe care zbor.
Vezi societatea cum e aşezată ?
Toţi de drept vorbeşte şi cel care cată A lovi pe alţii, şi chiar
cel lovit!
Care drept ? Acela care e primit între oameni ? Vise şi
şarlatanie,
Ceea ce zic dreptul, este tiranie,
Legea pedepseşte pe un biet tîlhar, însă care lege pune un
hotar Limbilor ce calcă p-alte lirnbe ? care ?
Cel slab este încă prada celui tare !

Nu se poate şti dacă Bolintineanu va fi avut cunoştinţe, fie şi indirect, despre filozofia lui Schopenhauer.

Este însă clar că Eminescu, pe lîngă opera filozofului german, a cunoscut şi această dramă de care a scris că este de o „imoralitate crasă şi greţoasă" (v. *Teatrul românesc şi repertoriul lui,* în *Familia,* 18/30 ian. 1870).

Mureşanu, 1872, se contaminează cu *Demonism.* Ideea că Dumnezeu nu reprezintă binele, ci o orînduire nedreaptă, care trebuie înlăturată, şi că Satan s-a revoltat pe bună dreptate împotriva orînduitorului trece din *Demonism* în *Mureşanu,* numai expresia literară este alta :

O *Satan ! geniu ul disperării!*
Acum pricep eu gîndu-ţi, căci zvîrcolirea mării Trăieşîe-iacum în mine.
Pricep gîndiri rebele Cînd ai zmucit infernul ca să-i arunci în stele,
Dezrădăcinaşi marea ca s-o *împroşti în soare,*
Ai vrut s-arunci în haos sistemele solare —
Da ! ai ştiut că-n ceruri, răul, nedreptul tronă, Că secole nătînge l-adoră, l-încoronă,
Ştiai c^aşa cum este nu poate i*a fi bine !*
Că nu poate nedreptul etern ca să domine.

Satanismul, şi aici, ca şi-n *Demonism,* este de natură byroniană (vezi îndeosebi *Cain).* D. Caracostea, în cursul universitar din 1931—1932, *Opera lui Eminescu,* a putut spune că Mureşanu al lui Eminescu apare ca „un Man- fred şi un Cain al simţirilor naţionale". (Citat de Emil Tur- deanu, în *Oscar of Alva* de Byron, în *Studii literare,* III, Sibiu, 1944.)

Şi viziunea măreaţă a prăbuşirii lumii, pe care ar înfăptui-o Satan ca Arhanghel al morţii, pentru ca astfel să înceteze domnia nedreptăţii şi a răului, poate avea izvoare şi în Byron (Turdeanu, în articolul citat, trimite la *Darkness),* dar şi în Young *Noaptea VI, Uitarea morţii.*

început cu meditaţie pesimistă, continuat cu revoltă contra răului fatal, care-i mobilul vieţii, monologul
lui Mureşanu, aşa cum nu era de aşteptat, se încheie cu accente de încredere în viitor, de credinţă în puterea neamului nostru de-a învinge relele şi de-a se ridica :

Văd cerul lan albastru sădit cu grîu de stele,
El ni tarată planul ladîncei întocmele Cu care-şi mişcă sorii. — în sîmburul de ghindă E un stejar. — Cum dînsul din proprii rădăcine, Din planul vieţii sale ascuns în colţu-obscm Işi creşte trunchiul aspru — aşa, poporul meu, în tine e *puterea-ţi, nălţarea-ţi şi pieirea-ţi!*
Eu cred că, tot ce este menit de a fi mare Să-şi înăspreascâ trebuie superba rădăcină Prin viscole turbate, prin arşiţă şi-ngheţ.
Mai tare e-acea stîncă, ce a trecut martiră Prin vijelii mai *multe...*

Dar *Mureşanu* se apropie, în sfîrşit, de al treilea şi cel din urmă avatar. Chiar în Ms. 2254, locul menţionat, Eminescu notează, cîţiva ani mai tîrziu, în loc de „Mors“ cuvintele „Indiferenţialul(Nirvana)" şi în loc de „Geniul luminii", numele de zeiţă „Isis“. Dar ca să înţelegem ce concepţie nouă stăpîneşte gîndirea lui Eminescu, este nevoie să cercetăm de aproape versiunea *Mureşanu,* 1876.

Partea realizată, ce s-a păstrat din *Feciorul de împărat fără de stea,* se termină cu o strofă care promite o continuare a peripeţiilor vieţii ascetului :

Magul îşi răzgîndeştena călugărului soarte !
„E-aievea acea fiinţă, visele-ţi nu te mint,
Dar nu-i aci în lume... E sufle tul-unei moarte,
Pe care-nsă eu însumi pot ca să-i reaprind.
Pot 5-10 *topesc în forma de lut care s-o poarte*
Şi idealu-eteric în lut eu pot să-i prind,
Dar nu aici. — Aicea de viaţă n-are parte,
Vom merge^n lumea unde trăieşte mai departe.“

Pentru *Feciorul de împărat fără de stea,* poetul avea în gîndul lui o continuare la temelia căreia ar fi fost procedeul reîncarnării sub o nouă formă umană, transmisiunii sufletului, metempsihozei.

în cea din urmă încercare literară *Mureşanu,* din Ms. 2283, fol. 138v.—113v., poetului i-a trecut prin minte că ar putea contamina tema *Mureşanu* cu cea din *Feciorul de împărat fără de stea* şi ne-a dat o versiune în care Mureşanu, devenit bătrîn călugăr, trăieşte viaţă de halucinaţie şi urmăreşte un chip ideal, înger şi femeie, şi de care poate ajunge aproape în urma intervenţiei magice a Regelui Somn : acesta face ca eroul să plutească în fericirea pe care i-o poate da numai visul.

Ştim din *Feciorul de împărat fără de stea.* că Regele Somn este sub puterea Magului (v. 465 şi următ.) şi că la ordinul acestuia a smuls pe feciorul de împărat din viaţa reală şi I-a pus în condiţiile necesare ca să vadă, ideal vorbind, alte existenţe umane. Acelaşi Rege Somn croieşte o altă existenţă ideală pentru Mureşanu.

Este uşor de înţeles că toată partea de dramă şi feerie întitulată *Scena I* din *Mureşanu,* numai în momente de desfirare dezordonată a improvizaţiei a putut fi anexată în mod nepotrivit poemului, pentru care Eminescu mereu caută o soluţie şi a găsit una pe care o putem socoti de *disperare,* dar că, de fapt, constituie deznodămîntul firesc pentru partea a treia a episodului din *Feciorul de împărat fără de stea.* De altfel, se poate observa că Eminescu transcrie în Ms. 2283 după manuscrise anterioare : i-a fost uşor ca din călugărul slab de mai înainte să facă acum călugărul cu barbă albă şi cu cunună de foi de fag — Mureşanu.

; ,aŞi

t %2 - '

l onim numai s-a prefăcut uşor, unele versuri sînt comune, fondul a rămas acelaşi. Noua compoziţie este însă bizară,

1ipsită de naturală dezvoltare organică. Să încercăm să-i pătrundem semnificaţia.

V. 1—2.

în turnul vechi de piatră cu inima de^ammă
Se zbate miază-^naaptea...

Eminescu a avut prilejul să vadă catedrale vechi ori castele cu turnuri prevăzute cu orologii care sună impresionant, mai ales noaptea. Miezul nopţii, socotit ca moment de meditaţie, poate să fie, la poetul nostru, şi o temă de caracter livresc. în *Regele lotan* de Shakespeare, act. III, sc. 3, în dialogul dintre rege şi Hubert :

.....*Dacă clopotul*
Din miez de noapte ar suna \o dată
Cu limbă de oţel şi glas de-aramă.

(Trad, Dan Botta)

V. 3.

Nici suflete nu intră, nici suflete nu ies.

Clipă de repaus complet. Moartea îşi opreşte secerarea vieţilor, naşterea de viaţă îşi încetează lupta contra morţii. Vers care produce efect mistic, 1149, din punct de vedere raţional, nu exprimă ceva logic.

V. 5.

Prin regia gîndirii...

Stăpînirea, domeniul gîndirii. Creaţie latinizantă, care aminteşte pe cea din *Egipetul* : „Umbra gîndurilor re

gii“, unde regii = regale, strălucite. Cuvîntul „regie" este din lexicul eladist. în *Căderea dracilor:*

Cad repezi nouă zile, căderea se iuţeşte ;
Din regie în regii mai repezi vîjîiesc...

V. 17.

Viitorul un trecut mi-i pe care-l văd întors. în *Memento mori,*

v. 1290 :
Vrei viitorul a-l cunoaşte, te întoarce spre
trecut.

Că far' de lacrimi nu e nici ochiul cel mai vesel.

La Perpessicius :

Că făr' de patimi...

V. 28.
Cu dezlegări ciudate şi cu frînturi de limbă.

în Creangă, *Amintiri,* III : „Şi turbare de cap şi frîntură de limbă ca la aceşti nefericiţi dascăli nu mi s-a mai dat a vedea ; cumplit meşteşug de tîmpenie, Doamne fereşte". Frînturi de limbă : „fraze încîlcite, alcătuite numai din combinaţiuni de cuvinte greu de rostit, cu spunerea cărora (repede şi fără greşeală) se ia la întrecere tineretul, pe la şezători" (Tudor Pamfile, *Jocuri de copii,* Bucureşti, 1906).

V. 36.

Căci fericiri a lumii, închipuiri deşarte !
Ideea pesimistă a neexistenţei fericirii pe pămînt.

V. 39.

E scop în viaţa noastră — v-un scop al mântuirii ?

Scepticism şi de natură religioasă.
V. 54.

Că-i visul unei umbre şi umbra unui vis !

Pindar (II, v. 135) : crKiâg ovap avGpcorcoq *(umbrae somnium homo).* Citat de Schopenhauer, în *Principiul raţiunii suficiente* (§ 5, din *Lumea ca voinţă şi reprezentare,* cartea I).

V. 51.

Prea bun pentru-a fi mare, prea mîndru spre-a
fi mic.

Putem socoti versul şi ca autocaracterizare.

După v. 62 urmează două versuri apropiate de v. 33—34 în ms. şi pe care Eminescu le-ar fi suprimat la o revizie.

V. 90.

Deşertăciuni sunt toate.

Amintire din *Ecleziastul,* I, 2 : „Deşertăciunea deşertăciunilor, a zis Ecleziastul, deşertăciunea deşertăciunilor, toate sînt deşertăciune".

V. 98.

închină-te de sara şi pînă dimineaţa.

La Perpessicius : „înclină-te..."

V. 115. întregul pasaj care începe cu v. 63 : „O, pîrghie a lumii, ce torci al vremii fir* şi se încheie cu v. 115 : „Şi te vei stinge mizer... de nimenea jălit" ne arată un Mureşanu meditativ. Desigur, gîndul merge mai întîi spre Faust al lui Goethe, care, şi el, cugetă la adînci probleme în legătură cu existenţa omului şi a lumii. Trebuie însă făcută apropiere şi între Mureşanu şi tipurile dramatice meditative ale lui Shakespeare: Hamlet, care-i plin de tragicul existenţei şi convins de biruinţa răului pe lume, şi, de asemenea, Bastardul din *Regele loan,* care expune cu cinism ideea că singur interesul îndrumează sentimentele şi acţiunile umane.

V. 129—130.

..... *Rău şi ură*
Dacă nu sunt, nu este istorie.

Idee pesimistă, de natură istoric-filozofică, punct central şi-n versiunea *Mureşanu,* 1872.

V. 142.

Că sîmburele lumii e-eterna răutate.

La fel în versiunea *Mureşanu,* 1872, v. 57. Aceeaşi idee în *Demonism,* v. 68 şi urmat.

V. 145.

O, *Satan! geniu mîndru, etern al desperării.*

Vezi şi *Demonism,* v. 113 şi următ. De asemenea, versiunea *Mureşanu,* 1872, v. 177 şi următ. Grandilocvenţa este byroniană, din *Cain* îndeosebi.

V. 148.

Că tot ce e în lume e vrednic ca să peară.

Versul este un citat. Sînt cuvintele lui Mefisto- feles în *Faust,* partea I, *Camera de studiu.*

V. 153—154.

Ştiai că răutatea eternă-n ceruri trona,
Că secole nătînge cu spaimă o-ncorună.

La fel în *Mureşanu,* 1872, v. 183—184. Ideea este dezvoltată şi-n *Demonism,* sub influenţă byroniană.

V. 165 şi următ. :

Mărire ţie, Satan, de trei ori ai învins!
Atuncea mă primeşte printre îngerii pietrei, Mă-nvaţă şi pe mine
cuvîntul nimicirei Adînc, demonic-rece. Ţi^o jur — tastă ştiinţă Eu aş
152 *striga-o-n lume cu-o cruntă uşurinţă...*

Literatura universală mai cunoaşte un exemplu de imn către Satan, *Priere* de Baudelaire :

Gloire et lomange a toi, Satan, dans Ies hauteurs Du Ciel, ou tu regnas,
et dans Ies profondeurs De l'Enfer, ou, vaincu, tu reves en silence !
Fais que mon âms un jour, sous l'Arbre de
science,
Pres de toi se repose, â l'heure ou sur ton front Comme un Temple
nouveau ses rameaux
s'epandront.

V. 185.

Muncind în mine însumi al firii orice nerv.

„Muncind", cu înţelesul vechi de „chmuind". La fel în expresia : muncile iadului.

V. 187 şi următ. :

Dar, vai, tu ştii prea bine că n-,am să mor pe
veci —
Că vis e a t<a moarte, cu slabe mîini şi reci,
La sorţi va pune iarăşi prin lumile din ceri Durerea mea cumplită —
un vecinic Ahasver — Ca cu tacelaşi suflet din nou să reapară
Migraţiei eterne unealtă de ocară...

De comparat cu scena din *Cain,* actul II, cînd Lucifer dezvăluie lui Cain că se vor naşte mereu oameni din oameni, şi tot mai decăzuţi şi mai nenorociţi :

.....întîi născut
Al celui dintîi om! Vezi starea ha De-acuma, păcătoasă —
fi eşti rău —
Şi de durere — şi e drept că suferi —
Sînt amîndouă totuşi un Eden De nevinovăţie,
puse-ialături De cea în care poţi cădea-n curînd,
Şi de nenorocire\a îndoită,
Ce fii din fiii fiilor tăi veşnic Avea-vor să îndure,
cînd mereu Din neam în neam s-ior înmulţi ca praful
Pe care şi ei doar l-or înmulţi.

(Trad. P. Grimm)

Byron accentuează ideea de decădere, Eminescu aliază această idee cu aceea a metempsihozei. De comparat şi cu *Ahasveros în veacul nostru* de Samson Bodnărescu, şi acesta un cunoscător al lui Byron.

V. 195 şi următ. De aici înainte poemul ia cu totul alt caracter. în ce priveşte ideile exprimate, nu mai are nici o legătură cu versiunile anterioare *Mureşanu* şi nici cu *Demonism,* iar ca peripeţii, reprezintă o compoziţie artificială, o adevărată elucubraţie, dacă ar fi să luăm personajul principal drept poetul Mureşanu. Contaminînd tema *Mureşanu*cu cea din *Feciorul de împărat fără de stea,* v. 468 şi următ., poetul redeşteptării nu mai este decît un

mit pe care Eminescu îl tratează cu deplină libertate a imaginaţiei.

Pentru lămurirea acestei părţi a poemului este necesar să facem unele observaţii în privinţa a trei probleme : I. Cadrul general şi liniile de dezvoltare ; II. Elementele principale care intră în acest cadru ; III. Sensul pe care îl pot avea peripeţiile.

I. Pentru începutul basmului *Călin Nebunul,* Eminescu şi-a amintit celebra poveste *Amor şi Psyche* de Apuleius. Pentru unele elemente mistice din *Feciorul de împărat fără de stea,* a avut ca izvor scrierea aceluiaşi *De deo Socratis.* Spre altă lucrare a lui Apuleius, *Metamorfoze* (c. XI), care cuprinde iniţierea lui Lucius în cultul zeiţei Isis, trebuie să ne îndreptăm acum. Că în Ms. 2254, fol. 74—76v. şi 81, versiunea *Mureşanu,* 1872, în legătură cu personajele, scrie întîi „Geniul luminii"¹ şi ulterior „Isis", Eminescu ne împărtăşeşte preocupări care-s în legătură cu elaborarea poemului pe care îl cercetăm.

Lună plină, cu influenţă asupra a tot ce se petrece pe pămînt, oră plină de mister, reculegere şi tăcere. Lucius, singur în noapte, îşi îndreaptă rugăciunea către Isis, căreia îi cere să fie readus la înfăţişarea 'omenească.

Zeiţa îi apare în toată frumuseţea : părul ei lung, des şi buclat, este revărsat peste spate şi umeri, o cunună multiformă, făcută din flori diferite, o împodobeşte, luna argintie îi scînteiază pe frunte. Mantie pe care strălucesc stele, un sistru de aramă în mînă : „Viu la tine, Lucius, mişcată de rugăminţile tale... Usucă-ţi lacrimile, încetează cu plînsetele ; viu la tine favorabilă şi binevoitoare. Alungă-ţi neagra supărare, căci providenţa mea îţi va aduce răsăritul zilei de mîntuire."

Lucius află cum să procedeze pentru a ajunge iarăşi demn de înfăţişarea de om şi, totodată, demn de o viaţă mai fericită şi mai îndelungă decît a celorlalţi muritori : „Ia aminte că, dacă o meriţi prin cultul tău statornic, prin devoţiunea ta întreagă şi printr-o puritate lipsită de orice prihană, eu am puterea să-ţi prelungesc zilele chiar şi dincolo de sorocul fixat pentru tine de către destin".

Cunoaştem o întreagă serbare religioasă, cu forfotul mulţimii în costume variate, cu amestecul de solemn şi de burlesc, cu imnuri înălţate de bărbaţi şi de femei, cu fluiere zgomotoase, cu sistre de aramă, argint şi aur, care-şi trimit pînă departe sunetele ascuţite.

Lucius mănîncă florile împletite din mîna marelui preot şi redevine om. Urmează cortegiul pînă la malul mării, contemplă, şi el ca atîţia alţii, corabia consacrată zeiţei, o vede pornind măreaţă, cu pupa ei ca gîtul unei lebede, o urmăreşte pînă dispare în depărtare, legă
nată de valuri.

Lucius este iniţiat în mistere şi-i hotărît să-şi închine viaţa cultului marei zeiţe. Spre aceasta se-ndreaptă dragostea şi veneraţia lui: „Geniul meu nu este la înălţimea laudelor tale, averea mea nu-ţi poate aduce jertfele pe care le meriţi. Glasul meu este prea slab ca să exprime ceea ce-mi inspiră măreţia ta şi ceea ce mii de glasuri elocvente n-ar ajunge vreodată să exprime. Icoana ta sfîntă va rămînea întipărită în sufletul meu, va fi mereu prezentă în gîndul meu."

Zeiţa îi apare noaptea în vis, îi dă noi îndrumări, iar Lucius se dedică cultului zeiţei, adică, spiritual, se contopeşte în divinitatea adoratei Isis. Marele preot I-a ajutat să-şi realizeze dorinţa. Liniile generale ale povestirii şi atmosfera mistică religioasă a convorbirilor îşi au ecoul în poemul lui Eminescu.

II. Să urmărim desfăşurarea, peripeţiilor în poemul dramatic.

V. 215 și următ. în *Feciorul de împărat fără de stea,* Magul, prin vrăjile lui, aduce Somnul, sub stăpînirea căruia Feciorul de împărat va cunoaşte diferite existenţe

umane. în *Mureşanu,* intervine direct Somnul (şi Regele Somn), care aduce prefaceri fiinţei lui Mureşanu :

'Lună ! Sori! pe-a lui frunte Stai şi farmecă
gîndirea,
Să trăiască-n vremi cărunte Şi să-şi uite toată
firea.
Du-l pe ţărmul vechi al mării,
Fă-l călugăr trist şi slab, îl închină lin uitării,
Dă vieţii alt prohab...

Ştim din v. 187 şi următ. că Mureşanu este convins de migraţia eternă a sufletului şi sfidează însăşi dumnezeirea, socotind-o incapabilă de-a nimici în întregime o fiinţă, incapabilă de-a o opri să trăiască mereu sub tot alte forme.

Eminescu era preocupat de ideea metempsihozei sau a metemsomatosei, cum îi spune Fr. Creuzer, într-o lucrare pe care, fără îndoială, Eminescu a cunoscut-o : *Sym- holik und Mythologie,* ed. Leipzig, 1819, -şi am văzut că ideea i-a inspirat paginile din *Sărmanul Dionis* şi din povestirea rămasă în manuscris, al cărei personaj central este faraonul Tlâ. Nu a rămas la ceea ce scrie Schopenhauer în întinsul capitol al XLI-lea *Despre moarte şi raporturile ei cu nedestructibilitatea fiinţei noastre în sine,* din *Supliment* la cartea a IV-a din *Lumea ca voinţă şi reprezentare,* ci s-a îndreptat şi spre alte lucrări, căci pentru istoria religiilor a avut un constant interes.

Mureşanu vorbeşte de migraţia eternă, eternitatea ei este însă relativă. Sufletul, pentru a se purifica, trece pe rînd în diferite corpuri de animale şi de păsări, ciclul însă nu durează mai mult de 3.000 de ani. Şi cel mai plin de păcate, la împlinirea acestui ciclu, ajunge deplin purificat şi se poate bucura de fericirea celor drepţi.

Cei care nu sînt în viaţă robii simţurilor ajung după mai puţine încercări în Amenthes, care corespunde Cîmpiilor Elisee ale Grecilor (Creuzer, I, 421—423).

V. 216.

Luna trece-n vîrjuri de copaci

La Perpessicius : „Lună, treci prin...

Transmutîndu-şi eroul în trecut, „în vremi cărunte", sub altă înfăţişare, Eminescu reia procedeul din *Sărmanul Dionis,* nuvela în care eroul îşi retrăieşte o formă anterioară din vremea lui Alexandru cel Bun, sub chipul călugărului Dan.

V. 259. *Ei a (marea) aiurind loveşte.*

In *Împărat şi proletar,* v. 171 : aiurirea mării.
V. 263 şi următ.

Ah ! în fereastra veche apare-,ades, ades
Un înger, o femeie cu chip aşa ales!...

Călugărul (Mureşanu) invocă o făptură feminină, o vede, îi cere să nu se mai îndepărteze, dar nu o poate convinge. Cuvintele sînt ale unui îndrăgostit, care oferă fiinţei invocate iubire şi adorare. Nu este doar o tindere spre apropiere, spre unire, este aspiraţia contopirii în acea fiinţă :

O, *stai!* o, *vino, scumpă, ca fruntea să-ţi*

dezmierd

Şi-n ochii mari albaştri fiinţa să mi-o pierd.

V. 278.

Cu păfu-n flori albastre...

Florile albastre sînt cele ale idealului. Şi de data aceasta poetul este un imaginativ romantic : „Eurămîn ce-am fost: romantic", cum a spus-o în *Eu nu cred nici în Ieh ova.*

V. 283 şi următ.

Răsună corn de aur şi împle noaptea clară
Cu chipuri rătăcite din lumea solitară
A codrilor...

Evenimentele se petrec în timpul unei frumoase nopţi cu lună. Asupra vrăjii lunii se insistă, poetul îi dă importanţă deosebită. Astfel : v. 283 : noaptea clară ; v. 305 : a serii rumenire ; v. 319—320 :

...Apari tu, lună-n cer

Şi fă din vis viaţă, din umbră adevăr!

V. 3.98—399 : /

O *dulce voluptate — A nopţii adînci...*

V. 405—406 :

Sub palida lumină — A lunii...

V. 427 :

Tu spui... Priveşte^n juru-ţi... lumea-i o feerie...

în pasajul descriptiv intră şi detalii din *Memento mori,* episodul Dochiei.
V. 297 şi următ.

Din insule bogate sfîşiind apa iese
O *luntre cu vîntrele ce spînzură sumese...*

Pasajul corespunde v. 25 şi următ. din *Feciorul de împărat fără de stea,* fragment dramatic. în v. 39 de aici, avem:

Acoperite numai de flori şi de pomene.

în v. 309 din *Mureşanu,* alături de „poiene", în paranteză este cuvîntul : pomene. Şi desigur că, o dată ce cuvîntul sarcofag (v. 308) sugerează ideea morţii, se potrivește şi : pomene, dacă Eminescu a avut vie în imaginaţie o procesiune de înmormîntare bogată, ca aceea pe care-o descrie cu lux de amănunte Anton Naum în *Povestea vulpii,* c. VII :

Prapori lungi şi unsuroase, iar la vîrf legate sînt Cu tulpane şi năfmme care flutură La vînt ;
Şi făclii de ceară albă, taate-n aur lustruite, Şi pomenele greoaie cu smochine-mpodobite.
Şi'rid de colive late cu sfinţi negri pe zabar,
Şirul cu colacii rumeni, groşi ca roatele de car, Şi cofeturile mîndre pe-o tipsie mititică,

Eminescu are în amintire vreo descriere, poate, a insulelor Canare, numite altădată *Iles Fortunees.* în lucrarea lui Al. von Humboldt şi Bonplant *Voyage...* (Paris, 1814), în volumul I, un întreg capitol este consacrat insulelor Canare, insistîndu-se asupra reliefului şi florei.

„Insulele bogate" (v. 297), „insulele mîndre" (v. 307), „insulele sfinte" (v. 409) pot să însemneze însă şi altceva. Herodot, în *Istorii,* cartea III, aminteşte şi de *Insulele fericite,* mit trecut de la egipteni la greci. Creuzer scrie mai pe larg despre această chestiune : „Oraşul Abydos avea şi el un mormînt al lui Osiris, cu un templu faimos, în care, în timpurile vechi, erau înmormîntaţi regii din Theba şi probabil, mai tîrziu, şi mai marii din nomele Egiptului, care voiau, şi ei, să-şi aibă odihna în preajma lui Osiris. Era unul din locurile cele mai sfinte, loc de mistere, de tristeţe şi de doliu : acolo zeii, în număr de doisprezece, coborînd Nilul în luntre, au aflat de cruda moarte a Iui Osiris şi, în dreapta lor jale, voiră ca Abydos să fie pentru totdeauna consacrat

lacrimilor. Mai departe, spre sud, aproape de Theba, pe ţărmul occidental al Nilului şi spre pustiul Libiei, erau şi sînt încă întinse locuri de înmormîntare, numite şi de cei vechi şi de cei moderni, fie călători ori scriitori, *mormintele regilor*. Tot acolo şi în acelaşi pustiu se aflau, după Herodot, la şapte zile de Theba, *Insulele fericite,* care par să fi dat naştere mitului grec al Cîmpiilor Elisee şi al Insulelor celor fericiţi : nu erau fără îndoială, aici, ca şi la Memphis, decît lăcaşurile morţilor, adevăraţilor fericiţi (ei cei buni, cei pioşi), toate aceste vechi necropole, aceste grote sepulcrale, săpate în pămînt pe o întindere considerabilă şi unde veneau să se strîngă unii lîngă alţii, după moarte, regi şi preoţi şi personaje dintre cele mai ilustre." *(Op. cit.,* I, p. 413 şi următ. Traducerea fr. este de J. D. Guignaut, Paris, 1825.)

Ideea de „sarcofage" ne arată că Eminescu cunoştea mitul aşa cum era la egipteni, dar a lăsat la o parte sensul alegoric şi a imaginat adevărate insule, sub stîncile uneia din ele fixînd lăcaşul reîncarnatului său călugăr (v. 318 şi următ.) :

Prin scorburi de părete, în neagră vizuină,
Trăieşte->acest călugăr... Apari tu, lună,-n cer
Şi fă din vis viaţă, din umbre tadevăr!

V. 329 şi următ. : Episodul Ondina-Delfinul.

Eminescu a scris în 1866 o fantazie : *Ondina* şi reia aici tema, exprimînd o dragoste lumească în opunere cu cea ideală a călugărului.

Publicînd în *Voinţa naţională,* din 25 dec. 1904,
o *Ondină,* combinată din diferite variante după ms. lui Eminescu, Chendi o pune în legătură cu literatura romantică şi cu legenda despre zîna Loreley, realizată artistic în poezia lui Heine.

Motivul este de circulaţie largă. Ondina este o eroină a mitologiei germane şi scandinave. Ca zînă a adîncu- rilor apelor, atrage pe pescari şi pe cei ce trec pe mal şi-i duce în palatul ei de cristal.

La Motte Fouque a scris *Ondine* (1811), cu o eroină îndrăgostită de un muritor, pentru care şi primeşte să fie muritoare. Partea de romantism, gustată mult de epocă, este aceea în care Ondina suferă în dragostea ei, cînd cavalerul Huldbrand o trădează pentru mînara Bertalda. Fantazie romantică şi-n dezlănţuirea elementelor naturii, cînd bătrînul Kiihleborn, unchiul Ondinei, îşi arată mînia împotriva cavalerului trădător şi a castelului acestuia.

Fouque a scris şi libretul pentru opera tui Hoff- mann (1818).

Altă operă, inspirată de Fouque, a compus Lor- zing (1845).

Undine sînt şi fiicele Rinului din *Das Rbeingold* de Wagner. Motivul Ondinei I-a inspirat pe Puşkin într-un poem, după care A. Dargomirski a compus *Rmalha* (1856). Theophile Gautier a scris poemul *L'Ondine et le Pecheur* (1841), Jean Giraudoux piesa *Ondine* (1939).

V. 373—396. întregul pasaj, cu unele modificări, a fost transcris de poet în Ms. 2279, fol. 82—83, prin 1879, sub titlul *Cîntec de sirenă,* ca compoziţie independentă.

Acest episod al Sirenei, ca şi al Ondinei, constituie o feerie menită să înfrumuseţeze natura descrisă de poet şi să arate plăcerile dragostei, în vreme ce călugărul îşi depăna viaţa lui vizionară.

V. 409 şi următ. :

Din insulele sfinte străbat cîntări ferice,
Noroc şi desperare le văd unite-aice,
Acum pe-un stan de piatră din luntre el coboară Şi barba lui cea albă

pe piept se desfăşoară Şi-n doi! I despicată de vînt e răscolită...

Versurile ne arată, că, deşi s-a îndepărtat de mitul aşa cum era la egipteni, Eminescu nu I-a lăsat cu totul la o parte în poemul său. Pe insulele sfinte este „noroc“, fiindcă ele sînt lăcaşul veşnic al celor care şi-au aflat odihna în moartea care, conform credinţei religioase, este adevărata fericire a celor trecuţi prin încercările şi purificările necesare. Pe insulele sfinte este însă şi „desperare" : desperarea celui reîncarnat, care îşi reîncepe o viaţă de deziluzii şi suferinţe.

V. 414.

Răsări din a ta noapte, copilă mult iubită.

Călugărul invocă făptura ideală care-i stăpîneşte mintea şi inima.

V. 415 şi următ. Descrierea Regelui Somn, la fel ca în *Feciorul de împănat fără de stea.*

In v. 420, Regele Somn se arată ca făuritor al fericirii pe care omul o poate afla în viaţa de pe pămînt. Călugărul îşi urmăreşte visurile lui, în care aspiraţia i se îndreaptă numai spre o lume ideală. Regele Somn, 'zîmbind de ceea ce i se pare la călugăr o naivitate, îi atrage atenţia asupra fiinţei pe care el o poate face să apară. Avem, de fapt, promisiunea făcută ascetului din *Feciorul de împărat fără de stea* de către Mag :

.....E sufletu-unei moarte,

Pe care-^nsă eu însumi pot ca să-i reaprind...

V. 427 şi următ.

...Priveşte-n juru-ţi... lumea-i o feerie,
Te duc prin fericire şi inima-ţi n-o ştie,
Dar vezi... nu vezi tu colo... apare-un chip
d-omăt.
Cu glasu-i ea te cheamă încet... tot mai încet...

Auzi! Vîntu-n ruine şi undele se vaier,
De mîne diafane nu vezi duse prin aer
[1] *Colo făclii de smoală, lumini de roşii torţii,*
Ce noaptea o pătează în trist lăcaşul morţii ? Adîncul întuneric îl taie, îl răreşte,
Şi fulgeră-n columne şi bolţile roşeşte,
Acum, acum ea iarăşi prin tremurînde facle Coboară scări de piatră, a uriaşei racle...

Abia acum poemul începe să fie clar. Eminescu a organizat materialul după logica lui de artist, aşa că acum abia cititorul ţinut în încordare intelectuală poate şti că sîn- tem în Egipet, în regiunea piramidelor. „Vremile cărunte" pe care le retrăieşte Mureşanu sub forma de călugăr sînt ale vechiului Egipet. Şi reîncarnarea lui Mureşanu, ca şi apariţia Chipului, sînt fireşti, dacă avem în vedere credinţa vechilor egipteni că lumea acoperită de nisipul pustiului revine la viaţă în timpul nopţii, aşa cum a exprimat-o poetul şi-n versurile finale din poezia *Egipetul.*

Aspectul este de vastă necropolă scufundată în întunericul, pe care îl brăzdează torţele aprinse. Se conturează însă piramida, din care iese Chipul. „Uriaşa raclă" este însăşi această piramidă. Să ne amintim versurile din *Cu gîndiri şi cu imagini:*

Ele samănă, hibride,
Egiptenei piramide :
Un mormînt de piatră-n munte Cu icoanele cărunte,
Şi de sfinxuri lungi alee,
Monoliţi şi propilee,
Fac să crezi că după poartă Zace^o-ntreagă
ţară moartă.
lntri~nun.tru, sui pe treaptă,
Nici nu ştii ce te aşteaptă,
Cînd acolo ! sub io *faclă Dioarme-un singur rege-*
n raclă.

V. 439 şi următ. Aşa cum Lucius, în cartea lui Apuleius, o invocă pe Isis, cu care se contopeşte în adorare, aşa cum faraonul Tlâ o invocă pe Isis în adîncul piramidei în care va muri cu capul rezemat de sarcofagul in care-şi duce somnul iubita Rodope, Călugărul în extaz, invocă figura ideală care-l umple de fericire :

O *vin', a mea iubită! eu îngenunchi, mă-nchin,*
Eu te ador cu moarte în suflet...

Cuvintele Călugărului arată pasiune (v. 450— 451), dar şi adoraţie religioasă (v. 455).

Sîntem în regiunea oraşului Memphis, în preajma piramidelor. Despre privelişte, vom cita după Creuzer : „Regiunea oraşului Memphis trecea drept foarte sfîntă pentru egipteni, căci nu numai boul Apis, ci însuşi, Osiris trebuie să fi fost îngropat aici, şi chiar însăşi Isis, aceasta în templul lui Vulcan din Memphis...

Acolo se ridicau şi Piramidele, în care se înmor- mîntau regii. Acolo era marele Amenthes sau Hades, regatul morţilor, regatul în care omul îşi are

lăcaşul pentru
lung timp sub sceptrul lui Osiris-Bachus şi al zeiţei Isis-Ceres, în Cîmpiile Elisee, unde orice durere şi-a găsit liniştea, unde orice trebuinţă şi-a aflat sfîrşitul." *(Op. cit.,* I, p. 411—412, 415.)

V. 456 şi următ. :

Sufletu-mi în vecia-i atras de^a ta chemare, Din noaptea nefiinţei
înfiorat apare... Gîndirile-ţi măreţe în gîndul meu cuprind,
La sufletu-ţi de flăcări eu sufletu-mi aprind... Pe-a tale nopţi eu număr zilele-mi pe pămînt...

De data aceasta Chipul se apropie şi răspunde invocaţiei. A auzit ruga, „dulcea rugă" a celui ce-l invocă, îşi contopeşte însuşi gîndul lui cu gîndirile măreţe ale Călugărului (v. 473), dar ştie că din această unire, venită în urma reîncarnării, nu va avea decît un „trai efemer" (v. 478). Cuvîntul este potrivit, dacă avem în vedere credinţa în metempsihoză. Sufletul singur este nemuritor şi-şi află o reîncarnare continuă, dar aparenţa sub care retrăieşte fiinţa omenească este de scurtă durată, este efemeră în raport cu vecinicia.

Pentru dragostea dintre Călugăr şi Chip, avem însăşi caracterizarea Chipului : o dragoste „sfîntă" (v. 479), ceea ce ne transpune pe un plan cu totul poetic, cu totul ideal.

V. 485 şi următ. Cuvintele Călugărului continua să fie expresie a unei pasiuni învăluită în religiozitate. Aceasta aminteşte lirismul alegoric din *Cîntarea Cîntârilor,* dar şi fără să facem această apropiere, invocaţia Călugărului, intervenţia magică a Regelui Somn, apariţia Chipului din racla-piramidă, spiritualitatea cuvintelor Chipului, toate au ceva de solemnitate mistică, sub pulberea de aur pe care-o aruncă luna, ea, care-şi are partea ei în vraia de care se simt cuprinşi cei doi reîncarnaţi.

Suprema adorare a Călugărului este în cuvintele :

Eşti vngeru-mi de pază, eşti Dumnezeu, eşti
Muză ?

Trebuie să fie o coincidenţă acest vers care ne aminteşte cuvinte cu care Baudelaire îşi exprimă înălţarea spre Frumuseţe :

...Je suis belle, et j'ordonne
Que pour Vamour de moi vous n'aimiez que
le Beau,
Je suis l'Ange gardien, la Mtise et lu Madone!

V. 499 şi următ. Răspunsul Chipului pare enigmatic. Reprezintă frumuseţea, dar va rămînea o taină pentru ochiul omenesc, oricît ar fi acesta de vizionar. Chipul este înfăţişarea însăşi a zeiţei Isis, împrumutată făpturii ideale spre care aspiră Călugărul :

Nu cerceta zadarnic, nefericite... Taină
E frumuseţea vieţi-mi şi-a sufletului haina.
In taină e amoru-ţi... şi-n vecinic întuneric
Va rămînea fiinţa-mi pentru-,al tău ochi himeric.
Urmează-mă în lumea ce dusă e de lebezi
Pe undele oceanici, ce furtunoase, repezi
Ne-ar duce-n depărtare... N-auzi un jalnic' ţipet ?
Răsună lung din noaptea străvechiului Egipet.

Luntrea în care se urcă Călugărul şi Chipul ne aminteşte un episod din ceremonia cultului zeiţei Isis, în *Metamorfoze* de Apuleius, dar ce este acel ţipet care răsună „din noaptea străvechiului Egipet“ ?

Bolintineanu, în. *Conrad* şi în *La Piramide,* imaginează o trezire la viaţă, în timpul nopţii, a lumii Egipe- tului antic:

Cambis pâşeşte-n capul popoarelor barbare...
Mii ţipete se-nalţă în sînul desei seri.

Eminescu însă putea să-şi reamintească, de asemenea, versurile proprii din *Egipetul:*

Piramidele din creştet aiurind şi jalnic sună
Şi sălbatic se plîng regii în giganticul mormvnt...

Date mai importante aflăm în exerciţiile pentru poemul *Gemenii.* In Ms. 2269, fol. 51—54, între alte versuri, şi acestea neduse la desăvîrşire şi barate :

Incît l-acea privire s-auzi ţipet Pornit din sicriul străvechiului Egipet.

De asemenea în Ms. 2306, fol. 60 :
Aceleaşi vechi plîngeri, dureri, acelaşi ţipet în gura budhaistă, în honţul din Egipet.

într-o versiune a *Glossei* (Ms. 2262, fol. 18) :
Căci e tot acelaşi ţipăt.
E aceeaşi dramă tristă,
Joace paria budhistă,
Joace bonţul din Egipet.

Bonţul = bodzul. Poetul a contaminat cuvîntul cu un altul pe care-l avea în minte : bonz (preot budhist).

Bodzul (bozul, boazul, boaza) = idol, divinitate păgînă.

în Dosoftei, *Psalmul* 96 :

Şi ţi-i nălţat sfîntul nume Preste toţi bozîi din lume.

în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir, Mihail Ra- coviţă îşi obţine tronul, trimiţînd pe Al. Mavrocordat (Ca- mila-pardalul) ca să aducă jertfă lut galben (aur) *boazei* Pleoxenis (zeiţa Lăcomiei), care se afla în Capiştea (împărăţia turcească).

Credem aproape de adevăr că ţipătul din *Mureşanu* arată epoca în care

lumea îşi exprima jalea pentru moartea lui Osiris. Moartea zeului a fost la 17 At- hyr = 13 noiembrie, vreme de toamnă, cînd zilele descresc, iar soarele nu mai are puterea de-a încălzi şi rodi ţara, vreme în care Egipetul era, în fiecare an, străbătut de lamentaţii, de strigăte de durere, care reaminteau moartea marelui zeu. Numai de la **6** ianuarie înainte reîncepea perioada de bucurie, corespunzătoare venirii primăverii.

După datele pe care ni le furnizează Herodot în *Istoriile* sale şi Plutarch în scrierea *Despre Isis şi Osiris,* misterele cele mai importante erau în raport cu Patimile lui Osiris. Se reprezentau şi drame religioase cu mimări şi lamentaţii, arătînd moartea, patimile şi învierea zeilor. Lamentaţiile făcute de preoţi şi de bocitoare, după cum se vede, se asemănau cu cele din Orient la moartea cuiva.

S-au păstrat şi cuvintele unor lamentaţii. Dăm exemple după traducerea franceză. Iată o lamentaţie a zeiţei Isis pentru fratele şi soţul ei Osiris : *„Je viens pour te pleu- rer, o grand Dieu; je pleure et je cne sur Ies hauteurs de Nadit; Busiris se lamente ; je t'amene tous Ies ooeurs dans le deuil et l'on te fait Ies grands rites"* (A. Monet, *Mysteres egyptiens,* Paris, 1927, p. 25). Altă lamentaţie a zeiţei Isis, la ora **6** din noapte (miezul nopţii) : *„O vous, dieux peres, deesses meres, lamentez-vous de ce que vous voyez, lamentez-vous de ce que vous entendez ; il vient celui qui vient dans la nuit; il vient, mon seigneur, dans la nuit, Geb lui amene Ies dieux; ils le portent comme Ies seigneurs, vers une place pure du ciel. Allons, pleurons-le, lamentons-nous, pleumns-le, car il est abandonne. Je viens et je me lamente dans mon coeur; je pleure mes larmes, moi ta soeur au coeur meurtri, ta femme malade de douleur."* (Ibid.)

Este vădit că toată partea din poemul *Mureşanu* consacrată apariţiei Călugărului şi unirii spirituale cu Chipul este şi sub influenţa alegoriei din *Faust,* partea a Il-a. Aşa cum Faust aspiră la unirea cu Elena, Călugărul aspiră la unirea cu Chipul. Elena reprezenta, pentru Goethe, frumuseţea clasică. Poetul german a cunoscut şi pe Elena lui Homer şi Virgiliu, dar şi pe aceea a lui Euripide (v. *Faust,* partea a Il-a, actul III, trad. Blaga, p. 415 şi următ.). Elena lui Euripide este nu numai tipul frumuseţii, ci şi al virtuţii, aşa cum el apare şi din *Istoriile - lui* Herodot (cartea a Il-a, cap. 113 şi următ.).

După piesa lui Euripide, Elena n-a fost dusă de Paris la Troia, ci, în urma poruncii Junonei, Mercur a ridicat-o în cer de pe cîmpul unde culegea trandafiri şi i-a dat un nou lăcaş la Pharos, unde îşi avea reşedinţa regele Proteu. Paris a luat cu sine Ia Troia un idol, o falsă Elenă, şi această Elenă a fost cauza războiului care-a pricinuit suferinţe de ani de zile grecilor şi s-a încheiat cu distrugerea Troiei.

Elena virtuoasă respinge dragostea lui Theocli- men, fiul lui Proteu, şi aşteaptă venirea lui Menelau spre a o lua şi readuce la ea acasă, cu ajutorul divinităţilor favorabile.

Ovidiu a dezvoltat, în *Metamorfoze,* c. I, o legendă în legătură cu Io, fiica unui rege din Argos. Aceasta a fost iubită de Jupiter, care-a prefăcut-o în juncă, spre a o feri de persecuţiile geloasei Junone. Zeiţa însă a aflat de stratagemă şi a dat juncii ca paznic pe Argus. Mercur ucide paznicul cu mulţime de ochi, dar Junona trimite un tăun *care urmăreşte mereu junca, pînă ce ea poate, în sfîrşit, găsi un refugiu în Egipet. Aici îşi recapătă figura omenească şi-i adorată sub numele de Isis. Chipul din *Mureşanu* nu reprezintă, ca la Goethe, în *Faust,* un ideal de frumuseţe numai, ci şi unul de virtute, ca Elena lui Euripide, şi unul de înţelepciune şi de spiritualitate, ca Isis a egiptenilor.

într-o însemnare din Ms. 2254, fol. 74, Eminescu identifică pe Isis cu Lumina. Isis a fost o zeitate cunoscută sub diferite numiri, după ţară şi neamuri. La Apuleius numele ei este Minerva Cecropiană, Venus din Paphos, Diana Dictinnă, Proserpina Stigiană, Ceres, Junona, Bellona, He- cate şi Rhamnusia. Singure Egipetul şi Etiopia îi aduceau slăvire sub adevăratul ei nume de Isis.

Că a fost identificată de Eminescu cu Lumina nu este ceva impropriu. Lumina însemnează înţelepciune, iar Isis a fost divinitatea civilizatoare a vechiului Egipet.

Plutarch, într-o lucrare *Despre Isis şi Osiris,* interpretează adunarea de către Isis a membrelor risipite ale lui Osiris ca strîngere la un loc a înţelepciunii risipite ici şi colo, spre a o face astfel utilă celor fideli cultului zeiţei.

Dar Isis, după atributele pe care i le conferă numirile ei variate, poate fi natura care fecundează, care culege elementele dispersate şi face din ele noi fiinţe. Ca Venus, este şi zeiţa Iubirii, după cum, ca Junona, este protectoarea căsătoriei. în general ea este principiul de viaţă şi mamă a tot ce-i viu pe pămînt.

Şi din felul cum vorbeşte Regele Somn (v. 507 şi următ.) Chipul, în felul zeiţei Isis, apare ca un principiu al vieţii :

Nu ştii cine e dînsa ? — Un capăt e de aţă.
Din sufletul naturii care ni dă viaţă,
In orice fiinţă este, deşi nu ştii, ascete.
Nu poţi să ştergi viaţa cu-a gîndului burete.... Renegă a ta viaţă,
*dispreţuieşte-o-^n piept... * Din raze se încheagă şi-ţi vine îndărăpt.*
Renunţi la fericire ? — dar ea-i un vecinic vis. De fuge ziua — vine
cînd ochii ţi-ai închis.
Oricît te scuturi, oame, nu-ţi poţi ieşi din piele, Căci te fac jucăria
zburdălniciei mele.
Acoperă tu ziua cu-a gîndului tău ceaţă —
Eu vecinic treaz, din visu-ţi voi face o viaţă.

Isis este amintită şi-ntr-o însemnare din vremea studiilor la Berlin

(Ms. 2285, fol. 143). Poetul este preocupat de legenda Nilului. însemnează după Diodor din Sicilia, în greceşte, **to** Sk **cKoxooţ (8cop** şi traduce şi-n româneşte : apă din întuneric. Notează apoi în legătură cu Nilul : „ascuns, acoperit de vălul Isisei". Să reţinem că *Vălul Isisei* este tema poeziei lui Schiller *Das verschleierte Bild zu Sais,* tradusă şi-n româneşte de Al. Pelimon, *Flori de Moldo- România,* 1864.

în v. 518 :

Eu vecinic treaz, din visu-ţi voi face o viaţă. Eminescu reia partea din *Feciorul de împărat fără de stea,* despre viaţa-vis şi fericirea-vis, în planul ideal al poeziei. Contaminarea celor două lucrări se face pe bază de elemente fundamentale : lucrările nu se pot înţelege decît raportate una la cealaltă.

III. Poemul dramatic *Mureşanu* nu poate fi pătruns în semnificaţia lui decît dacă-l considerăm ca parte din zbuciumul intim al poetului în 1876.

Este epoca pasiunii dragostei, ajunsă la paroxism, pentru Veronica Micle. Dragostea aceasta este chin, suferinţă, deznădejde, revoltă, dar şi voluptate. Frămîntarea psihologică a rămas înscrisă în versuri din care vom cita cîteva :

Scăpare caut în zadar de chin...
Să stingi un dor ce-n sînu-mi •arde-vin'!

(In liră-mi geme şi suspin' un cînt)

Spuneţi de ea tot răul de vreţi să-nnebunesc : Că-i heteră, un monstru, că-i Satan — o iubesc !
(Pierdută pentru mine, zîmbind prin lume treci)

Venin e sărutarea păgînei zîne Vineri,
Care aruncă-n inimi săgeţile-ndulcirii, Dizbărbătează mintea cu vălul amăgirii —
Deci în zadar ţi-i gura frumoasă, ochii tineri. Decît să-ntind privirea-mi, ca mîni fără de trup, Să caut cu ei dulcea a ochilor tăi vrajă, în porţile acestea mi-oi pune mîna strajă.
De nu — atunci din frunte-mi mai bine să

mi-i rup.
(Cînd te^am văzut, Verena...)

Dar nu vine... Singuratic In zadar susţin şi sufăr...
(Lacul)

Şi nu-nţelegi că^n al meu suflet Dureri de moarte tu ai pus —
Cit de frumoasă eşti, pot spune,
Cît te iubesc, nu e de spus.
(Venin şi farmec)

M-ai chinuit atîta cu vorbe de iubire,
Cu sărutări aprinse şi cu îmbrăţişări...
Demonic dureroasă era acea simţire —
Dureri, iar nu plăcere a tale sărutări...
(M-vii chinuit atîta cu vorbe de iubire)

Tul... nu vezi!... nu-ţi aflu nume... limba-n gură
mi se leagă
Şi nu pot să-ţi spun o dată, cît ah !
cît îmi eşti de dragă. (Călin — File. din poveste)

Mano, ce frumoasă eşti tu... Ah, în etern Vîndut-am al meu suflet, ca să te am pe tine.
O / *stelele în ochi-ţi şi-au scurs a. lor lumine...*
De te iubesc, Mario !... dur nebunesc de tine... Decît în ceruri singuri, mai bine în infern. (Strigoii, versiunea I, Ms. 2262, fol. 164 şi urm.)
Ea azi ascultă şoapta-ţi de-amor să o auză,
Iar mîni, cu mii propuneri te chinuie şi ştie Că orice nerv în tine îl rumpe şi-i sfîşie...
Şi astă nerozie, cruzime întrupată,
în lumea cea de chinuri ea oare ce mai cată —
Ea, cea ce nu gîndeşte, gîndind doară cu gura ?
(Femeia ?... Măr de ceartă)

Poemul *Mureşanu* marchează momentele de smulgere de sub jugul unei pasiuni chinuitoare şi de trăire nostalgică, în planul poeziei, a unei epoci de tinereţe închinată iubirii ideale. Eminescu de la 26 de ani, îmbogăţit de experienţa unei pasiuni cu caracter tragic, se retrăieşte halucinant pe sine, cel dintre 18 şi 22 de ani. Poemul *Mureşanu* însemnează triumful idealismului celui care I-a creat pe Dionis-Dan asupra tragicului trăit de cel ce-a scris *Femeia ?... Măr de ceartă.* Versurile 263—264 din *Mureşanu :*

Ah ! în fereasta veche apare-ades, ades,
Un înger, o femeie cu chip aşa ales !

duc spre cele două strofe din *Feciorul de împărat fără de stea,* întipărite de gîndire platoniciană :

Cînd noaptea însă-i caldă, molatecă şi brună, Atunci o chem din mare, atunci o chem din lună Pe-acm parte iubită a sufletului meu,
Şi ea venind prin noapte ca o rază de soare Coboară pe-a mea frunte nebună, visătoare,
Pîn' se preface-n chipul ce l-am visat mereu.

Nu e vreo fantasmă nebună şi deşartă,
E io făptură — aievea, cu gînd din gîndul meu, Dintr-un noian de raze am întrupat-o eu Şi inima-mi o cheamă., gîndirea-mi o dezmiardă Şi sufletul din mine e şi sufletul său.

Versul 278 :

Cu păru-n flori albastre,, pe frunte-o stea de foc

amintește tot idealismul tineresc pe care-l trăiește poetul din *Floare albastră.*

Chipul care iese din racla-piramidă şi răspunde la chemarea Călugărului ni-i cunoscut dintr-o scriere de tine

rețe, pe care Eminescu n-a dus-o la desăvîrşire. Faraonul Tli intră în piramidă şi-şi arată dragostea pentru frumoasa Ro- dope, trecută de tînără în moarte. De sarcofagul iubitei îşi sprijină fruntea şi aşteaptă să intre, şi el, în nefiinţă, pentru ca, în altă existenţă, să fie iarăşi alături de ea. Şi reîncarnat, fostul faraon este tot cu gîndul la iubita de altă dată : „îmi pare ades că noi am mai trăit o dată şi că eu te-am iubit c-un amor nebun şi copilăresc... Visez ades, şi în fundul visărilor mele văd Egipetul cu toată măreţia istoriei lui şi îmi pare c-am fost rege şi c-am avut o femeie frumoasă ce se numea Rodope, şi că acea femeie eşti tu.“ (Ms. 2255, fol. 133.) Notăm aici că numele Rodope nu este o invenţie a lui Eminescu. Herodot scrie de o Rodope care a trăit în vremea regelui Amasis, mulţi ani după ce fuseseră ridicate piramidele. Născută în Tracia, a fost tovarăşa de sclavie a lui Esop, dar s-a eliberat, s-a stabilit în Egipet şi, în viaţa ei de curtezană frumoasă, şi-a adunat o mare avere. (*Istoriile,* c. II, cap. 134 şi următ.)

Rodope mai apare, în scrisul lui Eminescu, în una din acele ciorne din care material şi versuri a'veau să-şi găsească un loc în textul definitiv al *Scrisorii II.* Astfel, în Ms. 2268, fol. 24—25 :

Să descriu pe craiul Rhamses,

Pe nevasta lui, Rhodope...

Prin fondul lui sentimental, versul 498 :

Eşti îngeru-mi de pază, eşti Dumnezeu, eşti

Muză ?

duce spre poezii scrise de Eminescu înainte cu mulţi ani : spre poeziile publicate *Mortvua est, Înger de pază*, *Noaptea, înger şi Demon, Floare albastră,* spre Maria din *Sărmanul Dionis,* ca şi spre Poesis din *Geniu Pustiu,* spre poeziile rămase mult timp tăinuite în foile manuscrise *Filozofia copilei, De ce să mori tu ?, De-\aş muri ori de-\ai muri, Locul aripilor, Îngere palid, Iubitei.* Şi se poate oare trece cu vederea că-n criza pasională a anului 1876 poetul se-ntoarce cu gîndul spre copila de la Ipoteşti ? Căci nu însemnează altceva versurile din *O, dulce înger blînd,*

Sînt momente ale anului 1876 cînd Marta, Elena, Maria, care pot să fie aceeaşi fiinţă, întunecă pe Veronica. Sîntem în planul poeziei desigur, dar

cine nu ştie că, pentru un adevărat poet, adesea poezia este mai reală decît însăşi realitatea ?

Desigur Mureşanu din poem nu corespunde datelor pe care ni le oferă istoria literară. Trebuie să înţelegem că sub chipul lui Mureşanu, întocmai ca şi sub cel al lui Dionis-Dan, se află însuşi subiectivul Eminescu, cu gîndurile şi sentimentele lui. Că pentru a da un sfîrşit poemului său a recurs la o contaminare cu *Feciorul de împărat fără de stea* a fost, cum am mai amintit, o „soluţie de disperare". însă unirea ideală Mureşanu-Chipul corespunde versurilor de la sfîrşitul poemului *Feciorul de împărat fără de stea :*

E-aievea acea fiinţă, visele-ţi nu te mint,
Dar nu-i aici în lume... E sufletu-unei moarte Pe care-nsă eu
însumi pot ca să-i reaprind.
Pot s-o topesc în forma de lut care s^o poarte Şi idealu-eteric
în lut eu pot să-i prind,
Dar nu aici. — Aicea de viaţă n-^are parte ;
Vom merge-n lumea unde trăieşte mai departe.

Reîncarnare magică în epoca vechiului Egipet, vis, idealism şi poezie — născute din reacţiune firească faţă de criza pasională a anului 1876 —■ merg împreună.

Reluată de trei ori şi de fiecare data avînd ceva propriu ca simţire şi gîndire, lucrarea *Mureşanu* dă pe faţă, aşa cum ă mărturisit Eminescu încă din 1871, lipsa unei concepţii precise. Nu este de mirare că-n versiunile lucrării au pătruns elemente din alte compoziţii şi nici că versuri izolate ori pasaje întregi au devenit nucleul altor încercări versificate. Toate aceste încercări, deşi constituie ceva independent, îşi au izvorul în *Mureşanu,* şi, de aceea, le amintim aici, men- ţionînd şi ce le dă un caracter propriu prin nota de amar pesimism ori vehementă revoltă.

Bolnav în al meu suflet (Ms. 2259, fol. 245— 245 v.) cuprinde unele pasaje din *Mureşanu,* 1876. Credinţa în metempsihoză apare şi aici, dar reîncarnarea este socotită ca o nenorocire.

Dar vai ! nici siguranţa n-o am că mor pe veci...
Ş-acum din nou în evu-mi, lui Sisif cruda stîncă
Spre culmea morţii mele ridic 'Ş-ast' dată încă.
Ş-as? dată ? cine-mi spune că-i cea din urmă
oară ?

în Ms. 2276, II, fol. 62—63, se află un fragment versificat, căruia Perpessicius îi dă titlul *Confesiune,* conform cu versul 50.

Ideea monologului în faţa unui craniu vine negreşit din *Faust.* Şi Bolintineanu a avut-o, urmînd pe Goethe, ca un imitator nedibaci, în *Sorin, sau tăierea boierilor Ia Tîrgovişte.* Eminescu introduce o gîndire proprie. Divinitatea, aşa cum apare în *Confesiune,* este ca-n *Demonism* cinică, dar şi satanică în *crearea* de oameni răi, deşerţi şi slabi. în *Mureşanu,* 1869, Anul 1848 arată eroului un craniu, gest însoţit de cuvinte aducătoare de moarte.

O, stingă-se a vieţii, din Ms. 2261, fol. 73—76, cuprinde pasaje din *Mureşanu,* 1876, dar are versuri comune şi cu încercarea *Ca o făclie.* Dăm un pasaj caracteristic pentru amîndouă încercările :

O *demiurg, solie, cînd nu mi-ai scris în stele,*
De ce mi-ai dat ştiinţa nimicniciei mele ?
De ce-n al vieţii mijloc, de ginduri negre-un stol Mă fac să simt
în minte şi-n inimă un gol ?
De ce de pe vedere-mi tu vălul ai rărit,
Să văd cum că în suflet nu am decît urît f
Viaţa mea. comună sho *tîrîi uniform*
Şi să nu pot de semnul pămîntului s-adorm ?

Versul din urmă este tradus după *Mo'ise* de Vigny:

Laissez-moi m'endormir du sommeil de la terre.

Ca o făclie, din Ms. 2276, fol. 159—164, este o compoziţie plină de gîndire pesimistă. Se contaminează şi cu alte încercări versificate, ca *Icoană şi privaz* şi *E împărţită omenirea.*

Gîndire pesimistă şi-n *N-iam fost la înălţime,* din Ms. 2277, fol. 34—37 :

Ba am văzut virtutea aflînd chiar o răsplată Ce nu numai de oameni, de zei e-nvidiată, Răsplată strălucită: un giulgi şi patru scînduri. Şi tot nu mă trezisem, tot nu m-au pus pe gînduri Şi tot credeam, nebunul, că pentru^aşa comoară, E demn, murind de sete, să treci lingă izvoară.

O bună parte din versificare (v. 37—72) intră şi-n compoziţia *Gemenii.*

Cu *Mureşanu,* în diferitele versiuni, are legătură şi *Se hate miezul*

nopţii, transcrisă ca independentă în Ms. 2260, fol. 117.

I VI I
Adevăr scăldat în mite..

Mitul dacic a ajuns la o înalta expresie artistică în *Sarmis-Gemenii* şi în *Rugăciunea unui dac,* dar înainte de-a trece la cercetarea acestora, este necesar să amintim ce a contribuit la orientarea lui Eminescu spre un domeniu legendar bogat în inspiraţie. încă o dată avem prilejul să remarcăm că fără de cunoaşterea culturii poetului n-am înţelege semnificaţia unor părţi din activitatea lui poetică.

Sînt des menţionate datele despre mişcarea folclorică în mediul german cunoscut de poet, aşa că nu este nevoie să insistăm. De la mişcarea herderiană, de la *Des Kna- ben Wunderhorn* de Arnim şi Brentano (1806), curentul de apreciere a cîntecului popular devine tot mai accentuat şi se exercită o puternică influenţă asupra liricii germane. Un cu- vînt hotărîtor a avut însuşi Goethe, care, pe de o parte, preţuieşte munca lui Arnim şi Brentano, iar, pe de altă parte, ridică la mare artă teme populare, cum este aceea din *Erlkonig.*

Paralel cu atenţia pentru cîntecul popular pro- priu-zis, se deşteaptă curiozitatea pentru vechi legende, vechi mituri, care-şi găsesc admiratori şi printre poeţi, şi printre muzicieni.

înainte ca Wagner să se fi adresat miturilor, Gluck scosese mare artă muzicală din tratarea frumoasei legende a coborîrii lui Orfeu în Infern, pentru a o readuce pe pămînt pe Euridice. Plecînd de la textele antice, unele în formă poetică, aşa ca aceea din Virgiliu, *Georgice,* c. IV, Gluck a ştiut să impresioneze cu ajutorul muzicii dîndu-ne viziunea unui Tartar cu dansul înfiorător al Furiilor, şi un Orfeu care, cîntînd din liră, biruie asupra umbrelor, care vor să arunce în el groaza, şi asupra acelui cutremurător „nu“ care mereu se repetă la încercările supraomeneşti ale eroului.

Pentru Wagner, întîiul contact cu mitul a fost la cunoaşterea legendei *Olandezului zburător.* în O *comunicare prietenilor mei* reaminteşte că atunci numai i s-a deschis cariera poetică. Bineînţeles, mitul a căpătat prefaceri şi completări, eroul devine şi un Ahasverus, dar şi un Ulisse dornic să ajungă lîngă Penelopa, mitul aliat cu muzica reuşind să exprime aspiraţia la linişte a rătăcitorului pe mări, prin dragostea unei femei devotate.

Dar *Olandezul zburător* a fost numai un început. Operele lui Wagner pot fi privite ca o sinteză poetică de mitologie germanică. Marele muzician se adresează mitului în *Tannhăuser,* în *Lohengrin,* în *Parsifal* şi în întreaga tetralogie a lui.

La origine, miturile au o formă simplă, dar capătă îmbogăţire, ca fond şi ca semnificaţie, prin geniul poetic ce se inspiră din materia lor. Şi să reţinem faptul că Wagner, pentru *Tannhăuser,* de exemplu, gusta legenda primitivă mai mult decît prefacerea poetică a lui Tieck, lucru uşor de înţeles cînd ne gîndim la personalitatea atît de capabilă de intuiţii inedite a muzicianului. Lumea subiectelor poetice se îmbogăţeşte şi se înnoieşte prin inspiraţia, şi din motive simple, a unor adevăraţi poeţi ori creatori de muzică.

De la povestirile simple, cum se află în *Volsunga- saga* şi în *Edda,* s-a ajuns la poemul Nibelungilor, mereu reluat, prefăcut, adîncit, îmbogăţit în semnificaţie. Mitul primitiv oferă cadrul şi personajele, restul ajungînd creaţie personală a celor cu inspiraţie. Este just ceea ce remarcă Edouard
Schure în legătură cu Wagner şi mitul : *„II crut y retrouver, en germe du moins, cette rmture humaine depouillee de loute convention, libre, puissânte, qu'il uimit deja cru reconnaître dans la langue de Beethoven* (*Richard Wagner,* ed. Paris, 1910, p. 287).

Legenda Nibelungilor a fost cunoscută în Germania şi prin alţi scriitori. De La Motte Fouque este *Eroul Nordului.* Romantic îndrăgostit de mitologie la îndemnul lui August W. Schlegel, La Motte Fouque studiază limbile şi literaturile scandinave. Cunoaşte *Edda* în traducere latină şi daneză şi compune o epopee dramatică în trei părţi, personajul central fiind Sigurd (Siegfried). Autorul, în 1808—1810, glorifică astfel eroii germanici şi» îndeamnă pe contemporani la acţiuni patriotice. Şi povestirea mitică *Undina* este de La Motte Fouque şi şi-au amintit de ea Wagner creînd personajele fiice ale Rinului, în *Rheingold,* şi Eminescu, în încercarea de tinereţe *Ondina.*

în 1810, Friedrich von der Hagen publică o bună ediţie *Nibelungenlied.* Studiile de germanistică fac cunoscute vechile texte islandeze, iar lucrarea lui La Motte Fouque trece în umbră. Inspiraţia din mitul, acum recunoscut în valoarea lui literară, o aflăm la Ernst Raupach : *Comoara Nibelungilor* (tragedie din 1828), tipărită în 1834 şi păstrată cîteva decenii în repertoriul teatrului.

în cariera lui Wagner, a avut răsunet articolul din 1844 în care Friedrich Th. Vischer expune ideea unei opere care să se inspire din *Nibelungenlied.* Este tocmai ceea ce îndeplineşte Wagner, care-şi face cunoscute părerile şi-ntr-o lucrare din 1848 : *Der Nibelungen Mythus, als Entwurţ zu einem*

Drama.

Mitul continuă să fie izvor literar pentru *Brun- hild* de Geibel (1857). Autorul lasă la o parte elementul fantastic şi stăruie asupra jocului pasiunilor. Sub influenţa poe

ticii antice, Geibel dezlănţuie dintr-o vină tragică suferinţele eroinei.

Din 1855—1860 este tragedia *Nibelungii* de Friedrich Hebbel, din 1863, scrierea *Brunhild* de Robert Waldmuller, din 1875, *Markgraf RUdeger von Bachelaren* de Felix Dahn, personaj central fiind Crimhilda, din 1877, *Kriemhild* de Adolf Wilbrandt, din 1867 şi 1874, *Nibelungii* de Wilhelm Jordan (v. Ernest Tonnelat, *La legende des Ni- belungen en Allemagne au XlX-eme siecle,* Paris, 1952).

Cu alt prilej am arătat că orientarea lui Eminescu spre folclor se datorește şi unui impuls interior, şi studiilor folclorice şi de psihologie etnică, pe care le-a făcut îndeosebi la Berlin, şi mediului românesc favorabil activităţii folclorice, începută la noi, îndeosebi cu culegerile, de cei mai mulţi preţuite, ale lui Alecsandri. Am intrat în amănunte despre mit şi inspiraţia mitică în Germania tocmai fiindcă Eminescu se afla la studii în străinătate cînd Wagner ajunsese la celebritate prin marile lui creaţii poetice şi muzicale.-

Şi-n ce privește aprecierea muzicii, Eminescu devansează pe contemporani. N. Filimon, cunoscut şi prin cronicile lui muzicale, asistînd în 1858, la Miinchen, la opera *Lohengrin,* a putut să scrie că Wagner- e un excentric şi că nu are nici melodie, nici armonie. Dar şi cei mai apropiaţi de epoca lui Eminescu gustă îndeosebi opera italiană şi numai foarte puţin opera franceză şi germană. Favoarea publicului nostru este pentru Donizzeti, Rossini, Bellini, Puccini, Verdi, Spontini, Cherubini, Auber, Weber, Meyerbeer.

Maiorescu, spre deosebire de intelectualii noştri în acea epocă, a ţinut o conferinţă *Vechea tragedie franceză şi muzica lui Wagner,* arătînd preţuire marelui muzician german. Citǎm după darea de seamă din *Nationalzeitung,* 25. III. 1861 de A. Stal, apărută în traducere românească în *Revista Carpaţilor* (II), 1861, voi. I, p. 709 şi următ. : „Nu

se poate nega că încercarea lui Wagner nu e numai o simplă capricie sau o jucărie copilărească, ci el reprezintă mai mult, după opiniunea oratorului un moment necesar în dezvoltarea istoriei muzicale, un extrem contrariu unei alte direcţiuni unilaterale, care se caracterizează în abundenţa melodiei italice...

Muzica lui Wagner documentează specialmente încercarea unei opoziţiuni spirituale în contra unei direcţiuni materiale ; şi aşa se manifestează ca o reacţiune demnă de laudă. Ea va trece ca tot lucrul unilateral, dar va da fără îndoială impulsul spre a deştepta în mod îndoit cunoaşterea drumului celui adevărat..."

Pînă în această epocă, Wagner se făcuse cunoscut prin *Rienzi, Der fliegende Holländer, Tannbäuser* şi *Lohengrin.*

Şi la Eminescu însă unele scrieri arată cunoaşterea lui Wagner. De prin 1868 este *întunericul şi Poetul,* poate un prolog la vreo dramă istorică al cărei contur se înfiripă în mintea poetului. Cîteva versuri sînt desigur o aluzie la ceea ce săvîrşise Wagner pentru cultura germană :

Vin să ridic palatul la două dulci sorori,
ba Muzică şi Dramă... în dalbe sărbători,
Voi să le-ngîn viaţa şi-n cupa lor aurie,
Să torn zi şi-ntuneric, dureri şi bucurie.. -

în *La moartea lui Eliade* (din 1872), următoarele versuri :

Tăceţi! Cum tace-n spaimă a Nordului popor,
Cînd evul asfinţeşte şi Dumnezeii mor...

Nu poate fi decît o expresie românească pentru *Gotterdämmerung — Amurgul zeilor,* lucrare cunoscută, ca poem, încă din 1863. Ca operă muzicală, avea să fie terminată numai în noiembrie 1874.

Peste vîrfuri a apărut mai întîi în ediţia I Maio- rescu, dar face parte dintr-o tragedie istorică *Bogdan Dragoş* de prin 1876—1877 şi este posibil să-i fi fost sugerată de introducerea la actul II din *Tristan şi Isolde* (1865) :

*„Garten mit hohen Băumen vor dem Gemache îsoldes, zu welchem, seitwărts gelegen, Stufen hinauffiihren. Helle, anmutige Sommernacht. An den geoffneten Tiire ist eine brennende Fackel aufgesteckt, — Jagăgeton. Bmngane$_y$ auf den Stufen am Gemache, spâht dem immer entfernter vomehmbaren Jagdtrosse nach. Zu ihr tritt aus dem Gemache, fettrig bewegt, Isolde.**

într-o versiune de prin 1879 a *Odei — în metru antic —* următoarele versuri :

Sau din Nord etern îmi venea suflarea,
Vînt şi vicol greu, purtător de gheaţă Şi de reci zăpezi
ca gîndirea trist-a Zeului Wuotan.

Aici, Wuotan este caracterizat după Wagner, care ni-l arată slăbit în puterea lui prin atingerea inelului blestemat de Alberich şi apăsat de grele gînduri în urma prevestirilor pe care i le face Erda, ea ştiutoarea de apropierea „Amurgului zeilor".

Mai mult decît aceste ecouri, ne interesează problema mitului prin locul pe care-l are în expresia literară a lui Eminescu. De remarcat că poetul gîndeşte „mitic" încă de la *Epigonii*. *Biblia* este „adevăr scăldat în mite", Mureşanu „Chiamă piatra să învie ca şi miticul poet". Dar prin aceasta Eminescu se arată poet în sensibilitatea lui, ca şi-n mijloacele literare, poet cu totul în afară de acel spirit raţionalist- ştiinţific în care Nietzsche a văzut un agent de distrugere a mitului şi totodată de distrugere a poeziei. Gînditorul german a condamnat pe cei socotiţi de el urmaşi ai lui Socrate şi vinovaţi de a fi deposedat poezia de „patria ei ideală" şi de a o fi făcut să rătăcească de atunci încolo „ca un vagabond fără sălaş" *(Originea tragediei).*

Eminescu a privit ca personaje mitice pe Aron Pumnul, pe Eliade şi, mai cu seamă, pe Andrei Mureşanu. S-a preocupat de miturile de caracter popular, în care intră şi supranaturalul, *Soarele şi Luna* de exemplu, pe care le introduce ca personaje şi-n *Memento mori* episodul dacic, şi-n *Călin — File din poveste :*

Socrul roagă-n capul mesei să poftească să se pună
Nunul mare, mîndrul soare, şi pe nună, mîndra
lună...

Ca personaje mitice, în măreţia lor mai presus de cea omenească, apar, în scrierile lui Eminescu, Odin, Za- molxe, Decebal — eroi ai unor acţiuni istorico-legendare.

Caracteristic, pentru felul cum ştie să interpreteze mitul, este articolul din *Timpul,* 14 februarie 1880. Este vorba de copilul căruia ursitoarele îi dăruiesc tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără moarte. Şi ajunge acesta eroul întemeietor de oraşe, biruitor asupra zmeijor, ajutor al oamenilor în zbuciumul lor spre civilizaţie., Soseşte la palatul unde-i aşteaptă tinereţea şi nemurirea, dar, după vreo trei zile, plecînd la vînat, adoarme în valea aducerii-aminte şi deodată îi apar în gînd casa, părinţii, locurile pe care le părăsise ca flăcăiandru. Şi o porneşte atunci printr-o lume pe care n-o mai recunoaşte şi în care nu mai este recunoscut, iar cînd le spune semenilor că el este eroul despre care se vorbeşte, aceştia îl socot nebun. în acest erou Eminescu vede mitul independenţei ţării noastre :

„Cam astfel pate şi geniul neîmbătrînit al istoriei românilor. Dacă acest geniu ar veni astăzi sub forma lui Mircea-cel-Bătrîn şi ar zice : «eu v-am dat independenţa ţării, căci după ce am înfrînt oştirile turceşti, m-am supus împăratului sub condiţii, care au trebuit să vă păstreze ţara şi naţionalitatea» — mulţi ar lua în rîs pe bătrîn...“ Povestea o ştia Eminescu din Ispirescu, dar interpretarea este cu totul nouă şi poetică.

Eminescu, în orientarea lui în domeniul legendelor şi a miturilor, s-a informat desigur şi din studiile lui Iacob Grimm (1785—1863) despre mitologia germană, în care găsea absorbite şi părerile despre daci, pe care el le cunoştea din Jornandes, şi lucrările lui Max Miiller, lingvist şi mitolog german (1823—1900).

De mit ca izvor literar s-a ocupat Julian Jura, în *Mitul în poezia lui Eminescu,* Paris, 1935, cuprinzînd în cercetarea lui *Strigoii, Luceafărul* şi *Rugăciunea, unui dac.* Studiul nostru priveşte alte laturi ale problemei inspiraţiei mitice la Eminescu.

Primele cunoştinţe despre daci trebuie să le fi avut Eminescu din lucrările lui Hasdeu. Acesta, istoric cu vaste cunoştinţe, dar şi cu imaginaţia tumultuoasă, capabil să stabilească între probleme raporturi ingenioase, dar nu şi convingătoare întotdeauna, a dat impuls şi frămîntării poetice a adolescentului poet. S-au adaos cunoştinţele din Miron Costin, din istoricii latinişti, care-au dezvoltat, cum era de aşteptat, mai mult sentimentul mîndriei originii latine decît a celei dacice. Ne interesează aici curiozitatea pentru epoca de început a neamului nostru şi dezlănţuirea nelimitată a imaginaţiei literare. Şi astfel, încă de pe la 17—18 ani, Eminescu, avînd schiţat în minte un poem, putea nota în Ms. 2262, fol. 4, următoarele :

„Italia. Lumea schimbată la faţă ; pămîntul în delir, soarele beat.

Limba ei, muzica celui mai mare maestru al ei, muzica (lui Dumnezeu) nu e decît limba română măsurată pe note, limba română cîntată în apoteoza unei feerii. Vulturul Gloriei romane a smuls inima din Roma murindă,

spre a o reduce la Dumnezeu, de unde venise. Dar setos de victorie, el se repezi asupra unui gigant Taur, îl rupse în bucăţi, îl omorî, dar lăsă să cadă inima Romei în pămîntul Taurului (Bourului). Acest pămînt este Dacia."

Fantazie pur mitologică, s-o recunoaştem, şi cu asemenea fantazie va rămînea poetul şi-n alte încercări literare de inspiraţie dacică, şi atunci cînd studiile îl vor fi făcut să-şi îmbogăţească mintea cu informaţii din Herodot, Strabon, Jornandes, Iacob Grimm şi Gr. Tocilescu *(Dacia înainte de romani).*

Literatura noastră din acea vreme, prin *Docbia şi Traian* şi *Itinerarul sau Călăuzul la Pion* (1840) de Asachi, *Traian în Dacia* (1860) de Pelimon, *Traianida* (1868) de Bo- lintineanu, *Decebal* (nuvelă din 1869 în *Convorbiri literare)* de I. Pop Florantin, nu-i oferea lui Eminescu modele de poezie, dar putea să-i convingă de justeţea căii pe care apucase.

Manuscrisul 2286 este bogat în date din epoca berlineză. întocmai cum va face pentru *Strigoii,* înscriind în Ms. 2270, fol. 99 v. — 101, date despre avari, Eminescu, pentru un poem dacic, înscrie note istorice în Ms. 2286, fol. 38 şi 37 v., printre care se amestecă şi fapte legendare. Asachi ştia din *Norma* lui Bellini de dragostea proconsulului roman Pollione pentru fiica lui Orovero, şeful druizilor şi a născocit o dragoste a lui Traian pentru Dochia, fiica lui Decebal.

Eminescu urmează pe Asachi şi născoceşte dragostea pentru Traian a Dochiei, fiica lui Diutpareu, care fusese rege, dar, acum orb, avea demnitatea de şef al preoţilor daci. Conflictul poemului-dramă s-ar fi întemeiat pe deosebirea de vederi între un admirator al romanilor şi Decebal, nepotolit în ură şi nezdruncinat în încrederea de a învinge.

Amintim ca o curiozitate că-n 1893, Gr. Ventura, în colaborare cu V. Leonescu, a scris o tragedie : *Traian şi Andrada,* în care aflăm de-o fiică a lui Decebal, Andrada,

l

îndrăgostita de împăratul roman. Şi de data aceasta, fapte clin domeniul fantaziei.

Dar tot în Ms. 2286, la fol. 72, avem planul unui poem *Decebal,* în patru cînturi. Gh. Bogdan-Duică a publicat în întregime acest plan, în *Buletinul Mihai Eminescu*, III (1932), p. 195 şi următ. Dochia, vrăjitoare tînără, se află printre zeii Daciei, cu intenţia, credem, de-a le cere sprijinul în lupta care se pregătea între Traian şi Decebal. Cîntăreţul Ogur întrerupe desfătarea zeilor prin cîntec şi coboară în carul soarelui pentru a îmbărbăta pe daci. în acest timp, Roma se pregăteşte de război, Decebal îşi adună oştile şi aliaţii, dar corbul Munin al lui Odin vesteşte pieirea. Dacii sînt înfrînţi, Traian se îndrăgosteşte de Dochia, iar Ogur vesteşte zeilor nordici căderea Daciei. Nordul răzbună pe daci, dezlănţuind asupra Romei năvălirile barbare.

Bogdan-Duică menţionează şi versuri din acelaşi Ms., fol. 72v.—74, care, cu prefaceri, vor apărea şi-n episodul dacic din *Memento mori:*

Vai vouă ce nici oameni nu sînteţi Nici zei, ci-
^amestecul de rele Din amîndouă aceste fiinţe,
Minări sunteţi ca zeii, nu ca ei Plini de
mizericordie. Ca oameni Aveţi io *minte, însă*
inimă nu...

Versurile din *Odin şi Poetul,* din Ms. *12*90, fol. 31—36, 38—45, tot din epoca studiilor la Berlin, interesează din mai multe puncte de vedere. Că Decebal se află alături de Odin printre zeii Valhalei nu este de mirare, de vreme ce Eminescu studiase lucrări în care geţii şi goţii erau socotiţi acelaşi popor. Dar, în acest poem, apar versuri de satiră socială asemănătoare cu aceea din *Scrisoarea II,* versuri de vestejire a societăţii româneşti contemporane, aşa cum într-o zi avea să-şi găsească expresia şi-n *Scrisoarea III* şi versuri de preamărire a artei senine, clasice, rostite de Odin :

Nu crede că-n furtună, în durere, în arderea unei păduri bătrîne,
In arderea şi-amestecul hidos Al gîndurilor unui neferice E
frumuseţea. Nu — în seninul, tn liniştea adîncă sufletească,
Acolo vei găsi adevărata,
Unica frumuseţe...

Şi sînt şi versuri de satisfacţie a lui Decebal că Roma a decăzut:

Ah ! ce-am dorit în ora morţii mele,
Roma să guste pîn' în fund paharul Mizeriei şi decăderii, într-iatît

încît să sc dispreţuiască ei pe sine,
Asta s-\a-mplinit... Romanii vechi şi minări, învingătorii lumii, au devenit R-omimculi...

Este uşor de remarcat că Eminescu nu este preocupat de documentele istorice şi nici nu proiectează să poetizeze istoria. Ca poet, el caută să intuiască fapte şi stări psihologice privite sub. forma lor legendară. Totul, afară de unele elemente de ordin general, este creaţie a fantaziei, totul este fond imaginar, devenit realitate numai într-un plan poetic, cum nu-l mai încercase nimeni la noi cu atîta suflu original.

Feciorul de împărat fără de stea reprezintă o culme a poeziei narative a lui Eminescu, pe baza unor elemente de basm şi a unor credinţe mistice. în aceeaşi epocă de studii în străinătate, *Memento mori — Panorama deşertăciunilor* reprezintă o culme a poeziei narative inspirată de evenimente parte mitice, parte istorice şi subordonată unei gîndiri în ce priveşte dezvoltarea umanităţii.

Concepţia din *Memento mori* este amplă, totuşi necompletă. între momentele jalonate pentru marcarea dezvoltării istorice a umanităţii lipsesc cîteva de valoare deosebită : Cartagina, Bizanţul, Veneţia, iar în ce priveşte momentele acceptate de poet, cel al vieţii primitive şi cel al vieţii asiatice sînt insuficient dezvoltate, iar cel al Dochiei şi al luptelor între romani şi daci capătă o amploare disproporţionată în raport cu celelalte.

Ideea căreia i se subordonează materialul este pesimistă, în conformitate şi cu ceea ce-a arătat Eminescu în schiţările *brouillonare* pentru *Andrei Mureşanu* şi *Scrisoarea I,* ori în partea redactată din *Feciorul de împărat fără de stea.*

Slavici, desigur, era în curent cu munca prinsă de Eminescu în manuscrise şi va fi fost uimit, pe drept cu- vînt, de măreţia proiectelor literare ale priete'nului său. Şi de ce n-am bănui că şi cei de la Junimea erau informaţi de Slavici despre toate acestea ? Maiorescu, în *Direcţia nouă* (1872), scrie despre un Eminescu cunoscut marelui public numai prin cele cîteva poezii apărute în *Convorbiri literare,* dar nu va fi fost el informat oral şi despre încercările pe care poetul le avea în manuscris ? Părerea lui Slavici este atît de favorabilă lui Eminescu şi atît de justificată, dacă avem în vedere materialul documentar pe care numai astăzi îl cunoaştem în varietatea lui, şi nu ni se pare nimic exagerat în caracterizarea pe care-o face în scrisoarea din 16 septembrie 1874, trimisă lui

Iacob Negruzzi, din Viena : „Cu atît mai preţioasă arătare este Eminescu pentru noi, care nu sîntem dintre oamenii cu desăvxrşire comuni. îl cercăm tocmai pentru comorile, ce ni se desfăşură în sufletul său. El este o literatură vie, galerii în care tot momentul se produc nouă întrupări a gîndirii frumoase/'

Victor Hugo, cu *La legende des siecles,* putea să-i dea lui Eminescu. numai o idee generală despre un poem epic. Ca fel de inspiraţie însă, avem a face mai degrabă cu un Childe Harold, care, după ce ar ieşi de la cursurile universitare, şi-ar aşterne pe hîrtie impresiile poetice dintr-o călătorie imaginară. Eminescu este mult preocupat de pitorescul locurilor şi al oamenilor, de mituri, de cîte-o mare figură a istoriei, dar mai puţin de evoluţia omenirii, de ideea de progres ori de vreo problemă politico-socială. Gîndirea lui este de natură poetică : civilizaţiile de-a rîndul s-au prăbuşit, creaţiile politice au dispărut, totul este deşertăciune, iar consolarea o putem afla numai în vis şi-n poezie.

Ideea mutabilităţii şi fragilităţii lucrurilor omeneşti o putea cunoaşte Eminescu şi din *Ruinele* lui Volney, carte atît de răspîndită şi la noi încă de la începutul secolului al XlX-lea, dar şi din literatura autohtonă, pe care ştim prea bine că o cercetase cu pasiune. Nu-i va fi scăpat nici *Viaţa lumii* de Miron Costin şi nici *Roma cum este, Roma. cum era* de Iancu Văcărescu.

Şi nu trebuie să credem că nu va fi citit cu interes şi pe *Conraâ* al lui Bolintineanu, lucrare atît de inegală din punct de vedere literar şi totuşi cu unele pasaje demne de atenţie.

La Junimea, poemul a fost cunoscut sub titlul *Diorama,* din care Eminescu a citit fragmentele *Egipetul* şi începutul Evului de mijloc, după cum se înregistrează în şedinţa Junimii, la 1 septembrie 1872, ţinută la Maiorescu acasă (v. I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare,*
IV, p. 457).

V. 1.

Turma visurilor mele eu le pasc ca oi de aur.

în *Epigonii* şi în *Feciorul de împărat fără de tea,* Eminescu la fel ne transpune, de la primele versuri, într-o lume a basmului.

V. 2.

Cînd a nopţii întuneric — înstelatul rege maur...

în O *călărire în zori,* v. 1, varianta din Ms. 2259, fol. 35v.—37 :

A nopţilor rege cu faţa de maur...

în *Mim,* scena care-i izvorul poeziei *Melancolie :*

Pe lumea, cea dormindă, în noaptea ce întină
Cu razele ei negre, cu faţa ei arabă.

înstelatul rege maur = cerul, ca un fond întunecat pe care scînteiază stelele.

V. 4.

Iară luna argintie...

Vraja lunii, înainte de *Melancolie* şi de *Scrisoarea I,* a fost exprimată literar în *Printre stînci de piatră seacă,* în *Făt-frumos din lacrimă* şi-n alte încercări. în simţirea acestei vrăji, Eminescu este apropiat şi de imaginaţia mistică populară. încă din culegerea fraţilor Schott, *Wală- chische Mărchen,* Stuttgart und Tubingen, 1845, avem înregistrarea superstiţiilor în legătură cu luna : *„Die Sina (ge- schrieben Zina, d. i. Diana) jagt mit einem grossere Gefolge von Zauber'mnen und Feen in den Wolken. Viele Walachen schworren drauf dass sie ihre Festmusik in den Liiften ge- hort haben. Auch zeigt mcm die Stătten wo von den Vber- irdischen mit ihrem Gefolge getanzt worden ist und daher Gras and Krauter verwelkt sind. Die Sina hat grosse Zau- berkrâfte: sie kann lahm, taub und blind machen. Besonders măchtig ist sie an Pfingsten; daher trăgt um diese Zeit jeder*
Walacb in Giirtel ein Stuckcben Lindenbolz, das aber nocb nicht im Wasser gelegen sein darf und einen Zweig von At- tich (Alttich hollunder, Sambucus Ebulus).“ (p. 296)

V. **6**.

Cînd în straturi luminoase basmele copile cresc.

Aici avem „basme-copile“, după cum **111** *Feciorul de împărat fără de stea* avem : „stele-copile", tot pentru sugerarea ideii de depărtare în timp.

G. Călinescu, în *Opem lui Eminescu,* II, p. 181, ■crede că textul este : „basmele copite cresc“, iar în aceeaşi lucrare, V, 20, că mai potrivit ar fi :

„basmelor copite cresc".

Şi cu explicaţia : „Basmul este văzut ca un animal fabulos, în continuă generare, contemporană cu ninsoarea stelelor, metaforă minunată..."

V. 7.

Mergi, tu, luntre-a vieţii mele, pe-a visării lucii

valuri.

Atracţia lumii de visare este ceva caracteristic în poezia de tinereţe a lui Eminescu. Lumea aceasta are înfăţişarea unui Eden, în care se amestecă elementele creştine cu cele păgîne.

V. 15.

Te încerci a stoarce lapte din a stîncii coaste seci.

Este prozaismul vieţii aşa cum o văd „epigonii". Spre deosebire de ei, Eminescu simte farmecul iluzionării, trăirii vizionare, halucinante.

V. 16—18.

Una-i lumea^nchipuirii...

De la cuprinsul acestor versuri la cel din *Scrisoarea II* mersul este firesc :

Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea fiinţa, Şi, din contra, cea aievea ne părea cu neputinţă.

V. 23.

De văd răul sau de nu-l văd, el pe lume tot
rămîne.

Curios indiferentism la un tînăr de **22** de am. Dar chiar din această vreme, în articolele din *Federaţiunea,* Eminescu se arătase un luptător politico-social. în poezie însă apare ca un resemnat pesimist.

V. 27.

Toate au trecut pe lume, numai răul a rămas.

Pesimism al cunoaşterii, asemănător cu al lui Schopenhauer.

V. 31.

Cînd posomoritul basmu — vechea secolilor
strajă..,

Eminescu ţine la forma arhaică „basmu“, pe care o aflăm şi-n alte poezii. După modelul „basmu“, formează în *Scrisoarea III* „cinismu". „Posomoritul basmu“ este istoria omenirii. După poet basmul s-a născut o dată cu omenirea. La fel cu Wagner, pe care Eminescu îl cunoştea de-aproape în acea epocă, predilecţia poetului este pentru mituri ca expresia cea mai pură a gîndirii popoarelor.

V. 53.

Poarta naltă de la templul unde secolii se torc.

O comparaţie între Eminescu şi marii poeţi ai lumii pune totdeauna în relief bogata imaginaţie şi invenţie verbală a poetului nostru. La Baudelaire, poet cu o sensibilitate mult deosebită de a lui Eminescu, avem :

T-ant l’echeveau du temps lentement se devidc.

(Spleen et ideal: De profundis clamavi)

V. 36.

Uriaşa roafa vremii.

Miron Costin, în *Viaţa lumii:* „trec anii cu roata" (v. L. Gâldi, *Stilul poetic al lui Mihail Eminescu,* Buc., 1964, p. 114, nota 17).

V. 43 şi următ. Poetul ne dă prea puţin despre viaţa omului primitiv. Nimic din lupta pentru existenţă, nimic despre dezlănţuirea pasiunilor şi instinctelor, nimic despre experienţa care zi cu zi îl face să-şi îmbunătăţească

viaţa. Preocupat de chestiuni mitice şi mistice, Eminescu pune accentul pe idolatrie şi pe importanţa preoţilor, magi şi vrăjitori totodată.

Poetul aminteşte, în legătură cu viaţa primitivă, şi cultul focului. De observat că şi la noi în popor există practici magice, vrăjitoreşti în raport cu focul (v. Marcel Oli- nescu, *Mitologie românească,* Buc., 1944, p. 297 şi următ.).

V. 49.

Babilon, cetate mîndră...

Desigur, chiar privind lucrurile din punct de vedere poetic, nu se poate accepta acest salt uriaş de la primitivitatea sălbaticului la luxul şi depravarea Bahilonului. Tablourile lui, fără de legătură organică între ele, formează o unitate numai fiind raportate la ideea deşertăciunii a tot ce creează omul.

După legendă, oraşul Babilon a fost întemeiat de Semiramis, urmînd un plan grandios. Zidul avea lungimea de trei sute şaizeci de stadii **(66** km). întărit cu 250 de turnuri, acest zid era atît de larg, că puteau înainta pe el şase care alăturea.

Devenită legendară, Semiramidei i se atribuia tot ce se clădise mai măreţ şi mai frumos în Babilon, Ninive şi alte oraşe. Ei i s-au atribuit şi grădinile suspendate, care în realitate, cum scrie Diodor din Sicilia, ar fi fost opera unui urmaş al ei, dornic să satisfacă fantazia unei iubite. (V. G. Ma- spero, *Histoire ancienne des peuples de VOrient,* Paris, Hachette, p. 771.)

V. 52.

Cînd poporul gemea-n pieţe...

în timpul domniei Semiramidei a izbucnit o revoltă în Mizia, reprimată sîngeros imediat. Dar, după aceasta, regina a întreprins călătorii în provincii şi a adus îmbunătăţiri vieţii sociale.

V. 55. şi următ.

Acel rege — o *lume^n mîna-i...*

Asirienii erau un popor violent, sîngeros, înşelător şi gata să se folosească de forţă în orice împrejurare. Ori pe unde înaintau în timpul luptelor, distrugeau şi ardeau totul, iar pe duşmani îi trăgeau în ţeapă ori îi jupuiau de vii. Regele asirian era, în general, mîndru, despotic, gata să lupte pentru zeii şi religia lui. Războaiele purtate de rege erau de natură religioasă şi urmăreau răspîndirea cultului lui şi la celelalte neamuri (v. Maspero, *op. cit.,* p. 352).

V. 63.

Şi la mese-n veci întinse e culcat Sardanapal.

Tipul obişnuit al despotului oriental. Şi istoria înregistrează

legendele în jurul acestui personaj.

V. 64.

Şi sub degete măiestre arfele cugetă mite.

în aceeaşi lucrare, v. 259 :

înserează şi apune greul soare-n văi de mite.

Se vede bine obsesia cuvîntului la Eminescu, dar nu avem un cuvînt, şi atît: de el se leagă o întreagă cugetare şi o manieră aparte de-a privi istoria, cu oamenii ei şi cu natura în care ei acţionează.

V. 67.

Azi ? Vei rătăci degeaba în pustia nisipoasă.

La Perpessicius : „Cîmpia nisipoasă".

V. 71.

„De-l întrebi: unde-i Ninive ?“

Ninive, capitala Asiriei, era aşezată pe Tigru, în timp ce-o împresurase Ciaxar în fruntea armatelor mezilor, hoarde de sciţi au trecut Caucazul şi s-au revărsat asupra provinciilor de la sud.

Ciaxar, învins de sciţi, a trebuit să despresure oraşul şi să se retragă. Năvălitorii au pustiit Mizia şi apoi Asiria, deşi asirienii erau în legătură de prietenie cu ei. Ninive a fost cruţată, dar alte oraşe, ca Asur şi Kalakh, au căzut pradă focului şi devastării. în 608 î.e.n., însă, Ninive cade în mîna mezilor, care distrug sanctuarele, cetăţile, cărţile sfinte, aşa ca să nu rămînă nimic în urma lor (Maspero, *op. cit.,* p. 596).

V. 73. şi următ. „Naţionalele" reproduse de I. Grămadă ne arată că Eminescu a urmat la Viena, din toamna anului 1869 înainte, cursurile de filozofie practică şi de istoria filozofiei (Robert Zimmermann, Karl Sigmund Baruch-Rappaport, Teodor Vogt), cursurile de italiană (Giam- maria Cattaneo), cursurile de drept roman (Rudolf Ihering, Ludwig Ritter von Arndts) şi de logică (Teodor Vogt). (V. *M. Eminescu,* Heidelberg, 1914.) Numai la Berlin, din

toamna anului 1872 înainte, a putut cunoaşte sistematic istoria Egiptului. La muzeele din Berlin a putut vedea şi opere de artă egipteană. Diferite note în Ms. 2286, fol. 49 şi următ., 2257, fol. 221 şi următ.

Episodul *Egipetul* a apărut în *Convorbiri literare* din **1** octombrie 1872. O bună ediţie a poeziilor lui Eminescu ar trebui să-i încadreze în *Memento mori,* la locul lui firesc : versurile 73—162, socotind ca definitivă forma din revista junimistă. In Ms. 2259, fol. 87v.—89v., textul prezintă unele deosebiri faţă de cel definitiv.

Evocarea Egipetului, cu ce avea caracteristic ca viaţă misterioasă, are, fără îndoială, măreţie poetică. Sînt unele stîngăcii în ce priveşte expresia, dar şi Maiorescu a socotit că trebuia să treacă peste ele.

O pagină remarcabilă este *La Piramide* de Bolintineanu. Eminescu a cunoscut-o fără îndoială şi a reţinut din ea ceva în maiestatea descrierilor şi în misterul vieţii egiptene.

La Piramide face parte din culegerea *Reveni* (1865) şi, sub o nouă formă, este cuprinsă şi în *Conrad, c.* III. Reproducem un fragment :

Voi umbre nevăzute, o fii de-ncbipuire! Sculaţi-vă o dată
din ăst tăcut mormînt!
Iar tu, lumina vieţii! învie cu-o zîmbire Al lor trufaş
pămînt!
Tăcere ! iată noaptea... o umbră se arată.»
Răsare din pămînt!
Ea face semn cu mîna-i plăpîndă şi uscată,
Şi mii de alte umbre se-nalţă din mormînt.
Trei regi ce rădicară aceste piramide,
Trei umbre, în tăcere, s^aşează la banchet;
Trei cupe aurite, la stelele splendide Ridică
deodată o mînă de schelet.
O tînără princesă s-aşază în tăcere Şi cheamă lîngă sine
fantastici trecători,
Şi intonînd armonii d-amor şi de plăcere, Deschide vălu-
i d-aur pe sînul ei de flori.
Dar iată se aude o surdă nechezare De ageri
cursieri;
Cambis păşeşte-n capul popoarel-or barbare...
Mii ţipete se-walţă în sînul desei seri ;
O luptă cruntă-ncepe şi armele în vînturi Răsună cu
tărie pe braţele de os ;

Iar cetele-egiptene reintră în mormînturi Şi aerul răsună
d-un zgomot fioros.
Emul Macedonio în urma lor apare,
El trage după caru-i popolii cei cuprinşi;
Aceste turme sclave se luptă cu turbare, Să-nvingă în
robie alţi popoli neînvinşi!
Oh ! nu mai e speranţă d-această omenire !
Tu, dulce libertate ! ce lumea-ai amăgit,
Ori nu ai fost tu oare decît închipuire ?
O popol, încetează de-a cere-o fericire,
Pe care nu ştii însuţi s-io *laşi celui robit 1* V. 73.

Nilul mişcă valuri blonde...

Descrierea regiunii se află şi-ntr-o povestire din epoca studenţiei, într-unul din caietele lui Eminescu : „Pare că-ntr-o noapte de vară ar fi nins deodată o pulbere de diamant peste toată lumea şi urmele acelei străluciri ar fi muiat şi îndulcit aerul cel dulce al Egipetului, şi numai Nilul îşi leagănă mişcătoarele şi lungele lui maluri de papură, printre care curg oglinzile lui mari, care reflectă şi lumea cerului, şi pare că apele lui, mişcîndu-se una peste alta ca linţoliu de cristal mişcător, sună în adînc cîntarea cîntărilor..." (Ms. 2255, fol. 92, *Faraonul Tlâ).*

V. 82.

Răsărit din ştinte-izvoare.

Egiptenii n-au cunoscut izvoarele Nilului, iar preoţii, ca să întreţină credinţele religioase, îi învăţau că fluviul cobora din cer.

V. **86**.

Memfis colo-n depărtare...

După tradiţie, oraşul a fost fondat de Menes. Cu începere de la dinastia a IlI-a, Memfis se ridică mereu în detrimentul fostei capitale Thinis. Epoca lui de glorie, cînd capătă amploare şi se înfrumuseţează cu monumente grandioase, este de la a IlI-a pînă spre sfîrşitul celei de-a Vl-a dinastii (3200—2475 î.e.n.). De la această dinastie înainte, centrul politic al Egiptului se deplasează spre sud, mai întîi spre Heracleopolis şi, apoi, se fixează la Tbeba, sub dinastia a Xl-a (2160—2000 î.e.n.).

Menes a înălţat la Memphis în cinstea zeului Phtah un templu măreţ, admirat tot atît cît şi templul lui Amon de la Karnak.

V. 89.

Au zidit munte pe munte...

Au ridicat blocuri enorme peste alte blocuri enorme, dar expresia „munte pe munte“ vine de la sine, după ce mai sus s-a vorbit de o cetate de „giganţi". Se sugerează ideea luptei împotriva lui Jupiter a giganţilor care, voind să escaladeze cerul, au încercat să urce muntele Ossa peste muntele Pelion şi, apoi, pe acesta, peste muntele Olimp.

V. 97.

S-inserează... Nilul doarme şi ies stelele din strungă.

în povestirea *Faraonul Tlâ,* aceste note descriptive :

„Sara... sara... sfînta şi limpedea mare îşi întinde pînzăriile transparente de azur sub luna care-n nălţimea depărtată a cerului trece ca un mare măr de aur neţinut de nimic în eterul albastru... pustiile Nubiei lucesc verziu-sur ca cîmpii de gheaţă, pe care a căzut o ninsoare uşoară, şi Memphis, divina Memphis, îşi ridică colosalele ei zidiri ninse de lună în depărtarea ţării...“ (Ms. 2255, fol. 92.)

V. 99.

Cine-a deschis piramida...

Despre deschiderea piramidei şi intrarea înlăuntru a regelui, avem descrierea următoare : „în singurătatea pustiilor, se-nălţa piramida sură, cu fruntea ajungînd nourii... Luna o ningea, încît părţile lovite de ea păreau de zăpadă, părţile umbrite păreau de cărbune, şi lungă, şi ţuguiată, gigantică, se-ntindea pe nisip umbra piramidei. Regele îşi făcu drumul pe dunga umbrei, un punct negru mişcător, pînă ce veni în apropierea ei. Deschise o uşă cu-o cheie de aur, o închise iar după sine... şi cu asta închisese porţile lumii după el... era singur, singur într-un mare mormînt..." *(Fanaonul Fia,* Ms. 2255, fol. 98.)

V. 115.

Rîul sfînt ne povesteşte...

Dăm o parte din imnul regelui Ekhnaton către soare, cîntat cu acompaniament de harfă, în zorii zilei şi o dată cu apusul, în templul lui Aton la el Amarna :

Tu creas le Nil dans le monde infeneur
Et le fis sur gir â ton gre
Pour maintenir en vie Ies hommes, toi, leur maître ă tous !
Tous Ies pays lointains — tu fis qu'eux aussi vecussent.

Tu plaaas le Nil dans le ciel, afin qu'il descendît

vers eux

Et battît Ies montagnes de ses flots, comme

la mer,

Et qu'il abreuvât leurs champs selon leurs

besoins,

Que tes desseins sont excellents, â seigneur

de l'eternite ! Le Nil

\au ciel, tu le dormas au pays des

montagnes,

Aux animaux qui courent sur pattes de tous

Ies pays de montagnes Mais le

Nil qui vient du monde inferieur,

tu le donnas â l'Egypte...

(A. Erman et H. Ranke, *La civilisation egyptienne,* Paris, 1952, p. 522.)

V. 125.

Piramidele din creştet aiurind şi jalnic sună...

Versuri sugerate lui Eminescu de legenda statuei lui Memnon ridicată în împrejurimile oraşului Theba.

V. 128.

Magul priivea pe gvnduri în >oglinda lui de aur.

în povestirea reîncarnărilor faraonului Tlâ, Eminescu arată practicile magice ale faraonului, care se serveşte de o mare oglindă de aur pentru a evoca chipul zeiţei Isis. Aşezată într-o sală fără de acoperământ, în oglindă se reflectă bolta cerească (Ms. 2255, fol. 95).

V. 131.

Şi cu varga zugrăveşte...

Poetul scrisese întîi : „Şi c-un ac el zugrăveşte..." V. 150.

...prorociri se aridic.

Forma arhaică pentru : se ridică. La Pelimon, în *Traian în Dacia* (1860) :

Muntele măreţ s-<ardică.

La Depărăţeanu, în *La Italia:*

Italia frumaasă s-ardică din mormînt.

V. 156.

Din pămînt şi de sub mare s^aud sunete

ce cresc.

Versul sugerează misterul. Versurile următoare dau amănunte despre această viaţă fantomatică.

V. 157 şi următ. Viaţa după moarte în credinţele populare egiptene : *„II est certain que, des l'epoque la plus reculee, Ies Egyptiens etaient fermement convaincus que l'homme, apres la mort, continue a vivre; mais il ne se ţai- saient pas une idee claire de la mature de cette existence ni de l'endroit ou elle se deroulait. Les uns ont pense — et cette idee, ă l'epoque primitive, s'appliquait surtout \au roi — que le mort devait trouver sa place dans le ciel parmi les etoiles; d'autres qu'il perchait sur les arbres parmi les oiseaux; d'autres encore qu'il devait resider en malite, â l'endroit meme oii ses ossements reposaient en terre. D'autres fois, on s'est imagine que tout son plaisir devait consister â apparaître d'abord sous telle forme, ensuite sout telle autre, un jour comme un heron, le lendemain comme un scarabee, le surlen- demain comme une fleur de lotus sur l'eau. Parfois aussi, il habite le monde souterrain que le dieu solaire parcourt dans sa barque pendant la nuit, et il se promene, en compagnie de ceux qui l'ont precede dans la mort, sur les* beaux sen- tiers oiîi cheminent les bienheureux. *Tatât enfin — car c'est une irnagmation de paysan qui s'est cree cet ideal — il entre dans les champs d'Eamu, ou l'orge et l'cpe.autre atteignent*

une hauteur de sept coudees ; lâ il peut labourer et recolter, ct, Ie soir, lorsqu'il est fatigue, il lui est permis de s'asseoir sous le sycomore et de jouer aux dames aves ses compag- nons...“ (A. Erman et H. Ranke, *op. cit.,* p. 385.)

V. 163 şi următ. Şi-n episodul Iudeiei, Eminescu este numai poet evocator. Partea descriptivă cuprinde fanta- zia proprie a poetului, dar are puncte de atingere şi cu *Cîn- tarea Cîntărilor* de Solomon.

Şi în Libanon văzut-am rătăcite căprioare,
Şi pe lanuri secerate am văzut mîndre fecioare,
Purtînd pe-umerele albe auritul snop de grîu ;
Alte vrînd să treacă apa cu picioarele lor goale
Ridicară ruşinoase şi zîmbind albele paule,
Tulburînd cu pulpe netezi faţa limpedelui rîu.

V. 175.

Am văzut regii Iudeiei în biserica măreaţă.

Tfimplul din Ierusalim a fost ridica,t de Solomon. Distrus de Nabuchodonosor, care duce pe evrei în captivitate, refăcut fără să atingă măreţia de altă dată, cînd Cirus cucereşte Babilonul şi permite evreilor să se întoarcă acasă, templul durează pînă la 70 e.n., cînd este dărîmat de armata romană condusă de Titus.

V. 180.

Genunchmd să-i ierte Domnul osînditul lui

păcat.

în *Biblie, Cartea II a împăraţilor,* cap. XII, Na- tan, trimisul Domnului, mustră pe David, care nu se mulţumise să ia pe Vetsavia, dar a făcut şi ca soţul ei să moară în luptă. în legătură cu aceasta, şi *Psalmul 4 :* „Că fără de legea mea eu o cunosc şi păcatul meu înaintea mea este pururea.

Ţie unuia am greşit, şi rău înaintea ta am făcut, ca să te îndreptezi întru cuvintele tale şi să biruieşti cînd vei judeca tu.

Că iată întru fără de legi m-au zămislit, şi în păcate m-a născut maica mea...“

V. 181.

Solomon, poetul rege...

în *Cartea III a împăraţilor,* IV, 32—33 :

„Şi a alcătuit Solomon trei mii de pilde şi cinci mii de cîntări.

Și a grăit de lemne de la chedrul cel din Livan
și pînă la isopul care iese prin zid, și a grăit de vite, și de
cele ce zboară, și de cele ce se tîrăsc, și de pești.“

V. 186.

Lumea asculta uimită glasu-i dulce și încet.

„Și a venit din toate neamurile să auză înțelepciunea lui Solomon, și-a luat daruri de la toți împărații pă-
mîntului, care auzeau de înțelepciunea lui“ (*Ibid.,* IV, 34).

V. 190.

Căci femei le-l așteaptă...

„Și împăratul Solomon era iubitor de femei, și a luat femei de alt neam multe, și pre fata lui Faraon, moavi- tence, amanitence, sirience... Și a fost în vremea bătrîneților lui Solomon, femeile au abătut inima lui Solomon după alți dumnezei ; și n-a fost inima lui deplin cu Domnul Dumnezeul lui, ca inima lui David tatăl său.“ *(Ibid.,* XI, 1—4.)

Lăsînd la o parte aureola legendelor, un istoric caracterizează astfel pe David și pe Solomon : *„David et Solomon offrent l'assemblage si curieux de qualites et de defauts qui font les grands princes chez les Semites. Le premier, soldat de hasard et heros d'aventure est le type du fon- dateur de dynastie, fourbe, cruel et dissolu, mais brave, pre- voyant, capable de devouement, de generosite et de repentir; le second est le monarque fastueux, sensuel, devot, qui succede d'ordinaire au soldat heureux. S'ils n'instituerent rien de durable, c'est qu'ils meconnurent l'un et l'autre la mture du peuple auquel ils uvaient affaire.“* (G. Maspero, *op. cit.,* p. 411.)

V. 205.

O, lăsați să moi în ape oceanici a mea lră...

Cu acest vers începe episodul Greciei, cel mai frumos din întreg poemul.

Cezar Papacostea, în legătură cu admirația lui Eminescu pentru lumea ideală a Greciei, amintește și versurile pe care le scrie Schiller în *Die Gdtter Griechenlands (Filozofie antică în opera lui Eminescu,* Buc., p. 37—38). Observația lui Papacostea se potrivește și pentru acest episod al Greciei, dacă avem în vedere numai cultul pentru antichitate. Ca poezie însă, deosebirea este fundamentală. Schiller se arată preocupat de-o idee, în versurile lui nu se revarsă decît rar imaginație. Eminescu însă evocă pitorescul vieții antice, varietatea ei în mister și frumusețe plastică.

V. 211—212.

Peste văile adînce repezite-n regioane
Nourate, stau ţinute templele mullicoloane...

Grecia era presărată de temple consacrate zeilor, zeiţelor, muzelor. Se clădeau mai ales pe înălţimi. Citeronul, Cilene, Cyntus, Heliconul, Ida din Creta, Ismara, Menalul, Olimpul, Parnasul, toţi aceşti munţi erau consacraţi divinităţilor.

V. 220—221.

Din colanele de dealuri se întind văile pline
De dumbrave, de izvoare şi de rîuri cristaline.

Virgiliu, în *Georgice II,* a cîntat valea Tempe şi valea Hemului. Iată versuri despre a doua :

Cîmpuri de ţară mă-ncînte şi rîuri ce-tâleargă-n vîlcele,
Placă-mi ptraie şi codri, de nimeni ştiut. O, dar unde-s
Cîmpii şi Sperchius, unde-i Taigetul umblat de fecioare
Laconiene ! o, cine m-o duce-n a Hemului rece
Vale şi m-o coperi cu măreaţa ei umbră de ramuri.

V. 222.

Care lunec zdrumicate pe-a lor bulgări de granit.

Eminescu foloseşte şi aici, şi-n *Călin — File din poveste,* cuvîntul rar : „zdrumicate".

Este un cuvînt de veche întrebuinţare. în traducerea lui Dosoftei, *Psalmul* 28 :

Ca viţălul tămîiei mănunt îi zdrumică,
De dă groaza-n toate Domnul, să-i aibă de frică.

în traducerea lui Samuil Micu (1796) :

„Şi-i va zdrumica pre dînşii ca pre viţelul Lîba- nului *;* şi cel iubit ca fiiul inorogilor."

La fel cu traducerea lui Micu, în *Biblia* tipărită de Şaguna (Sibiu, 1856—1858). Acelaşi cuvînt e păstrat şi de *Biblia,* Bucureşti, 1914.

V. 232 şi următ. Descrierile poetice sînt numeroase în acest episod.

V. 252. Tablouri vioaie şi şăgalnice alternează cu tablouri de liniştită voluptate :

Nimfe albe ca zăpada scutur' apa^albastră, caldă,
Se împroaşcă-n joacă dulce, mlădiindu-se se scaldă...

Dar mai departe :

Altele pe spate-ntinse cu o mină-moata numa,
Cu cealaltă rupînd nuferi, plini de-^o luminoasă spumă,
Pun în păr şi ca-necate liniştit plutesc şi-ncet.

V. 259—261.

însereză şi •apune greul soare-n văi de mite.
Ca un roş fir de jăratic culmi de munte sunt
tivite,
Lunga lor fulgerătură în senin a-ncremenit.

Prima formă pentru versurile din *Scrisoarea III* ■'

..... fulger lung încremenit
Mărgineşte munţii negri în întregul asfinţit.

V. 284.

Glasul lumii, glasul mării se-mpreună-n infinit.

Un sentiment al naturii asemănător, în *Nox* de Leconte de Lisle :

Montez, saintes rumeurs, paroles surhumaines, Entretien
lent et doux de la terre et du ciel! Montez, et demandez
>aux etoiles sereines S'il est pour les atteindre un chemin
eternei.

V. 269—270.

Răpăd munţii cu tărie fruntea lor încremenită Şi în valuri
verzi de grîne îmblă văile adînci.

Versuri de mare forţă evocatoare.

V. 289 şi următ. Animism poetic acordat întregii naturi, în pur spirit elen.

Eminescu nu rămîne la descrierile acestea de pură fantazie poetică şi caută să prindă şi aspecte de gîndirc ori de artă antică. Uneori strofele lui sînt greu de pătruns în adevăratul lor sens. Astfel, în v. 307—312 :

Dar în camera îngustă, lîngă lampa cea cu oliu,
Palid stă cugetătorul, căci gîndirea-i e în doliu :
In zădar el grămădeşte lumea într-un singur
semn ;
Acel semn ce îl propagă el în taină nu îl crede,
Adîncit vorbeşte noaptea cu-a lui umbră din
părete —
Umbra-şi rîde, noaptea tace, mută-i masa cea 215
de lemn.

Strofa este plină de obscuritate. Dacă interpretăm cuvintele : „el în taină nu îl crede“ cu : de care el însuşi se îndoieşte, am avea aluzie la vreun filozof sceptic din epoca de decadenţă a Greciei, după moartea lui Alexandru cel Mare. După Pyrrhon, nu putem cunoaşte nimic, fiindcă nimic *nu este* esenţial. Binele şi răul nu au existenţa în sine, ci sînt creaţia convenţiunii şi prejudecăţii. Simţurile şi judecata au ne învaţă nimic temeinic. Raţiunea nu se poate baza pe nimic sigur. înţeleptul suspendă judecata, nu decide, nu defineşte, mărturiseşte că nu ştie şi că nu pricepe. Astfel se ajunge la ataraxie (v. Alfred et Maurice Croiset, *Histoire de la litte- rature grecque,* voi. V, p. 71 şi următ., şi Victor Brocbard, *Les sceptiques grecs,* Paris, 1932).

La ce filozof anume ar fi aluzie, nu se poate afirma cu siguranţă. Pyrrhon avea obiceiul să cadă în adîncă meditaţie şi să vorbească cu el însuşi. Surprins într-un astfel de moment şi întrebat, a răspuns : „Meditez la mijloacele de a deveni un om de bine“ (Diogen Laerţiu, *Viețile filozofilor).*

Philon din Atena, un discipol al lui Pyrrhon, evita societatea oamenilor, nu era în legătură cu nici o şcoală filozofică, nu se preocupa nici de glorie şi nici de cîştigarea de adepţi, se mulţumea să mediteze şi să vorbească cu el însuşi (Victor Brochard, *op. cit.,* p. 78).

Carneade (215—129 î.e.n.), absorbit în gîndurile lui, uita adesea de tot ce era în jurul lui. Trimis într-o ambasadă la Roma, într-o zi a dezvoltat ideea existenţei justiţiei, iar a doua zi ideea neexistenţei acesteia, scandalizînd astfel pe ascultători (*îbid.,* p. 125 şi următ.).

Tudor Vianu, accentuînd asupra cuvintelor „gîndirea-i e în doliu“, crede că Eminescu se referă la vreun filozof presocratic din secolul al Vl-lea şi al V-lea, dintr-o epocă deci impregnată de gîndire pesimistă. (V. *Imaginea Greciei antice în «Memento mori» de Eminescu,* în *Studii de literatura universala şi comparată,* Bucureşti, 1963, p. 581.)

V. 313—318.

Orbul sculptor în chilie pipăie marmura clară. Dalta-i tremură...
înmoaie cu gîndirea-i temerară Piatra rece. Neted iese de sub
mîna-i un întreg, Ce la lume îşi arată palida-i, eterna-i fire,
Stabilă^n a ei mişcare, mută-n cruda ei simţire — O
durere^ncremenită printre secolii ce trec.

Şi această strofă este obscură. „O durere-ncreme- nită“ s-ar putea referi la grupul *Laocoon.* Despre această durere de pe buzele preotului divin s-au scris studii, despre care Eminescu va fi avut, poate, cunoştinţă. Astfel, Lessing, în lucrarea *Laohoon oder iiber die Grenzen der Malerci und Poesie,* în cap. II, arată

de ce durerea lui Laocoon trebuie să fie mută : „Durerea în deplina sa vehemenţă nu se poate uni cu frumuseţea".

Schopenhauer, în *Lumea ca uoinţă şi reprezentare,* III, cap. XLVI, a discutat problema, criticînd părerile lui Lessing şi ale lui Winkelmann şi aducînd o nouă explicare : „înaintea oricărei cercetări psihologice şi fiziologice, dacă Laocoon în poziţia sa va striga sau nu, ceea ce eu de altminteri aş afirma fără de rezervă, trebuie să hotărîm în privinţa acelei grupe că nu se putea reprezenta în ea strigarea singur numai din cauză că o asemenea reprezentare iese cu totul din sfera sculpturii. Era cu neputinţă a se înfăţişa în marmură un Laocoon strigînd, ci numai unul căscînd gura şi opintindu-se în zadar a striga..." (Trad. Titu Maiorescu.) Schopenhauer adaugă completări argumentării în cap. *Observaţii fragmentare în legătură cu estetica artelor plastice.*

Cine însă poate fi „orbul sculptor" nu se poate afirma cu siguranţă.

Din Lessing şi din alţi autori, Eminescu putea şti că grupul a fost atribuit de Pliniu lui Agesandros, Polydoros şi Athenodoros, artişti din Rhodos. De asemenea, putea şti că atît autorii sculpturii, cît şi Virgiliu, în *Eneida,* cartea II, ar fi plecat de la un izvor comun, opera lui Pisandru, despre care scrie şi Macrobiu în *Saturnalele* sale. Un singur scriitor, francezul Des Fontaines, în traducerea *Eneidei* (Paris, 1743), a atribuit grupul Laocoon lui Phidias, dar şi-a atras din partea lui Lessing epitetul de „ignorant" în chestiunile de artă (v. *Lctokoon,* c. VI, nota **1**). Eminescu nu putea urma pe Des Fontaines, şi totuşi, evocînd figura autorului grupului celebru, se pare că şi I-a imaginat numai avînd în minte trăsături de caracter ale lui Phidias, aşa cum îl cunoscuse din diferite lucrări.

încă din vremea cînd a scris *Amorul unei marmure,* cunoştea piesa lui Theodore Barriere şi Lambert Thi- boust *Les filles de marbre,* jucată la Vaudeville din Paris în 1853 şi în anii următori. Prologul ne înfăţişează atelierul lui Phidias. Un bogat atenian Gorgias comandă sculptorului trei

lucrări care să reprezinte pe Phryne, Lais şi Aspasia. Artistul face lucrările. în care-şi pune toată emoţia şi tot geniul creator, dar se îndrăgosteşte de operele lui şi, cu toate ameninţările lui Gorgias, refuză să le predea şi-i gata să restituie banii primiţi. în timpul disputei între cei doi, intervine cinicul Diogene, care dă soluţia : statuile să aleagă ele înseşi între săracul om de geniu şi bogătaşul necioplit. Statuile de îndată surîd lui Gorgias, ceea ce-l face pe Diogene să exclame : *„Je vous reconnais bien lâ, o filles de marbre ! courtisanes du present, courtisanes de l'avenir*.* ^

E. Beule, autor cunoscut prin lucrările' lui despre arta şi istoria Greciei, a scris şi o dramă de idei *Phidms* (1863), în care sculptorul ni-i arătat ca om care trăieşte pentru arta lui, cu dorinţa ca gloria acesteia să se răsfrîngă asupra Greciei. într-o scenă exclamă : *„O solitude, mere du tm- vail, nourrice des grandes pensees, \avec quelle volupte je me replonge dans ton sein ! Helas ! malgre tes inspimtions salu- taires, je n'tai point encore touche le but, et pourtant j'ai vecu cinquante annees..."*

Astfel, Eminescu ar face aluzie la un sculptor care nu ţine seama de interesele lui materiale, pe care i le-ar fi satisfăcut *un* Gorgias, îşi pune rîvna .în lucrări care închid în ele emoţia lui proprie (dalta-i tremură = îi tremură mîna de emoţie în timpul inspiraţiei), *rămîne orb la orice este în afară de iarba lui.*

Explicaţia noastră este desigur întortocheată. O alta, mai comodă, însă nepotrivită cu evocarea artei clasice elene, am afla-o în *Geniu pustiu,* descrierea artistei Poesis : „Sînul ei era acoperit numai c-o uşure cămaşe de gaz, care trăda mai mult decît acoperea piepţii cei mai rotunzi, mai albi, mai mici ce păreau sculptaţi într-o marmură de argint de mîna unui sculptor orb, căci, văzînd, n-ar fi putut decît să sfarme de gelozie opera sa".

Tudor Vianu dă altă explicaţie, cercetînd cum a putut ajunge Eminescu la imaginea unui „sculptor orb". Am avea aici „ideea că lucrarea artistică începe cu viziunea interioară a operei viitoare, *endon eidos...** „Antichitatea ne-a transmis legenda poetului orb, a lui Homer. Poetul modern îi adaugă pe aceea a sculptorului orb, pipăind «marmura clară», mlădiind «cu gîndirea-i temerară piatra rece». Ca şi Raffael, acest sculptor orb nu este dirijat decît de «gîndirea» Iui, de o viziune a fantaziei. Dar fiindcă n-o poate vedea aievea, fiindcă arătarea ei eternă şi nemişcată, «palida-i, eter- na-i fire, stabilă-n a ei mişcare, mută-n cruda ei simţire», pare a sfida vremelnicia şi agitaţia umană, opera întregită de sculptorul orb este ca o «durere-ncremenită printre secolii ce

trec». Năzuinţa spre eternitate a artistului se îndurerează de felul trecător al împrejurărilor omeneşti." *{Imagine,a Greciei antice în «Memento mori* de Eminescu, loc. cit.,* p. 58.2.)

De la versul 307 înainte, Eminescu evocă o Grecie care merge spre decadenţă. De remarcat că, dacă în „orbul sculptor" I-a avut ca model pe Phidias, nu a greşit, căci exilul lui Phidias la Olimpia, în Elida, coincide cu începerea războiului Peloponeziac (431—400 î.e.n.), de pe urma căruia Atena a cunoscut ruina şi domnia celor 30 de tirani. în *Pacea* este o scenă în care Aristofan exprimă ideea că Phidias şi pacea erau ceva inseparabil.

V. 320.

Stă Orfeu — cotul în mzim pe-a lui arfă
sfărimată,

Povestea lui Orfeu a fost subiect pentru literatura antică. Virgiliu scrie frumoase versuri despre mitul Orfeu — Euridice în *Georgice,* IV. Pe Virgiliu trebuie să-i fi cunoscut Eminescu încă din vremea cînd îşi pregătea examenele pentru Blaj. Studii sistematice despre Virgiliu a putut face numai la Seminarul de filologie din Berlin, unde, în semestrul de iarnă 1873, a cunoscut comentariile la *Eneida* făcute de Haupt.

V. 332.

Şi din sure văi de chaos colonii de lumi
pierdute.

Un mare vers, pe care Eminescu îl desprinde de aici şi-i foloseşte în *Scrisoarea I.*

V. 337—342 :

Dar el o zvîrli în mare... Şi d-eterna-i
' murmuire O
urmă ademenită toat-a Greciei gîndire, împlînd halele oceanici cu cîntările-i de-amar. De^atunci marea-nfiorată de sublima ei durere, în imagini de talazuri, cînt-a Greciei cădere Şi cunalbastrele ei braţe ţărmii-i mîngîie-n
zadar...

Imaginaţie poetică surprinzător de nouă.

V. 344.

Ştim de nu trăim pe-o lume, ce pe nesimţite 219
cade ?

Imaginaţie poetică originală, în armonie cu gîn- direa din poem.
V. 346.

Nu simţim lumea pătrunsă de-o durere lungă,

vană ?

Concepţie pesimistă a poetului, dar şi o sensibilitate cu totul nouă pentru poezia noastră din acea epoca.

Sensibilitate asemănătoare la doi mari poeţi ai

secolului.

Pentru John Keats, poetul lui *Endymion,* du- rerea-nefericirea este o stare naturală a lumii : „Presupuneţi că un trandafir ar avea senzaţii. El se deschide într-o dimineaţă radioasă, se desfăşoară în bucurie, iar de îndată ce survine un vînt îngheţat ori un soare arzător, nu se mai poate smulge influenţei lor, nu mai poate lupta împotriva lîncezelii lui. Soarele, vîntul sînt tot aşa de naturale pe lume ca şi trandafirul. Nici omul nu poate fi fericit, acestea fiind elementele lumii : natura lui le va fi mereu prada."

în *Bhagavat* de Leconte de Lisle :

Une plainte est au fond de la rumeur des nuits, Lamentation Large
et souffrance inconnue Qui monte de la terre et roule dans la nue:
Soupir du globe errant dans Veternei chemm,
Mms efface toujours par le soupir humain.

Avem la Eminescu, ca şi la alţi poeţi ai secolului, acea *Weltschmerz* caracteristică lirismului modern.

Versurile 349—390 sînt o evocare a Romei glorioase de care lumea este uimită, dar şi a Romei incendiate de Neron. Versurile sînt numai o introducere, ca şi marele episod care urmează : Dochia şi raiul zeilor Daciei, versurile 391—708, pentru episodul Roma-Dacia, care prin amploarea lui este partea principală a poemului (v. 709—1014).

Scriind despre Dochia şi raiul zeilor Daciei, Eminescu desfăşoară imaginaţie de basm. Aici nu numai evenimentele sînt mitice, dar şi expresia se adaptează fondului : „Codrii de argint" şi „păduri de aramă" (v. 395—396) apar aici tot aşa ca şi-n *Călin Nebunul.*

V. 406 şi următ.

E grădina luminată a palatului de munte,
A lui scări de stînci (înalte) sunt crăpate şi
cărunte

şi versurile care urmează ne arată un poet care se lasă-n voia fantaziei. Se poate face comparaţia cu *Miradoniz* şi cu *Visul unei nopţi de iarnă.*

în ţinut de fabuloasă frumuseţe îşi are Dochia palatul ei şi prin bolta întredeschisă a acestuia poţi vedea luna în alunecul ei pe cer (v. 422). Mai cunoscută este imaginea tristă din *Melancolie:* „regina nopţii moartă". Aici avem imaginea unei regine tinere, cu ochi mari, albaştri, care plivește cîte-o floare de aur, aruncă „flori de neaua" peste apele în goană şi apoi intră în doma ei, urmată de un cîrd de stele. Descriere de frumuseţi edenice, izvorîtă dintr-o imaginaţie poetică. Pitorescul sugestiv este acel din *Miradoniz,* în versuri ca următoarele :

Pe cînd greieri, ca orlogii, răguşit prin iarbă

sună ;

De pe-un vîrf de arbor mîndru ţes în nopţile

cu lună

Pod de pînză diamantină peste argintosul rîu
Şi cît ţine podul mîndru, printre pînza-i diafană,
Luna rîul îl ajunge şi oglinda lui cea plană
C\a^ntr-o mîndră feerie străluceşte vioriu.

Mitul lunei se împleteşte apoi cu mitul Dochiei. Şi aceasta, de răpitoare frumuseţe şi tinereţe, ca şi Miradoniz, este purtată prin văzduh de o pasăre măiastră, ori călătoreşte pe ape în luntre trasă de lebede şi străbate codri fermecaţi (v. 523).

V. 577.

Dar cît ţine răsăritul se înalţ-un munte mare...

Muntele este Ceahlăul-Pionul, presupus ca lăcaş al lui Zamolxe şi al zeilor Daciei. Spre acest munte a fost călătoria cu luntrea a zînei Dochia (v. 499 şi următ.). Peisajul este în parte de fantazie, în parte real, căci poetul descrie Bistriţa în cursul ei printre pădurile maiestuoase, care se întind la poalele Ceahlăului. Şi descrierea grăbitei ape, şi descrierea pădurii fermecate fac obiectul unei povestiri de mai tîrziu, în vers popular, *Muşatin şi Codrul.* Miturile se întreţes, dăm de aceea o parte din această povestire :

Tu să ştii, iubite frate,
Că nu-s codru, ci cetate,
Dar de mult sunt fermecat Şi de somn
întunecat.
Numai noaptea cînd soseşte,
Luna-n cer călătoreşte,
Umbra-mi t>oată mi-o petrece Cu lumina ei
cea rece.
O, atunci din corn îmi sună Toţi copacii
împreună,
Sună jalnic frunza-n lună,
Iară lumea mea s^adună,
Cînd copac după copac Toţi de-odată se
desfac.
Din stejar cu frunza deasă Iese mîndr^o-
mpărătească Cu păr lung pîn⁵ la călcîie Şi cu
haina aurie,

Mîndră-i este rochia Şi io cheamă Dochia !
Din copaci fără de număr Ies copii cu şoimi
pe umăr Şi copile multe iese Cu-ia lor
mînece sumese,
Şi pe umerele goale Pioartă doniţe şi oale,
Se porneşte^atunci un zbucium,
Sună-un dulce glas de bucium,

Pe cărări fără de urme Vin cerhaaicele în
turme Şi mugesc încet atît Cu talangele la
gît,
Şi aşteaptă răbdătoare Mîni frumoase de
fecioare,
De le mulg în donicioare.
Căci să ştii, iubite frate,
Că nu-s codru, ci cetate,
Dar vrăjit eu sunt de mult,
Pînă cînd o să ascult,
Răsunînd din deal în deal Cornul mîndru
triumfal Al craiului Decebal.
Atunci trunchi-mi s-or *desface Şi-n palate*
s^or preface,
Vei vedea ieşind din ele Mii copile tinerele
Şi din brazii cît de mici Vei vedea ieşind
voinici,
Căci la sunetul de corn Toate-n viaţă se
întorn.

, Plăsmuirea aceasta în sens mitic este sistematică la Eminescu.

V. 583 şi următ. După această parte descriptivă pe care am amintit-o, reîncepe desfăşurarea purei imaginaţii : raiul Daciei, palatele soarelui şi ale lunii... presupuse toate înlăuntrul Ceahlăului, o dată ce treci de poarta solară (v. 595).

V. 595.

Zeii Daciei acolo locuiau — poarta solară, în a oamenilor lume
scările de stînci coboară.

La Bolintineanu, în *Tmianida,* în legătură cu Ceahlăul-Cogaion :

Zeea Eudocia, în sinul cerului Urcă pe
suflete şi le coboară,
Trece prin porţile lunii şi soarelui Şi către
Zamolxis în cîrduri zboară.

Zeii Daciei îşi duc viaţă de fericire, bînd aurora, călărind prin codri şi adunîndu-se la serbări, la care iau parte şi Soarele şi Luna. Mitul dragostei între frate şi soră este numai sugerat cu discreţie în versurile 623—624 :

Ochii ei căprii se uită la cerescu-i mîndru frate Şi de melancolici

gînduri al ei suflet e cuprins.

Mitul dacic este amintit cu stăruinţă cu orice prilej. Şi cînd descrie palatul lunii (v. 691 şi următ.) Eminescu îi împodobeşte pereţii cu tablouri autohtone, aşa cum autorii clasici Homer ori Virgiliu aminteau poeticile mituri elene :

Şi--n odăile huite din frumoasa monastire Simt pe muri tablouri mîndre, nimerită zugrăvire, Ale miturilor dace, a credinţei din bătrîni;
Prin grădini cu albe-izvoare sunt a lunii dulci amoruri
Sau palate argintoase unde zori trăiesc în coruri, Sau pădurea cea vrăjită, cu frumoasele-i regini.

O dată cu versul 709 însă trecem de la imaginaţie a unei lumi idilice, la imaginaţie de fapte eroice : lupta pe viaţă şi moarte între romani şi daci.

Marea artă cu care Eminescu exprimă prin imagini gîndire abstractă nu o dată am avut prilejul s-o remarcăm. Şi de data aceasta, evocînd „Dunărea batrînă*, poetul ne dă imaginea însăşi a vieţii omenirii de-a lungul unor secole care merg spre veşnicie, pe cînd din urmă vin timpuri noi, limpezi şi desigur cu alte idei (v. 709—714). Uluitoare, ca forţă şi noutate de expresie, este imaginea podului tras peste Dunăre de Apollodor din Damasc : „un gînd de piatră repezit din arc în arc".

Oştile romane trec fluviul şi-s gata să înceapă lupta cu Decebal. Să nu căutăm date ori amănunte istorice. Tablourile lui Eminescu dau în general doar înfăţişarea evenimentelor, dar încolo totul este imaginaţie şi poezie. Iată atmosfera de început a încăierării (v. 733—738) :

Nori ca de bazalt de aspri se zidesc pe-albastra boltă,
Parc^auzi a Mării Negre şi a Dunării revoltă
Şi a lumi^ncheieture parcă le auzi trosnind;
Răsculatu-s-a-Universul contra globului din aer ?
Stelele-n oştiri se mişcă ? împăraţii sori se-ncaier ?
Moare lumea ? Cade Roma ? Surpă cerul pe pămînt ?

Este oastea zeilor Daciei, care se apropie, călări pe bouri, si avînd în frunte pe însuşi Zamolxe. Cum poemul n-a fost dus la desăvîrşire, nu este de

mirare că aici Valhala zeilor daci este imaginată sub apă, pe cînd mai sus o aflam în adîncurile Ceahlăului (v. 595 şi următ.).

Zeii încurajează pe Decebal, dar felul cum el apare lasă să se presimtă înfrîngerea (v. 760—762) :

Decebal s-arată palid în fereastra naltă-ngustă Şi coroana şi-o ridică către-imaginea augustă Şi se uită cu durere la divinii săi străbuni.

V. 773.

Zeii urlă — stînci se clatin...

în caietele lui Eminescu sînt şi alte încercări, după cum am văzut, despre daci şi luptele cu romanii. în Ms. 2257, fol. 78, de asemenea, o poezie despre glorioasa rezistenţă a lui Decebal. în Ms. 2286, fol. 38, versurile *Trecut vechi.*

La luptă iau parte şi zeii Romei. După modelul *Iliadei* şi *Eneidei,* Eminescu face să intervină şi divinităţile popoarelor în luptă.

V. 776.

Zeus de nori-tadunătorul urcă holba maiestoasă.

Eminescu traduce expresia homerică : *Nefeligeretis.*

Imaginile au grandoare, pe cît încleştările luptătorilor sînt năprasnice. Se înfruntă Zeus cu Zamolxe (v. 793—798) :

Joe-ncru-ntă-ia lui sprinceană şi ca un copil tresare,
Vechiul glob — munţii se clatin, ceruri tremur',
marea moare,
E semnalul cel de luptă între-\armiile 'de zei;
Şi Zamolx frînele lasă cailor, lui de jăratec,
Coama lor se îmflă-n limbe de-aur — tremur'
nebunatec,
Bouri daci răstindu-şi fruntea surpă norii toţi
cu ei.

Odin priveşte de sus lupta, dar privirile lui întunecate nu-s a prevestire bună. Freia „albă ca zăpada, zveltă, în albastră haină", îşi reazimă capul de umerii împăratului Valhalei, iar pe pămînt Zamolxe înfruntă pe Joe. Dacul nu poate rezista forţei adversarului, oastea lui de zei o ia la fugă. Mare poezie şiîn felul cum Eminescu ne su

gerează evenimentele grandioase (v. 835 și următ.) :

Ochii-Olimpicului negri aţintesc carul...

Cu fricǎ,

Spre-a opri acea privire dacul manta şi-o ridicǎ. Caii speriaţi nechează, tremurînd ei se înalţă; C-o strigare rece Joe fulgeru i^nfige-n coaste Şi a zeilor Daciei cruntă şi măreaţă <oaste, Orbită aude glasul părintelui lor rănit Şi-o întorc la fugă ; — caii, carul rupt în nori

răstoarnă.

Din titanicele arcuri ploaie de săgeţi se toarnă.

Sfîrşitul luptei coincide cu apusul soarelui, aşa ca-n *Scrisoarea III:* descrierea scînteietoare a nopţii şi a bolţii înstelate, în vreme ce jos oştirile se odihnesc. Singuri veghează Cezarul, preocupat de o luptă în care se hotărăşte soarta lumii, şi Decebal, care vede cum în jurul lui marile căpetenii sorb otravă, ca să nu cadă vii în mîinile învingătorului, şi-şi aruncă blestemul asupra Romei (v. 931 şi următ,).

Ideea acestui blestem i-a fost poate sugerată lui Eminescu de o scenă din *Norma :*

Io nei volumi arc,ani
Leggo del cielo ; in pagine di morte
Della superba Roma c scritto il nome...
Ella un giorno morră ; ma non per voi,
Morră pei vizi suoi;
Qual consunta morră. Vor,a aspettate,
L'ora fatal che compia il gran decreto...

Blestemul se împlineşte, Roma decade, urmaşii romanilor nu mai ştiu de măreţia strămoşilor. în *Odin şi Poetul,* tot în legătură cu blestemul lui Decebal, s-a spus că romanii au ajuns „romunculi", dar aici satira, la adresa aceloraşi strănepoţi, chiar dacă ar cuprinde şi adevăr, nu-şi are locul din punct de vedere artistic.

Căderea Romei, prin năvălirea popoarelor nordice la un semn al lui Odin şi prin triumful creştinismului, Revoluţia Franceză şi teroarea lui Robespierre, un ev nou care-şi află expresia în Napoleon, căderea acestuia o dată cu prăbuşirea Franţei sînt episoade tratate mult prea sumar şi fără stabilirea unei organice tranziţii de la unul la altul.

Zădărnicia trudelor omeneşti, incapacitatea minţii noastre de-a pătrunde în esenţa lucrurilor îşi găsesc ridicare pe planul poeziei în alte opere mai artistic închegate. Viziunea prăbuşirii lumii, spre a se ajunge la haos, ca şi versul

1282 : „Timpul mort şi-ntinde membrii şi devine veşnicie" îşi vor afla locul lor firesc în marea operă *Scris, oarea 1.*

Poemul se încheie cu celebrarea poeziei mîngîie- toare şi cu o gîndire pesimistă care va fi reluată în *Împărat şi proletar* (v. 1297—1302) :

Şi de-aceea beau paharul poeziei înfocate.
Nu-mi mai chinui cugetarea cu-ntrebări
nedezlegate,
Să citesc din cartea lumii semne ce mai nu
le-am scris.
La nimic reduce moartea cifra vieţii cea obscură —
In zădar o măsurăm noi cu-a gîndirilor măsură,
Căci gîndirile-s fantome, cînd viaţa este vis.

Sarmis (Ms. 2260, fol. 222—223, 174, 224—228) este de prin 1879 în ultimăversiune, iar *Gemenii* (Ms.2261, fol. 1—15, 16 ; Ms. 2260, fol. 228 ; Ms. 2261, fol. 17), de prin 1881—1882. Este necesar să fie studiate împreună, aşa cum au fost editate de Perpessicius, amîndouă completîndu-se.

Tema din *Gemenii,* foarte veche în literatura universală, I-a inspirat pe Eminescu, desigur, prin influenţa lui Byron, cum arată D. Caracostea (*Opera lui Eminescu,* curs universitar 1931—1932) şi Emil Turdeanu (*Oscar of Alva,* în *Studii literare,* III, Sibiu, 1944, p, 64, 69 şi următ.).

Eminescu a cunoscut şi povestiri cu subiect asemănător din istoria Bizanţului, bogată în crime provocate de rivalităţile la domnie. A cunoscut şi luptele fratricide şi ambiţiile criminale din Shakespeare : *Regele Lear, Hamlet, Furtuna.* Şi istoria noastră îi oferea subiecte pe aceeaşi temă : luptele între urmaşii lui Petru Rareş. în Ms. 2275, fol. 175 v., în *Dodecameron dramatic,* este cuprinsă în proiect şi o dramă *Ştefan şi llie,* care avea să fie tratată, scrie Eminescu, după *Siarmis.*

între înaintaşii lui Eminescu, Bolintineanu a scris *Umbra răzbunării:* un domnitor îşi otrăveşte fratele mai mic, pe care-l bănuieşte că ar vrea să-i ia tronul, şi apoi se chinuie în remuşcări. Sion adaugă nota : „Această poezie pare a se raporta mai mult la un imperator din Bizanţ, decît la un domnitor român".

Subiectul, restrîns la rivalitatea în dragoste, a fost artistic dezvoltat de Byron în *Oscar of Alva.* După Byron, exagerînd şi introducînd evenimente şi din alt poem, *Lara,* Al. Sihleanu a scris *Logodnicii morţii.* La Eminescu, tema

cuprinde rivalitatea şi pentru domnie, şi pentru aceeaşi femeie iubită.

Sarmis-Gemenii este însă şi expresia cea mai poetică a unui mit dacic, şi faptul că Eminescu a continuat cu stăruinţă să se adreseze aceluiaşi mit, este, credem, sub impulsul a ceea ce vedea că a realizat Wagner, care, cu aceeaşi stăruinţă, a adîncit miturile vechi germanice. Aşa cum Wo- tan-Odin îşi are rolul în *Inelul Nibelungilor,* Zamolxe apare în *Sarmis-Gemenii,* aşa ca şi-n alte încercări literare cercetate în acest studiu. Marea deosebire este că Wagner are izvoare legendare pentru acţiune şi personaje. Eminescu nu are aproape nimic alt ceva decît nişte nume istorice. El creează mituri intuind viaţa umană în sens popular şi sco-

ţînd din ea poezia posibilă. în această direcţie, dacă nu ar fi avut împrejurări neprielnice, Eminescu, prin lucrări cu totul deosebite de-ale contemporanilor, ar fi atins culmi ale lirismului, pe care numai le putem bănui.

Nici în *Sarmis-Gemenii* nu avem a căuta istorie, ori ceva cît de puţin apropiat de aceasta. Totul este creaţie cu rădăcini adînci în mit, al cărei adevăr însă nu-l recunoaştem decît în planul poeziei. Şi Wagner a procedat la fel, şi tot aşa şi Berlioz în *Romeo şi Julieta.* Citǎm interesanta observaţie a lui Guy de Pourtales în monografia *Berlioz et l'Europe romantique : „Les pourquoi et les com- ment du beau sont un secret qui se confond avec le secret meme de la vie ; subitement s'eleve en nous un chant de ple- nitude, s'etablit un consentement parţait et nous sentons qua travers autrui nous venons par tmnsparence, par identite, de reconnaître le plus inconnu de nous-meme. On -a reproche â Berlioz de n'avoir pas suivi son texte, de s'etre ecarte trop de son modele, d'avoir ete infîdele ă Shakespeare. Et cela me fait penser â un passage d'une lettre de van Gogh â son frere : «Mon grand deşir este d'apprendre â faire de telles inexactitudes, de telles anomalies, de tels remaniements, de tels changements de la realite, qu'il en sorte, mais oui, des mensonges si l'on veut, mais plus vrais que la verite litterale».“*

Elaborarea poemului începe prin 1876, la Iaşi. Versiunile ne arată cîtă frămîntare artistică a depus poetul pentru a ajunge la o închegare din urmă numai abia prin 1881—1882.

Versiunea din Ms. 2283, fol. 151v.— 141v. se deosebeşte mult de cea ultimă. în timpul nunţii lui Brigbelu cu Tomiris, apare Boerebista nebunul, fratele său geamăn, care-şi cîntă pe coardele harfei durerea de-a fi iubit şi de-a fi fost părăsit. Lauda frumuseţii tinerei Tomiris se împleteşte cu aceea a măreţiei lui Zamolxe. Tomiris însă, aşa reiese din vorbele cîntăreţului, fuge de dragostea lui Boerebista, care-i insuflă numai teamă. Boerebista şi-aruncă blestemul asupra fratelui, asupra soarelui şi lunii, şi-i pedepsit de soare cu orbirea. Mitul dacic, cum se vede, se contaminează aici cu mitologia populară, aceasta furnizîndu-i poetului şi tema dragostei soarelui pentru lună. în ţesătura acestei versiuni intră şi reminiscenţe din *Memento mori* — episodul Greciei : Boerebista cîntăreţul apare ca un Orfeu în stare, cu vraja viersului său, să mişte apele, ţărmurile şi insulele.

Această versiune cuprinde pasaje de mare frumuseţe, utilizate în parte în versiunile următoare. Iată versurile de încheiere, după orbirea lui Boerebista :

Cînd vei muri o dată, \o Boirebist nebune,
Te-or îngropa cînd sara şi soarele apune Şi coperindu-ţi corpul

cu flori întunecate,
Te vor lăsa în fundul al mării înghețate — Acolo^n fundul mării,
sub frunte-ți ochi să nască Și vecinic măreția din ceruri să
privească, Aurora borealĕ și stele lucitoare Să lumineze tainic
mormîntul tău cel mare.

De prin aceeași epocă este versiunea în trei părți, necompletă însă, din Ms. 2262, fol. 14—17. De data aceasta subiectul se contaminează cu *Feciorul de împărat fără de stea* și cu *Memento mori* — mitul Dochiei, de unde provin cîteva versuri frumoase. Versiunea este în legătură și cu partea finală din *Mureșanu,* 1876.

Conceput pe mai multe părți, poemul, în această versiune, nu ajunge decît pînă la exteriorizarea, în înaripate versuri, a dragostei dintre Tomiris și Boerebista :

Ea rîde și suspină, ea tremură și plînge,
C^o dulce, crudă sete la pieptul ei îl strînge : „De-acum, din braț,
iubite, în veci nu te mai
scap".
Iubirea ei nestinsă cuvinte n-o încap,
Și subțiindu-și gura, ea gura lui o cată,
O lungă sărutare îi farmecă, i-mbată...
Și-apoi, uimită, tristă, în brațele-i se lasă,
Cu gura la ureche îi spune mîngîioasă:
„Aș vrea, iubite,-acuma lopețile să lepezi,
In voie să ne ducă a mării unde repezi, în veci să mă ții astfel și
vecinic împreună Să ții astfel pe brațe copila ta nebună..."
Ei trec pe lîngă țărmuri, sub nalții, vechii tei...
O ploaie de flori albe se scutură pe ei.

O mare dată în dezvoltarea poemului se înscrie cu versiunea din Ms. 2259, fol. 287—308, de prin 1877. Poemul cuprinde acum cinci părți, este deplin închegat, fără să fie considerat însă de poet și ca definitiv realizat.

Poemul începe cu frumoase descrieri din natură, pe care le aflăm și-n *Bogdan Dmgoș,* la care lucra pe atunci, păstrează tot ce este expresie a iubirii, așa ca-n versiunile anterioare, dar introduce un episod al îndepărtării de la tron a lui Sarmis (Boerebista în primele versiuni), ceea ce era necesar pentru înțelegerea subiectului:

Spre Sarmisegetuza, oraș pierdut în zare,
Venea pe calu-i Sarmis în fuga cea mai mare, Zărește-
acum de-aproape a capiștelor bolți, Crestate și lungi ziduri

cu turnuri pe la colţ, S-apropie de poartă... norod vedea în uliţi, Decodat' oşteni de strajă cruciş pun a lor suliţi Ş-un căpitan de ceată îi strigă: îndărăpt!

— Au care e acolo atît de înţelept
Pre noi de nu cunoaşte ?... Să stăm cu voi la sfaturi ?

Făceţi loc pentru craiul, şi suliţele-n laturi!
— Ba te cunosc prea, bine, dar nu voi să te ştiu...
Brigbelu care este al mumei tale fiu
Te-^au răsturnat din scaun, stătînd el singur crai>
La capiştea cea mare priveş te-ai lui alai...
Şi fugi pînă nu cată să-ţi ieie al tău cap...
în strimtul ţării scaun, doi oameni nu încap.

Poetul dă, apoi, atenţie preponderentă blestemului aruncat asupra lui Brigbelu. De aici desprinde Eminescu întreaga poezie *Rugăciunea unui dac.* Sfîrşitul poemului, partea a V-a, trece sub aceeaşi formă în redacţia ultimă.

Versiunea din urmă din Ms. 2261 şi Ms. 2260 a fost supusă unor noi prefaceri şi, la rîndu-i, sărăcită în valorile poetice, prin faptul că parte din versuri şi-au aflat locul definitiv în *Atît de fragedă* şi-n *S-a dus amorul.* Şi despoiat de atîtea ori, poemul tot mai cuprinde părţi valoroase, datorită cărora i se şi lasă un loc în ediţiile poeziilor lui Eminescu.

Urmăm cu note lămuritoare în legătură cu unele versuri ale poemului. Sarmis poate fi socotit ca un rege fondator al capitalei Daciei. S-ar fi plăsmuit şi monede false cu inscripţia „Sarmis Basileos“ (Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani,* p. 247 şi notele 70—71).

V. 11 şi următ.
De-odată luna-ncepe...
Elemente descriptive de aici se află şi-n lucrarea dramatică *Bogdan Dragoş,* actul II. Vor trece, cu dezvoltări, în *Scrisoama IV.*

V. 21 şi următ.
Din umbra de la maluri...
Vezi *Mureşanu* (1876), v. 297 şi următ.

V. 36.
Şi faţa ta spre umăr în laturi întorcînd.
Vezi *Zadarnic şterge vremea,* v. 8. Imagine folosită, cu mici modificări şi-n alte poezii.

V. 47.
Pluteai ca o uşoară crăiasa din poveşti.

Versul acesta şi cele următoare au dat material care şi-a luat locul definitiv în *Atît de fragedă.*

V. 59—60.

Cum s-a putut ca-n lume aşa minuni să steie,
Căci tu eşti prea mult înger şi prea puţin femeie !

Vezi *„Pierdută pentru mine, zîmbind prin lume treci*[a], v. 53—54. îşi vor afla un loc definitiv în *S^a dus amorul:*

Prea mult un înger mi-tai părut Şi prea puţin femeie,
Ca fericirea ce-\am avut Să fi putut să steie.

V. 69 şi următ. Pasajul a fost despoiat de tot ce are mai frumos, pentru redactarea definitivă a *Scrisorii IV,* v. 60 şi următ.

V. 97 şi următ.
Din codri singurateci...

Reminiscenţă din mitul Dochiei, în *Memento mori.* însemnări pentru *Gemenii:*

V. 20 şi următ. în *Bogdan Dragoş,* actul I, sc. 1 : *B o g d a n a :*
Au crezi tu cum că lumea făcută-i pentru bine ? Ne-o spun aceasta popii şi cărţile lor vechi;
De mii de ani ne sună povestea în urechi.
Nu vezi tu ce răsplată virtutea are-n lume ?
Un giulgi şi patru seînduri: pentru aşa comoară Treci însetat pe lîngă a vieţii vii izvoară...
Vezi şi *N^am fost la înălţime,* v. 63 şi următ.

V. 33 şi următ.

Ei! lumea-i împărţită în proşti şi în şireţi...

Pasaje corespunzătoare în *Mureşanu* (1876) şi

N-iam fost la înălţime.

V. **110.**

Cu-acele morţi în suflet eu te iubesc, Tomiris !

Numele eroinei este luat dm Herodot. Acesta, în *Istoria,* I, 204 şi următ., scrie despre ţara de nesfîrşită cîmpie a Masageţilor, dincolo de Marea Caspică, sub conducerea reginei Tomiris, femeie voluntară şi întreprinzătoare,

care duce lupta cu Cirus şi iese biruitoare.

Şi istoricul got Jornandes, pentru care goţii şi geţii sînt acelaşi popor, scrie despre regina Thamaris, care a avut biruinţa asupra lui Cirus, regele Perşilor. Acelaşi istoric arată credinţa geţilor în zeul suprem Zamolxe şi aminteşte de înţelepciunea regelui Deceneu.

V. **122.**

M^atmgi precum m^atrage un rece ochi de şerpe.

„Un rece ochi de şerpe", expresie potrivită cu fondul exprimat de poet. în *Cînd te-,am văzut, Verena,* v. **10** : „ochii blînzi de şerpe" nu-i o expresie reuşită.

V. 139 şi următ. Nunta lui Brigbelu. Mitul dacic şi mitul popular se confundă aici. Numai în *Călin — File din poveste* avem mitul popular sub forma lui pură.

V. 161 şi următ.

Cînd spune cîntăreţul poveşti...

După modelul lui Homer şi al lui Virgiliu, poetul introduce aici un cîntăreţ al faptelor eroice.

V. 164 şi următ.

Venit-ait de la Nilul...

Versiunea Ms. 2259, fol. 287—308 este mai completă :

De unde-^ncep deşarte a lumii chiar hotar ă Venit-au de la Nilul
cu tainice izvoară Pe negrele-i corăbii, încunjurat de gloate,
Stăpînul pe Egipet cu armiile-i toate.
Sosi în car de fildeş, purtat de negri boi,
Cu steme albe-n frunte, ca să ni dea război,
Şi cum de prin deserturi un soare răsărea Astfel era la faţă vestitul
Menes-Ra.

Menes sau Mena, învingător al clasei sacerdotale şi întemeietor al monarhiei. Fondează Memphis, pe malul stîng al Nilului, la cîteva leghe la sud de Deltă. Spre Memphis se deplasează viaţa istorică a Egiptului, acest oraş devine centrul civilizaţiei egiptene. Menes este constructor şi legislator, fondator al templului lui Phtah, organizator al cultului. Războinic în acelaşi timp, conduce expediţii în afară de frontiere (G. Maspero, *Histoire ancienne des peuples de rOrient,* Paris, 1876, ed. a Il-a, p. 54 şi următ.).

Date despre Menes, în Manethon şi-n Herodot. Herodot (*Istoria,* II, 99) scrie despre Menes ca civilizator al ţării, dar nu aminteşte lupte ale lui în afară de frontiere.

Eminescu, care în ms. scrie *Menem,* în loc de *Menes,* confundă, desigur, luptele acestuia cu cele ale unui îndepărtat urmaş la tron, Sesostris. Herodot (II, 103) scrie că Sesostris, din cucerire în cucerire, a străbătut ţinuturi întinse din Asia şi din Europa şi că a supus şi pe sciţi şi pe traci. Sesostris moare la 1357 î.e.n., pe cînd Menes a domnit pe la 3400 î.e.n.

De natură legendară este şi ceea ce Eminescu scrie despre sosirea regelui egiptean în car de fildeş, tras de boi negri. Egiptenii au cunoscut carele de luptă, construite aşa ca să fie cît mai uşoare şi trase de cai repezi (G. Maspero, *Lectures historiques,* Paris, 1890, p. 86—87). Căruţele de bagaje erau în schimb trase de boi sau de catîri. *(Ibid,.,* p. 185.)

V. 167 şi următ.

Apoi veni acela ce-au frînt pe minotaur...

în legendara lor călătorie, argonauţii, sub conducerea lui Iason, au trecut prin regiunile insulei Lemnos, insulei Cysica, au ajuns la coasta Traciei, au străbătut marea şi, după multe peripeţii, au ajuns în Colchida, la estul Pontului Euxin şi sudul munţilor Caucazi, unde se afla „lîna de aur". La înapoiere, au traversat Pontul Euxin, au intrat prin gurile Dunării şi au continuat calea, prin Adriatica, spre Grecia.

Tezeu, omorîtorul minotaurului, a dus şi lupta împotriva amazoanelor, al căror regat se afla pe ţărmurile îndepărtate ale Pontului Euxin — Marea Neagră.

După unele enciclopedii, acest erou a luat parte şi la expediţia argonauţilor, confundat desigur cu Heracles.

în *Argonautica,* poem atribuit lui Orfeu, Tezeu nu este printre argonauţi. Appolonius, la-nceputul *Expediţiei Argonauţilor,* înşiruie vitejii porniţi să aducă lîna de aur. Despre Tezeu următoarele : „Tu n-ai putut să-i însoţeşti, ilus- trule descendent al lui Erechteu, generosule Tezeu ! O legătură fatală te ţinea pe atunci în închisorile subpămîntene ale Tenarului, unde ai urmat pe prietenul tău Piritous. Fără îndoială valoarea voastră ar fi fost un puternic ajutor pentru argonauţi."

Nici Yalerius Flaccus, în *Argonautica,* nu-l aminteşte pe Tezeu printre participanţii la expediţie.

Menţionăm aici şi ce putea Eminescu să cunoască din lucrarea lui Jornandes *De origine actuque Getarum.* Geţii identificaţi cu goţii au fost civilizaţi de Deceneu şi de Zamolxe. împotriva goţilor din regiunea Daciei au venit egiptenii conduşi de regele Vesosis, dar au fost învinşi de regele Taunasis,

care, după moarte, a fost adorat ca divinitate naţională.

Jornandes povesteşte şi despre lupta lui Hercule şi, apoi, a lui Tezeu contra amazoanelor (cap. III). De asemenea despre luptele lui Cirus contra reginei geţilor Tha- maris. Şi Darius, regele perşilor, şi-ncearcă norocul dincoace de Dunăre, dar fără nici un rezultat (cap. IV).

V. 170. Despre Dariu al lui Istaspe şi venirea lui prin părţile Daciei, Eminescu, mai pe larg şi mai poetic, aminteşte în *Scrisoarea III,* v. 115 şi următ.

V. **202**. „Zamolxe“ ar însemna „purtător de mantă“ (v. Tocilescu, *op. cit.,* p. 324). Poate că nu întîm- plător Eminescu, în *Memento mori,* episodul luptei între Joe şi Zamolxe, scrie „Spre-a opri acea privire dacul manta şi-o ridică" (v. 836).

V. 214 şi următ.

Şi stele se spulber' ca frunzele de vie.

Viziunea prăbuşirii lumilor este mult ftiai -artistic exprimată în *Scrisoarea I.*

V. 239.

Din Sybaris vei strînge butrîni cu bărbi boite.

Sybaritismul ca simbol al decăderii, în *Scrisoarea III,* v. 211.

V. 246.

Şi ciuma in limanuri să intre în corăbii.

Reminiscenţă din *Iliada,* episodul calamităţilor căzute asupra corăbiilor greceşti ca pedeapsă trimisă de zei.

V. 260.

Şi somnul-vameş vieţii — să nu-ţi mai ieie vamă.

Vezi şi *Se bate miezul nopţii.* în Iordache Go- lescu : „Somnul, ca vameşul, viaţa pe jumătate mi-o dă la o parte“ (A. Zanne, *Pmverbele românilor,* II, p. 737).

V. 272.

Sămănător de stele şi-ncepător de vremuri.

Unul din cele mai frumoase versuri ale Iui Eminescu.

V. 276.

A trebuit să piară... Prea, prea era frumos.

în *S-a dus amorul :*

Era un vis misterios Şi blînd din
oale^afară,
Şi prea era de tot frumos De-a trebuit
să piară

V. 279.

Prea nu aveam în lume nici sfînt, nici Dumnezeu. în *S-ia dus amorul:*

Prea ne pierdusem tu şi eu In al ei farmec
poate,
Prea am uitat pe Dumnezeu,
Precum uitarăm toate.

V. 283.
In lumea de mizerii...
în *S-a dus amorul:*

Şi poate că nici nu este loc Pe-o lume
de mizerii,
Pentru-un atît de sfînt noroc,
Străbătător durerii.

V. 295 şi următ. Impresionant şi senzaţional este sfîrşitul poemului cu duelul purtat de Brigbel cu propria lui imagine. în scrierea mai veche despre încarnările faraonului Tla, marchizul Alvarez vrea să lovească cu spada umbra din oglindă. Chipul se desprinde, lupta începe, marchizul cade : „Oh, oh ! strigă marchizul, nici e mai mult decît umbra mea... Apucă o spadă lungă şi începe să manevreze pe lîngă oglindă. Şi chipul manevra c-o spadă. «Ieşi dar — zise el vînăt de turbare, ieşi, umbră, să mă lupt cu tine... Să vedem care-i marchizul Bilbao, eu ori tu...»

Oglinda se-ntoarse în ţîţîni, şi un chip uscat, ce era marchizul însuşi într-un al doilea exemplar, se arată dintr-un gang înfundat în muri...

Spadele lor se-ncrucişară... amîndoi suri... amîn- doi serioşi şi iuţi... Trăsură cu trăsură acelaşi om ce se lupta cu el însuşi... Dac-ar fi căzut unul din ei... n-ar fi ştiut care a căzut... se părea că marchizul se luptă cu chipul lui pro
priu ieşit din oglindă.

El căzu străpuns în inimă. Şi umbra din oglindă începu a rîde..."

Se vede bine că Eminescu a citit şi literatură de senzaţii tari, ca *Le chevnlier double* de Gautier, de exemplu.

I. M. Raşcu a arătat că, încă din epoca studiilor la Viena, Eminescu a citit lucrări a căror temă este dedublarea persoanei, motiv de predilecţie al lui Hoffmann, trecut apoi şi la Gautier : *Avatar, Spirite, La mort amoureuse, Le chevalier double* (v. *Eminescu şi Theophile Gautier,* în *îndreptar,* 1930, şi în *Convingeri literare,* Bucureşti, 1937).

Duelul, aşa cum este imaginat de Eminescu în *Gemenii,* cu loviturile şi contraloviturile respective, constituie ceva halucinant, însă cu un înţeles logic. Totodată, mai mult decît un conflict *fizic,* poetul ştie să producă fiorul prin conflictul psihic interior al lui Brigbelu însuşi.

Eminescu a cunoscut desigur şi naraţiunea *William Wilson* a lui Edgar Poe. Dăm sfîrşitul, după traducerea lui Baudelaire (traducerile lui Baudelaire sînt din anii 1856—1865) :

„Le combat ne fut certes pas long. J'etais exas- pere par Ies plus ardentes excitat ion s de tout genre, et je me sentais dans un seul bras Venergie et la puissance d'une multitude. En quelques secondes, je l'acculai par La force du poignet contre La boiserie, et, lâ, le tenant â ma discretion, je lui plongeai, â plusieurs reprises et coup sur coup, mon epee dans la poitrine avec une ferocite de brute.

En ce moment, quelqu'un touche â la serrure de la porte. Je me hâtai de prevenir une invasion importune et je retournai immediatement vers mon adversaire mourant. Mais quelle langue humaine peut rendre suffisamment cet etonnement, cette horreur qui s'emparerent de moi au spec- tacle que virent alors mes yeux. Le court instant pendant lequel je m'etais detourne avait s u f f i *pour produire, en apparence, un changement materiei dans Ies dispositions locale s â l'autre bout de la chambre. Une vaste glace — dans mon trouble, cela m'apparut d'abord ainsi — se dressait lâ ou je n en avais pas vu tmce aupamvant; et comme je marchais frappe de terreur vers ce miroir, ma propre image, mais avec une face pale et barbouillee de sang, s'avanga â ma rencontre d'un pas faible et vacillant.*

C'est ainsi que la ebose m'apparut, dis-je, mais telle elle n'etait pas. C'etait mon adversaire — c'etait Wilson qui se tenait devant moi dans son agonie. Son masque et manteau gisaient sur le parquet, lâ ou il Ies avait jetes. Pas

un fii dans son vetement, — pas une ligne dans toute sa figure si caracterisee et si singuliere — qui ne fât mien — *qui ne fât* mienne ; *c'etait' l'absolu dans l'identite!*

C'etait Wilson, mais Wilson ne chucbotant plus ses parol es

maintenant! Si bien que j'aurais pu croire que c'etait moi-meme qui parlais quand il me d i t :

«Tu as vaincu et je succombe. Mais dorenavant tu es mort aussi, — mort au monde, au ciel et â l'esperance ! En moi tu existais, — et vois dans ma mort, vois par cette image qui est la tienne, comme tu t'es radicalement assas- sine toi-meme !»"

Se poate spune, că, plecînd de la sumare indicaţii de natură istorică, Eminescu a creat cu fantazia lui puternică un mit dacic, izvor de mare poezie. Epoca în care este localizat mitul, suficient de îndepărtată, poate fi privită ca le- gendar-istorică, iar eroii au profunzime în pornirile lor de afecţiune şi de voinţă şi reprezintă umanitatea sub anumite aspecte ale ei.

Cercetarea noastră, în legătură cu mitul dacic în opera lui Eminescu, a căutat să pună în relief cît de mult a cîştigat poetul din cunoaşterea lui Wagner şi cum, prin acesta, i s-au deschis orizonturi mai largi de inspiraţie.

în *Sarmis-Gemenii,* avem desfăşurare a fantaziei, intuire a stărilor psihologice, orînduire dramatică a peripeţiilor, expresie de înaltă poezie, dar totodată şi concepere oarecum muzicală a poemului. (în *Sugestia muzicii ţi literatura,* din *Secolul XX,* nr. 3, 1965, Vasile Nicolescu face unele referinţe şi la opera lui Eminescu.) Prin procedeul muzical wagnerian al leit-motivului a dat lucrării o adîncime pe care n-ar fi atins-o altfel.

A renunţat să mai termine drama *Bogdan Dra- goş* şi a transpus din ea material în poemul *Sarmis-Gemenii,*

dar trebuie să regretăm că nu şi-a concentrat asupra lui atenţia şi că, dimpotrivă, I-a sărăcit în valori poetice, fie utilizînd, de ici şi de colo, versuri în *Scrisoarea I, Scrisoarea III, Scrisoarea IV,* fie creînd măruntele pietre preţioase *Atît de fragedă* şi *S-a dus amorul.*

în *Feciorul de împărat fără de stea* — fragmentul dramatic — într-un pasaj descriptiv, apar versurile :

Se legăn visătorii copaci de chiparos,
Cu frunza lor cea neagră lăsîndu-se în jos In ape...

Prin ceea ce ele cuprind, versurile întregesc peisajul unei naturi mediteraniene pline de culoare. Au rămas însă cu o rezonanţă aparte în sufletul poetului, care şi-a amintit de ele peste cîţiva ani, în vremea elaborării poemului dramatic *Mureşanu,* 1876. Versurile 299—301 de aici sînt cunoscute :

Se leagăn[5] *visătorii copaci de chiparos,*
Cu frunza lor cea neagră uitîndu-se în jos In ape...

însă, de data aceasta, nu mai avem un simplu element de descriere poetică. Versurile sînt în acord cu o stare afectivă de lină contemplativitate şi introduc o notă melancolică într-un peisaj scînteietor şi în sălbătăcia stîncilor şi în bogăţia de vegetaţie în mijlocul căreia trăia călugărul.

Dar versurile au căpătat tot mai multă cuprindere afectivă, au devenit tot mai semnificative, aşa că poetul, folosindu-se de ele şi completîndu-le a putut crea leit-motivul din *Sarmis-Gemenii.* Şi în adevăr, prin acest procedeu muzical, ni se lărgeşte orizontul înţelegerii estetice a poemului. Să trecem însă la punerea în relief a faptelor, în *Sarmis,* primele 26 de versuri ne arată o privelişte din natură, liniştită pe pămînt, senină în înălţimi. Luna îşi revarsă razele ei şi face mai îmbietoare plimbarea cu barca a celor doi tineri care înaintează pe ape. Potrivit cu liniştea stăpînitoare, mireasa îşi sprijină o mînă pe umărul iubitului ei, Sarmis.

Versurile 27—30 sînt leit-motivul:

Se clatin' visătorii copaci de chiparos,
Cu nuntirile negre uitîndu-se în jos,
Iar tei cu umbra lată şi flori pîn' în pămînt Spre marea-
ntunecată se scutură de vînt.

Concepînd muzical poemul, Eminescu, la fel cu muzicianul, acordă leit-motivului un rol de fir conducător în raport cu un personaj ori o peripeţie a acţiunii epice. Acelaşi, ca expresie, este totuşi variat ca nuanţe afective.

Versurile 31—64 exprimă sentimente adînci, curate. Voluptate blîndă, zîmbet de fericire, nostalgie a eroinei spre ceva vag, o frăgezime de simţire corespunzătoare frăgezimii trupeşti : Sarmis are dreptate să nu mai ştie dacă trăieşte o realitate ori numai stăpînirea unui vis, din care ar vrea să nu se mai trezească.

Şi iarăşi este *momentul leit-motivului cu v. 65-68:*

Se clatin' visătorii copaci de chiparos,
Cu ramurile negre uitîndu-se în jos,
Iar tei cu umbra lată, cu flori pîn' în pămînt Spre marea-
ntunecată se scutură de vînt.

în contrast cu visul de fericire al celor doi tineri, Sarmis şi Tomiris, natura apare tristă, chiparoşii ştim că sînt copaci de cimitire. Crengile lor sînt lăsate în jos, teii se scutură de vînt: sugerare a melancoliei, a ideii de fragilitate şi mutabilitate a lucrurilor. Florile de tei sînt duse de vînt spre marea întunecată : nu avem oare imaginea visurilor, credinţelor, speranţelor noastre spulberate într-o viaţă biciuită de vijelie ?

Versurile 69—92 ne-o arată pe Tomiris biruită de pasiune. Cutremurarea ei este cu atît mai mare, cu cît mai blînd îi sună în urechi glasul iubitului şi cu cît privirea, acestuia este mai plină de tristeţă. Numai feeria naturii aduce mîngîiere şi înseninare acestor două făpturi care se zbuciumă în voluptatea dragostei într-atît, că sentimentul ce-i îndreaptă unul spre altul pînă la contopire este totodată şi un sentiment al morţii :

Oriunde ne vor duce în farmecul iubirii
Chiar de murim, ajungem limanul fericirii.

Nu se sfîrşeşte altfel vorbirea pasionata între Brunhilda şi Siegfried, pentru care sentimentul iubirii şi sentimentul morţii formează o unitate, şi-i firesc să spună şi unul şi altul :

leuchtende Liebe,
lachender Tod !

Sarmis şi Tomiris au ajuns la cea mai înalta expresie poetică a dragostei lor. Dar, în vremea aceasta, vîntul spulberă frunzele copacilor, frunze veştede sînt purtate pe valuri.

Urmează cu necesitate leit-motivul (v. 93—96) :

Se clatin' visătorii copaci de chiparos,
Cu ramurile negre uitîndu-se în jos,
Iar tei cu umbm lată, cu flori pîn' în pămînt
Spre marea-ntwiecată se scutura de vînt.

Sentimentul de melancolie se insinuează volup- tuos, se sugerează gîndul că se risipește tot ce este socotit ca veșnic. O stare de suflet tristă și plăcută umple sufletul. Este starea de suflet a celor doi tineri. Astfel se încheie episodul *Sarmis.*

în *Gemenii*, p. I (v. 1—138), ni-i înfăţişată mai întîi sala îndoliată a palatului regal. Sarmis este socotit ea mort, iar Brigbelu îşi aşteaptă cu nerăbdare urcarea pe tron. Cinic în felul de-a înţelege politica, orice mijloc, pentru el, este bun, dacă-l apropie de ţinta rîvnită. în numele mulţimii, preotul bătrîn îl proclamă rege pe Brigbelu, urmîndu-se un impresionant ceremonial. Dar Brigbelu are ceva pe cuget, se simte neliniştit şi cată mereu cu ochii ce se petrece în afară de palat. Se aşteaptă parcă la ceva neobişnuit.

Brigbelu, acum rege, şi Tomiris, fosta logodnică a lui Sarmis şi acum regină, sînt faţă în faţă. Cîteva cuvinte numai ale ei ne lămuresc pe deplin situaţia :

Şi zice rar şi rece : „Eşti mulţumit acum ?“

Tomiris ştie ce se petrece în sufletul soţului, îi cunoaşte bine acţiunile criminale pentru a acapara şi tronul, şi pe femeia iubită de un frate. Brigbelu şi-n iubire este tumultuos şi cunoaşte cu toată amploarea sentimentul în plăcerile şi durerile lui :

Ca zece morţi deodată durerile iubiri-s,
Cu-iacele morţi în suflet eu te iubesc, Tomiris.

Tumultuoasă în răspunsul ei este şi Tomiris. în sufletul ei este dragoste şi ură, avînt şi teamă, farmec şi repulsie :

Simt că I-a ta privire voinţele-mi sunt sterpe,
M-atragi precum m-atrage un rece ochi
de şerpe,
Fugi, fugi în lum&a largă ! Mă faci să-nebunesc,
Căci te urmez, şi totuşi din suflet te urăsc!

Cu toată ura-i din adîncuri, nu are tăria de-a rezista, nici vorbe nu mai spune, doar gesturile ei mai arată că ar vrea să lupte, dar se simte prea slabă. îl soarbe cu